

PETŐVÁRI BENCE

A kínai biztonságpolitika aktuális kérdései

2003

Tartalomjegyzék

Tartalomjegyzék	2
1. Előszó	3
2. Bevezetés	4
3. Kína biztonságpolitikájának belpolitikai vonatkozásai	9
4. Kína biztonságpolitikájának katonai vonatkozásai	14
5. A Kínai Népköztársaság nemzetközi megítélése	19
5.1. A kínai gazdasági fejlődés alakulása	19
5.2. A kínai vezetés	23
5.3. Nacionalizmus	25
5.4. Kína az ázsiai-csendes-óceáni térségben	27
5.5. Kína várható magatartása, biztonságpolitikai elméletek tükrében	31
6. Kína külkapcsolatai	36
6.1. Az Egyesült Államok-Japán-Kína	36
6.2. Kína-Oroszország	45
6.3. A dél-kínai tengeri szigetek körüli konfliktusok	49
6.4. Kína és az ASEAN	51
6.5. A KNK és Tajvan: az újraegyesítés problémái és biztonságpolitikai kérdések	53
7. Összegzés, vélemények	59
1. melléklet: Adatok Kínáról, 1997, 2000, és 2001.	64
Környezet	64
Gazdaság	64
Technológia és infrastruktúra	64
2. melléklet: Generációváltás Kínában, 2002. november és 2003. március	65
Felhasznált irodalom	67

1. Előszó

A 20. század utolsó évtizedében és az ezredfordulón a nemzetközi rendszer és a nemzetközi politika sok, nagy jelentőségű változáson ment keresztül. Globalizálódó világunkban a biztonság és a biztonságpolitika egyre komplexebb jelentéssel bíró és mind gyakrabban használt fogalmak. A hidegháború befejeződésével e fogalmak nemhogy háttérbe szorultak volna, hanem használatuk egyre elterjedtebbé és összetettebbé vált.

Az újságok és folyóiratok utóbbi időben megjelent, Kínáról szóló cikkei többnyire ámulatba ejtően nagynak és határtalannak mutatják be azokat a lehetőségeket, amelyeket ez a hatalmas lélekszámú ország a befektetők számára kínál – és egyben megrettenve vonják le a következtetéseket a növekvő hatalmú Kína, mint nemzetközi tényező lehetséges kockázatairól.

Dolgozatomban egy hazánkban kevés figyelemre méltatott, ám a világpolitika szintjén a jövőre nézve talán az egyik legtöbb kérdést és találgatást felvető témával foglalkozom. Képet szeretnék nyújtani a kínai biztonságpolitika azon problémáiról, melyek a 90-es évektől kezdve a jelenig meghatározóak, valamint megpróbálom értékelni, hogy ezek a jövő eseményeit várhatóan milyen irányokban és jelleggel befolyásolhatják.

Mivel a biztonságpolitika sokdimenziójú fogalom, egy szakdolgozat terjedelme nem adhat lehetőséget egy mindenre kiterjedő elemzésre, így a főbb biztonságpolitikai vonatkozásokat (gazdasági, belpolitikai, katonai) rövidebben mutatom be, és egyetlen aspektusra kívánok összpontosítani: ez Kína biztonságpolitikájának nemzetközi politikai dimenziója. Ezen témakört tulajdonképpen Kínának a különböző országokkal való viszonyára is le lehetne egyszerűsíteni, azonban ez esetben kisebb hangsúly kerülne a világpolitika szempontjából jelentősebb országokra, s nem utolsósorban hiányozna a regionális- és globális szemléletmód. Ezért a kínai biztonságpolitika nemzetközi vonatkozásainak bemutatásánál jobbnak ítélem a hangsúlyt Kína nemzetközi megítélésére, Kínának az Amerikai Egyesült Államokkal való viszonyára, valamint Tajvan problémájára helyezni. Bár az utóbbi téma esetében vitatható, hogy a nemzetközi politika részét képezi-e, számos nemzetközi vonatkozása van. Azért is tartom fontosabbnak e három témakör részletesebb tárgyalását, mivel ezek határozzák meg leginkább a világpolitika Kínát érintő alakulását, és egyben adják a jövőre vonatkozó spekulációk és fejtegetések alapját. Ezek mellett természetesen kitérek Kína viszonyára a jelentősebb országokkal és nemzetközi szervezetekkel, de ahogyan a biztonságpolitika többi dimenziója esetében, bemutatásuknál a terjedelmi korlátokat figyelembe véve az elemzést kénytelen vagyok a szükséges minimumra korlátozni.

2. Bevezetés

A hidegháború befejeződése meghatározó változásokat eredményezett a nemzetközi biztonság-értelmezésben. A 80-as évek végéig az uralkodó a katonai biztonság értelmében felfogott nemzeti biztonság koncepció volt. Ez a fajta definíció a hidegháború végével tarthatatlanná vált, mára egy sokkal összetettebb fogalomként érett. A biztonság modernebb értelmezése a katonai tényezőtől kívül magában foglal számos további aspektust is. Ezek közül a legmeghatározóbbak a politikai, a gazdasági, a technológiai, a szociális és az ökológiai dimenziók. Ennek oka elsősorban abban rejlik, hogy a bipoláris világrend végeztével szinte korlátlan tér nyílt a globalizáció előtt, s az országok mindinkább érzik, hogy részévé kezdenek válni egy hatalmas egésznek, hisz millió és millió szál fűzi őket a külvilághoz. Ebben a helyzetben érdemes feltenni azt a kérdést, hogy vajon a nemzeti és a nemzetközi biztonságról szóló elképzelések összeilleszthető-e, lehetséges-e a biztonságot kooperatív, globális értelemben felfogni. Erre a kérdésre mindegyik elméleti irányzat más és más választ ad. A válaszok néhol egybeesnek, de léteznek homlokegyenest ellenkező vélemények is.

A biztonságfogalom nem csak dimenzióiban, hanem vertikális és horizontális értelemben is kibővült¹. Vertikális kiterjedés alatt olyan területek felértékelődését kell érteni, mint a nemzetközi terrorizmus, kábítószer-kereskedelem, a kisebbségvédelem, a migráció (pl. egy államon belüli etnikai egyensúly felborulása a menekült-bevándorlások nyomán), a veszélyes anyagok és fegyverek, nukleáris know-how elterjedésének veszélye, stb.

A fogalom horizontális (földrajzi) kibővülését a kelet-nyugati szembenállás után a biztonságpolitikai fenyegetések szétszóródása okozta. A szovjet-amerikai szembehelyezkedés a világ nagy részét ellenőrzés alatt tartotta. A hidegháborúban a fenyegetettség és fegyverkezés oka a tömbök kialakulása volt, megszűntével ezért a konfliktusok száma nemhogy csökkent volna, de drasztikusan megnövekedett.

A fentiek mellett észrevehető továbbá egy olyan folyamat, amely a biztonságot a nemzeti territóriumnak egyszerre alá és fölé helyezi. („Állam fölött” lehet pl. a környezeti és klíma-biztonság, míg „állam alatt” pl. az etnikumok közötti biztonság területeit érteni.) Az állam nem veszítette el státuszát, mint a biztonság alapvető letéteményese, azonban az állami szereplők mellett megjelentek a nemzetközi politika olyan nem-kormányzati szereplői (pl.

¹ Gazdag Ferenc: Biztonságpolitika, Osiris 2002, 35-39.o.

NGO-k, vagyis nem-kormányzati szervezetek), amelyek előrejelző funkcióik mellett a nemzetközi konferenciákon is egyre több saját elképzeléssel rendelkeznek.

A kilencvenes évek további sajátossága, hogy az államok egyre több, a területvédelem hagyományos eszközeivel megoldhatatlan fenyegetésnek vannak kitéve (ilyen pl. a „buborékgazdaságoknak” épp az ázsiai régióból kiinduló fenyegetése). A posztmodern biztonságpolitika alap gondolata az, hogy az államok egyre nagyobb nyitottsága és gazdasági összefonódása a biztonság és ezzel a jólét letéteményese. A hagyományos területvédelemmel szemben így jelentősen nőtt a konfliktus- és válságmegelőzés, válságkezelés, valamint az olyan eszközök jelentősége, amelyek az érdekellentétek hosszú távú megoldhatatlansága ellenére is alkalmasak erőszak megakadályozására².

E legutóbbi gondolat, amely a gazdasági összefonódásról szól, felértékeli a gazdasági biztonság fogalmát, s talán jelentőségét a többi dimenzió fölé helyezi, mert tulajdonképpen mindegyiknek alapfeltételét képezi: ma már semmilyen hosszú távú biztonság nem létezhet gazdasági stabilitás nélkül. A modern technika miatt a katonai erő is még inkább a gazdasági erő függvényévé válik. Az államok közti intenzív gazdasági kapcsolatok pókhálóként fedik le a világot - ha egy gócpont valahol megrezdül, az az egész környezetére kihat.

Sok szakértő véli úgy, hogy az ázsiai-csendes-óceáni terület lesz a 21. század legmeghatározóbb ilyen gazdasági gócpontja. Számba véve a térség hatalmas népességét, ez a jóslat egy visszarendeződésre utal: Ázsia világgazdasági súlyának aránya elkezd ismét közeledni a világ népességében elfoglalt arányához. Az Ázsiai Fejlesztési Bank egyik tanulmánya szerint még 1820-ban is Ázsia adta a világ GDP-jének kb. 58%-át, és a világ népességének 60%-a élt ezen a területen. Becslések szerint a GDP részesedés aránya 1940-re 19%-ra esett vissza, nemrég az ezredfordulóra azonban 37%-ra nőtt. 2025-re szakértők a múlt század eleji arány elérését tartják lehetségesnek. A régió jelenlegi súlyát a világgazdaságban jól mutatja a már említett buborékgazdaságok „kipukkadása” utáni gazdasági válság tovagyrúzó hatása.

A térség fellendülésének Japán volt a vezetője, Kína csak a 70-es évek végi reformok után lépett a gyors fejlődés útjára. A nyitás után Kína GNP-je 20 évnél is kevesebb idő alatt megháromszorozódott, feltevések szerint 2025-re volumenben utolérheti az Egyesült

² Gazdag Ferenc: i.m. 40.o. Hozzá kell tenni azonban, hogy a jelenlegi nemzetközi rendben az erőszak egyre inkább alkalmasabb eszköznek tűnik más (még súlyosabb) erőszak megakadályozására (pl. Iraki háború).

Államokat. Kína gazdasági súlyára 1992-ben döbbsent rá a világ, amikor az IMF az államok GDP-jének számításában módszertani változtatást hajtott végre, és átállt a valuták hivatalos átváltásán alapuló számításról vásárlóerő paritáson történő felmérésre. A változtatás révén Kína gazdasága négyszeresére nőtt, a világranglistán a tizedikről a harmadik helyre ugrott. Ez persze nem járt semmilyen azonnali következménnyel, de a világ rádöbbsent Kína jelentőségére, és a szakértők rögtön azon gondolkodtak, vajon a kínai gazdaság volumene (különböző számítási módszerek szerint) mikor előzi meg az Egyesült Államokét. A szóban forgó országok gazdaságainak összehasonlítását az USA-Kína-Japán kapcsolatok elemzésénél végzem el részletesebben.

Másik fontos esemény, amely viszont a szó hagyományos értelmében is inkább biztonságpolitikai jellegű volt, az 1995-96-os kínai rakétakísérletek Tajvan közelében, válaszul Tajvan feltételezett függetlenedési intencióira. Feltevések szerint a hadgyakorlatok Kína azon szándékait jelezték, melyek szerint a kínai haderőt az ország vezetői adott esetben nem haboznak felhasználni nemzeti, nemzetközi törekvéseik érvényesítésére.

A fenti két kulcsfontosságú esemény, egyéb tényezőkkel megerősítve széleskörű, nem ritkán szélsőségekre hajló vitákat indított el Kína várható magatartását és annak következményeit illetően. E vélemények legszélsőségesebb fajtáját a „Kína-fenyegetés” elmélet képezi, amely a kínai állam antidemokratikus jellegét, nagyhatalmi státuszra való törekvését, és hadseregének a 90-es évektől gyors ütemű modernizálását együttesen erős destabilizáló tényezőnek tartja a régióban. Ezen elmélet szimpatizánsainak legtöbb érvét a kínai diplomácia igyekszik erőteljesen cáfolni, s hangsúlyozottan szembehelyezkedik a kínai fenyegetés reális voltaival érvelőkkel. Kína esetében fontos, a vitákat kiélező tényező, a totalitárius hatalom sajátosságaiból következően: az átláthatóság hiánya. Manapság a fejlett műholdas technika miatt a legtöbb számszerűen azonosítható tényező (pl. fegyverzet) a Népi Felszabadító Hadseregben (NFH) számba vehető, de nagyon sok területről (pl. döntéshozatal, toborzás, kiképzés, taktika, kutatások, finanszírozás, stb.) nem alakítható ki megbízható kép. Ami még fontosabb, nem transzparens az NFH és a külpolitika viszonya sem, azaz hogy a hadsereg milyen befolyással bír a külpolitika katonai és nemzetbiztonsági kérdéseire (pl. atomkísérletek, fegyverkereskedelem, vagy akár diplomáciai kérdések), illetve a kínai

Külügyminisztériummal feltételezett rivalizálása mennyiben befolyásolja Kína nemzetközi magatartását és politikáját³.

Kína nemzetközi biztonságfelfogását a korábbi időszakhoz képest gyökeresen átalakult külpolitikai alapelvek foglalják magukba. A jelenlegi biztonsági koncepció a világbéke fenntartását hirdette meg egyik legfőbb céljaként, amelyet fontosnak tart a gazdasági modernizáció végrehajtásához. Kína független külpolitikát folytat, szuperhatalmakkal nem lép szövetségre, de hangsúlyozza, hogy támogatja a különböző társadalmak és kultúrák békés egymás mellett élését, és ezért minden országgal hajlandó baráti kapcsolatokat kiépíteni. Az eltérő ideológiával és társadalmi rendszerrel rendelkező, szomszédos országok biztonságának öt elvét (közös biztonság, kölcsönös biztonság, kooperatív biztonság, összehasonlítható biztonság és kollektív biztonság)⁴ az új kínai biztonságpolitikai koncepció kiegészíti négy elemmel: ezek a kölcsönös bizalom, a kölcsönös haszon, az egyenlőség és az együttműködés elvei⁵. Növekvő nagyhatalmi szerepére tekintettel egyre inkább hangsúlyozza, hogy ellenzi a hegemonizmust, és maga soha sem fog erre törekedni⁶. Ellenzi a fegyverkezési verseny erősödését és önként vállalt kötelezettséget, hogy nem alkalmaz elsőként nukleáris fegyvert, és nem vet be ilyet azzal nem rendelkezővel szemben. Tisztában van azzal, hogy a Föld északi és déli féltéke közötti növekvő különbségeket csak párbeszéd, koordináció és kooperáció révén lehet enyhíteni, a *nemzetközi kapcsolatokban*⁷ pedig támogatja a demokráciát, mivel ezt az együttes fejlődés és prosperitás mozgatórugójának tartja.

A külkapcsolatokkal és nemzetbiztonsággal kapcsolatos döntéseit a vezetés remélhetőleg a fenti külpolitikai elvek alapján hozza, azonban, mint minden állam, nyilván figyelembe veszi az ország érdekeit, és – mintegy örökségként – a párt ideológiáját. Kína érdekei nem valószínű, hogy különböznenek a legtöbb más államétól: kihasználva az ország hatalmas területét, óriási népességét egy gazdag, erős nagyhatalommá szeretne válni. Ezt viszont a saját (hangoztatott békés) útján és módszereivel szándékozik elérni, s ennél fogva

³ Jordán Gyula: Kína biztonságpolitikai kérdései. In: Tóth Barna-Jordán Gyula: Kína az új évezred küszöbén. Stratégiai Védelmi Kutató Hivatal, Védelmi Tanulmányok 33. Budapest, 1999, 138-139.o

⁴ Common security, mutual security, cooperative security, comprehensive security, collective security

⁵ Mutual trust, mutual benefit, equality, coordination

⁶ A fenti külpolitikai alapelvek forrása: Xiong Guankai: The New Security Concept of China, International Strategic Studies, 3rd issue, 2002, 2-6.o.

⁷ Kiemelendő, hogy a tanulmány csak a nemzetközi kapcsolatokat említi, mint a demokrácia fontos színhelyét.

állásfoglalásait és célkitűzéseit – szintén örökségként, még Teng Hsziao-ping felhívására - többnyire kiegészíti a „kínai sajátosságokkal” jelszóval.

Bár Kína potenciális nagyhatalmi jellegét már a II. világháború után is elismerték az ENSZ Biztonsági Tanácsában neki juttatott állandó hellyel, a hatalmas népességű ázsiai ország azóta sem tudott politikai, gazdasági vagy katonai szuperhatalommá válni, s a hidegháborúban általa birtokolt különleges státuszt is csak egyensúlyozó szerepének köszönhette. Amerika vezetői a Szovjetunió összeomlásával ennek a különleges szerepnek a jelentőségét is megszűntnek tekintették, mondván: a régebbi USA-Kína-Szovjetunió háromszögben is csak abból fakadt ellensúlyozó szerepe, hogy „ott volt”⁸. Alig egy évtizeddel ezután ma már amerikai szakértők közt arról folyik a vita, hogy Kínát – emelkedő nagyhatalmi státuszát tényként elfogadva – „stratégiai partnerként” vagy „versenytársként” kezeljék.

Kína nagyhatalmi elképzeléseit rövid- és középtávon csak és kizárólag az ázsiai régió képezi és képezheti. A Kínai Kommunista Párt (KKP) Mao óta a nemzetközi rendszert multipoláris jellegűként kezeli, amelyben magát a hidegháború alatt az egyik nagyhatalmi pólusnak számította. A 90-es évektől a kínai vezetés számára viszont világossá vált, hogy globális politikai befolyást csak a régió belüli befolyásának növelésével szerezhet. Ezért stratégiai koncepciója lényegében megfordult: régen globális stratégiája felől közelített a régióhoz (többek közt ez is hozzájárult ahhoz, hogy viszonya a térség több államával igen feszült volt), míg mára e megközelítés iránya ellentétére változott⁹. A helyzetet csupán az nehezíti, hogy az ázsiai-csendes-óceáni régióban az egyetlen megmaradt szuperhatalom Egyesült Államokon kívül a világ szinte összes nagyhatalma – Oroszország, Japán, Kína, India – jelen van. Ezen államok Kínával való viszonyának elemzése így mind Kína, mind a térség biztonságpolitikai problémáinak nemzetközi vonatkozásait magába foglalja.

⁸ Jordán Gyula: Kína a megváltozott nemzetközi helyzetben. Tényezők és perspektívák. Társadalmi Szemle 1994/1, 47-59.o.

⁹ Jordán Gyula: Kína biztonságpolitikai kérdései. i.m. 140. o.

3. Kína biztonságpolitikájának belpolitikai vonatkozásai

A Kína biztonságpolitikájával foglalkozó kép nem lehet teljes, ha röviden nem tekintjük át a főbb, belső biztonságot veszélyeztető tényezőket. Ezáltal nemcsak az ország várható fejlődéséről rajzolt kép válik árnyaltabbá, de enyhül az a benyomás, amely „elkerülhetetlen” tényként kezeli Kína – egyébként valószínűleg tényleg bekövetkező – világhatalommá válását. A biztonságpolitika szempontjából ezekre legalább két okból indokolt kitérni. Egyrészt ezek hatással vannak Kína belső viszonyaira, közvetlenül érintik a belső stabilitást, esetenként hatással lehetnek a régióra is, így biztonsági vonzataik vannak. Másrészt nagyon sok megfigyelő véli úgy, hogy Kína a belátható jövőben elsősorban ezek kezelésével, megoldásával lesz elfoglalva, és nem lesz képes a későbbiekben bemutatott, „Kína fenyegetés” jelzővel ellátott külpolitikai törekvéseit teljes mértékben érvényesíteni. Ez azt feltételezi, hogy Kína esetében kevésbé érvényesül majd az a sokszor idézett történelmi séma, amely szerint az országok szeretik belső problémáikról aktív, nem ritkán agresszív külpolitikával elterelni a figyelmet.

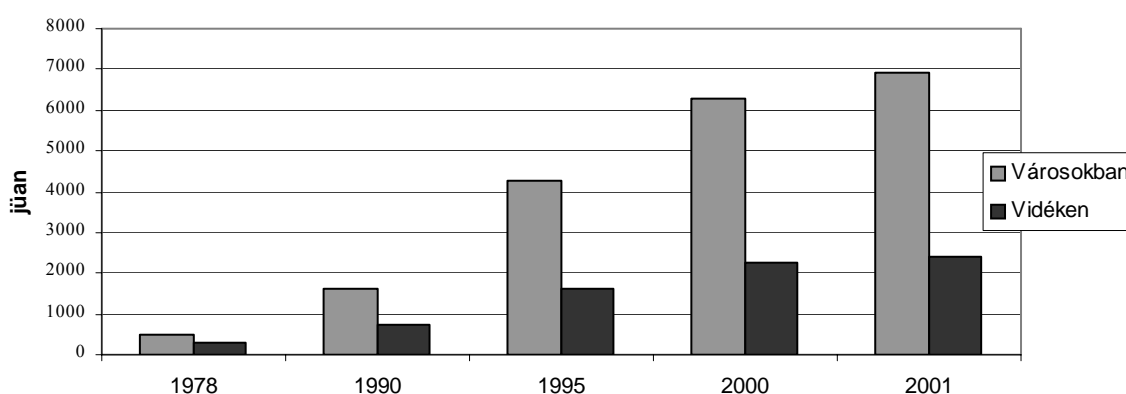
Egyes elemzők szerint Kínában a rendkívül gyors ütemű fejlődés ellenére a piacgazdaságra való áttérés legnehezebb feladatai még hátravannak. Mint ismeretes, a kínaiak – a Szovjetuniótól és a közép- és kelet-európai államoktól eltérően – a fokozatos átalakítás és megreformálás ösvényén haladnak. A kilencvenes években azonban a reformfolyamat növekvő sebessége és elmélyülése a már korábban is jelentkező problémák eszkalálódásához vezetett. Ezáltal nyilvánvalóvá vált, hogy az átalakítás Kínában nem volt egy olyan eleve eltervezett és koordinált folyamat, amilyennek Peking láttatni szeretné. Sokkal inkább sorolható az ún. „trial and error” (próba és tévedés) módszerével végrehajtott reformok közé. Komoly viták folynak a körül is, hogy vajon ez a mostani ellentmondástömeg csupán egyike-e azon – a kínai történelemben rendszeresen ismétlődő – fluktuációknak, amelyek egy folyamatos fejlődés során jelentkeznek és oldódnak meg, vagy esetleg ezek egy mély társadalmi, gazdasági és politikai válság fokozatos kibontakozásának jelei.

Az egyik legsúlyosabb, a nemrég végbement generációváltáskor is kiemelt probléma az *országon belüli különbségek növekedése*, két fő vonatkozásban. Egyfelől átmeneti csökkenés után újból növekednek a fejlettségbeli különbségek az egyébként is élenjáró keleti és délkeleti területek, valamint a középső és a nyugati országrészek között. A régiók különbségének vizsgálatánál elsősorban az egy főre eső nemzeti jövedelemben, az infrastruktúra kiépítettségében, valamint a gazdasági struktúra alakulásában jelentkező eltérések kerülnek döntő súllyal mérlegelésre. A vertikálisan meghúzható három sávból a keleti, délkeleti tartományok az ország GDP-jének több, mint 60%-át adják. 1991-ben a skála két végén elhelyezkedő legszegényebb Kujcsou tartomány és az élen álló Sanghaj egy főre eső GDP összege között 7,5-szeres volt a különbség, szemben a 15 évvel korábbi ötszörösrel. 1997-re viszont a különbség már 11,6-szorosára ugrott, ami a távolodási ütem gyorsulásaként értelmezhető. Ezekkel a különbségekkel összefüggésben a legvadabb találgatások fogalmazódtak meg Kína esetleges regionális széttagolódásáról. Az a feltevés ugyanis, hogy a gazdasági regionalizmus erősödése előbb-utóbb közigazgatási regionalizmushoz, azaz a központi hatalom gyengüléséhez és esetleges széteséséhez

vezethet, Kína esetében – az ország történelmi tradícióira való tekintettel – meglehetősen kézenfekvőnek tűnik¹⁰.

A különbségek második, számos társadalmi és politikai feszültségforrást jelentő vonatkozása a falusi és városi népesség jövedelemviszonyainak alakulása. A reformidőszak kezdetén a falusiak és a városiak egy főre eső jövedelme körülbelül 1:2,5 arányban állt egymással, amely a nyolcvanas évek közepére 1:1,7-re módosult, mára azonban túllépte az 1:3-as arányt is. Ha figyelembe vesszük a városiak által még mindig élvezett juttatásokat és szubvenciókat, a valós arány az 1:4-hez, helyenként az 1:6-hoz áll közelebb¹¹.

1. táblázat:: Egy főre jutó éves nettó jövedelem a városokban és vidéken

Forrás: a China Facts and Figures 2002 adatait idézi: HVG március 1-i melléklet

Sok egyéb tényező mellett ez a jövedelemkülönbség is hozzájárult a *belső migráció* óriási méreteihez, az ebben érintett tömeget – a szezonális ingadozástól függően – 80-150 millió főre becsülik. Ez a jelenség önmagában is kihívást jelent a hatalommal, a törvényes renddel szemben, mert nyílt megsértését jelenti a helyváltoztatásra és letelepedésre vonatkozó közigazgatási rendelkezéseknek. A városokban és az ipari körzetekben a szervezetlenül beáramló illegális munkavállalók komolyan megterhelik az infrastruktúrát, a szolgáltatásokat, lenyomják a munkabéreket, s az alkalmi foglalkoztatásból adódó létbizonytalanság miatt nekik tulajdonítható a bűncselekmények aránytalanul nagy része. Sokféle feszültség forrása a gyakran embertelen kezelésük és kizsákmányolásuk, ami oda vezet, hogy ezek a

¹⁰ Jordán Gyula: Peking és a tartományok. A regionalizmus és a decentralizáció problémái Kínában. Társadalmi Szemle, 1998/2, 77-87.o.

¹¹ Jordán Gyula-Tálas Barna: A Kína fenyegetés. Külpolitika, 2000, 7. szám, 177-178. o.

„vándormunkások” lényegében jogfosztott, a munkavédelem és társadalombiztosítási ellátás valamennyi formáját nélkülöző, „másodosztályú állampolgárrá” válnak saját hazájukban¹².

A belső migráció mellett említést érdemel a tömeges *illegális kivándorlás*, amely nemcsak a kínai törvények megsértését jelenti, hanem feszültségeket gerjeszt a cél-országok és Kína viszonyában. Hongkongi források 700 ezerre becsülik a Kínát évente – többnyire illegálisan – elhagyók számát. Közülük mintegy 200 ezer marad Ázsiában, ugyanennyi próbál bejutni az Egyesült Államokba, közel ennyi megy Oroszországba és a fennmaradó 100 ezer Európába¹³. Az illegális emigráció szervezése, a hamis útlevelek, a ki- és becsempészés egyre magasabb nyereséget hozó üzletté vált, amelyben növekvő aktivitással vesznek részt a kínai szervezett bűnöző bandák, a triádok¹⁴.

A 80-as évek végén Tibetben, Hszincsiangban, kisebb mértékben Belső-Mongóliában felszínre törtek a hosszú időn át lappangó etnikai és vallási feszültségek. Ezek a 90-es évek elején a helyi autonómia követelésétől kezdve egészen az elszakadás felvetéséig nőttek. Kínában *a nemzetiségi kérdés* nem redukálható a felsorolt három – a világ figyelmébe előtérben álló – területre, hiszen hivatalosan 55 nemzetiséget tartanak számon, akik az ország mintegy 60%-át lakják. A problémát elmélyítő tényező, hogy ezek a területek lényegében egybeesnek a fent tárgyalt fejletlenebb régiókkal. A Szovjetunió esetéhez való hasonlítás Kína esetében félrevezető, mert az etnikai csoportok nagy száma ellenére a nemzetiségek a népességnek csak mintegy 8%-át alkotják. Az 1,3 milliárdos lakosság esetében ez abszolút számban nem lebecsülendő, hozzávetőlegesen százmilliós tömeget jelent, egészében azonban messze eltörlül a kínaiak (*hanok*) tengere mellett. A nemzetiségek nemcsak az országot széttagolással fenyegető szeparatizmus miatt jelentenek veszélyt, hanem a rendszer szabályait figyelmen kívül hagyó és a stabilitást veszélyeztető akcióikkal a totalitárius állammal szemben jelentenek kihívást. A kínai vezetés ezért a nemzetiségi területeken a belső biztonság és stabilitás érdekében rákényszerül, hogy az utóbbi években a korábbinál is kiterjedtebben és kegyetlenebbül végrehajtott represszív intézkedései mellett más megoldásokat is keressen. Szűkítenie kell például a túlságosan szélessé vált szakadékot az alkotmányban és a rendszer propagandájában hirdetett szabad vallásgyakorlás és a tényleges gyakorlat között. Hatékonyabb lépéseket kell tennie a nemzetiségi területeket

¹² Jordán Gyula-Tálás Barna: i.m. 178. o.

¹³ Jordán Gyula: Kína biztonságpolitikai kérdései. In: Tálás Barna-Jordán Gyula: Kína az új évezred küszöbén. Stratégiai Védelmi Kutató Hivatal, Védelmi Tanulmányok 33. Budapest, 1999, 191. o.

¹⁴ Magyarországon olyan adatok mutatják az illegális kínai bevándorlók számát, mint pl. a hazánkban élő kínaiak halálozási száma évente – ez a mutató hivatalos források szerint „erősen közelít” a nullához.

jellemző igen alacsony életszínvonal, a rossz egészségügyi ellátás, vagy az alacsony színvonalú oktatás javítása érdekében. Egyes szakértők szerint mind a nemzetiségi kérdést, mind pedig a fent tárgyalt regionális különbségeket hatékonyabban lehetne kezelni egy föderatív elven felépülő kínai állam keretén belül¹⁵.

A megoldatlan problémák halmazában igen súlyos gondot jelentenek a mintegy 110 millió főt foglalkoztató *veszteséges állami vállalatok*. Már hivatalosan elismert, hogy több mint kétharmaduk veszteséges, nagy részük csőd- vagy csődközeli helyzetben van. Életben tartásuk hatalmas költségvetési terhet jelent, bezárásuk viszont a megugró munkanélküliség miatt társadalmi feszültségekkel fenyeget. A privatizáció lehetne az egyik megoldás, ám a vezetés ezt a lépést vonakodik megtenni. Ezek a vállalatok évek óta küzdenek a pangó keresletből, illetve számos területen a túlzott kapacitásokból eredő problémákkal, s a mára sok száz milliárd jüanra rúgó eladatlan készletek gondjaival.

A közrend egyik legsúlyosabb veszélyeztetőjévé, az emberek biztonságérzetét aláásó jelenséggé vált az elburjánzó, egyes fajtáit tekintve aggasztó méreteket öltő bűnözés. Már vagy másfél évtizede a figyelem előterében álló bűnfajta a *korrupció*. A vezetés felmérte, hogy az egész rendszer létét és legitimitációját érintő problémáról van szó. Ezt világosan tükrözte Csiang Cö-min volt pártfőtitkár beszéde az 1993-ban indított és máig tartó korrupció-ellenes kampánnyal kapcsolatban. A 2003 márciusi népi gyűlésen történő generációváltáskor leköszönő Csu Zsung-csi volt miniszterelnök is azt hangoztatta búcsúzó beszédében, hogy az új nemzedék elsődleges feladata a regionális különbségek mellett a korrupció visszaszorítása. A korrupció bár tömeges elégedetlenséget okozhat, akkor válik politikailag jelentőssé, amikor mind az érintett tétek és összegek, mind a korrumpálható hivatalnokok száma rendkívüli szinteket ér el, és a hatalom tehetetlensége miatt széleskörű elégedetlenséget gerjeszt. A legfelső szintű reagálások sokasága, az ítéletek szigorodása azt jelzi, hogy a kínai vezetés megítélése szerint a korrupció Kínában megközelítette ezt a szintet. Az általános szempontokon túl bizonyos tényezők (elsősorban a régebbi kínai pártpropagandában, a Koumintang vereségében játszott szerepe) Kínában különösen érzékeny kérdéssé és aktuálpolitikai töltetűvé teszik a korrupciót.

A nagy népességű fejlődő országok között Kína az egyetlen, amely az utóbbi egy-két évtizedben látványos eredményeket tudott produkálni a születésszabályozás, a túlnépesedés megakadályozása terén. E politika gyakorlati alkalmazása ugyan kiváltotta az Egyesült

¹⁵ Tálás Barna: Kína az ezredfordulón. Keleti füzetek. Külkereskedelmi Főiskola, Budapest, 1998. 85-86.o.

Államok és más országok emberjogi szervezeteinek bírálatát, Kína – saját jól felfogott érdekében – nem fog lemondani róla. Éppen ezért szinte biztosra vehető, hogy a 2010-re kitűzött stratégiai célt – az ország népességének 1,4 milliárd fő alatt tartását – teljesíteni tudják. Amennyi előnye származik Kínának azonban ebből a jelenben, *a társadalom elöregedése* valószínűleg épp annyi vagy több problémát fog okozni a jövőben.

A fejlett országok a fejlődő országokhoz viszonyítva nagy és egyre növekvő figyelmet szentelnek a *környezetvédelem* kérdésének. Kínában a környezet katasztrofális állapotára fordított kevés figyelem jól mutatja, hogy a hatalmas népességű ország még messze áll a fejlett államok színvonalától. A legégetőbb környezeti problémák: a víz- és légszennyezés, a nukleáris hulladékok okozta károk, a magas kén-dioxid és szén-dioxid kibocsátás és ezek következményei, a talajerózió, a tengeri megújuló erőforrások egyensúlyának felborulása, az éghajlatváltozás. A környezetvédelem szempontjából szinte ellenőrizetlenül működő, ipari tevékenységet végző kis- és középvállalatok milliói eresztik a hulladékot a folyók vizébe, ezért a természetes vizek szennyezettsége rohamos ütemben közelíti a kritikus értékeket. Nem csupán belföldön, de Kína szomszédos (észak-nyugati területek, a két Korea, Japán) országaiban is egyre több kárt és feszültséget okoznak a magas kén-dioxid emisszióból fakadó savas esők. Kína immár a világ második legnagyobb energiatermelője (és –felhasználója), s a megtermelt energia 70%-át fedezi szénből (21%-át olajból). A szénerőművek és a sebesen fejlődő nehézipar évente több mint 700 ezer tonna kén-dioxidot bocsátanak a levegőbe¹⁶. Ha a vezetés nem próbálja sürgősen megoldani ezt a problémát, Kína a közeljövőben ebből fakadóan akár nemzetközi konfliktusokba is bonyolódhat.

A fentiekben nem merítettem ki Kína belső viszonyaira – és esetenként külkapcsolataira – hatást gyakorló belső tényezők és folyamatok listáját. A teljességre való törekvés helyett inkább csak fel akartam hívni a figyelmet arra, hogy korunkban egyre kevésbé lehet a biztonságpolitikát túlságosan leszűkítve felfogni. Indokolt és szükséges olyan területeket és vizsgálati szempontokat is figyelembe venni, amelyek első és felületes pillantásra talán nem tűnnek a témához tartozónak.

¹⁶ M. Shamsul Haque: Environmental Security in East Asia: A Critical View. Future Trends in East Asian International Relations, Frank Class&Co Ltd, Vol 24. 2001 december, 213-214.o.

4. Kína biztonságpolitikájának katonai vonatkozásai

Kína növekvő gazdasági ereje és nagyhatalmi ambíciói a korábbinál nagyobb mértékben állítják előtérbe a hadsereggel összefüggő problémákat. A katonai erő az egyik legfontosabb összetevője a „komplex nemzeti erőnek”, amelyet alapvetőnek és meghatározónak tekintenek a világhatalmi vezető szerep eléréséhez. A hivatalos kínai megnyilatkozások mindig azt hangsúlyozzák, hogy az ország biztonságához hiteles elrettentő katonai erőre van szükség, vagyis Kína katonapolitikája védelmi jellegű. Ezt azonban megkérdőjelezi és hiteltelenné teszi az a tény, hogy a honvédelmi stratégia számos eleme (például az „aktív védelem”) nagyon sok és egyre több offenzív elemet tartalmaz. Gyanakvást kelt szándékait illetően, táplálja a félelmet, hogy a KNK dinamikus fegyverkezik és egyre több korszerű támadó eszközzel szereli fel magát. A gyanakvás akkor is megalapozott, ha figyelembe vesszük, hogy a modern fegyvereknél gyakran nagyon nehéz a védekező és a támadó fegyverrendszerek elkülönítése, vagy hogy egy ekkora országnak a korszerű fegyverzet valamennyi válfajával rendelkeznie kell¹⁷.

A hadsereg fejlesztésének koncepcióját alapvetően meghatározza az ország által követett katonai doktrína, amelynek tükröznie kell a változó nemzetközi körülményeket, a fenyegetettség-felfogást stb. A Népi Felszabadító Hadsereget (NFH) hosszú évtizedeken keresztül a „népi háború” doktrínája vezette, amelynek eredete jóval az 1949 előtti időkre nyúlik vissza. Ez lényegében azon a meggyőződésen alapult, hogy a háborúk kimenetelét elsősorban az emberi tényező, és nem a fegyverek, az anyagi tényezők határozzák meg. Ezen stratégia középpontjában egy politikailag és ideológiailag erősen motivált hadsereg áll, amelyet egy hasonlóképpen mobilizált lakosság támogat. Az ilyen öntudatos hadsereg egy elhúzódó gerilla-háború során - akár ideiglenes területi veszteségek árán is – fokozatosan fölénybe kerül, akár egy korszerűbben felszerelt ellenséggel szemben is.

A doktrína érvényességét már a koreai háború kikezdte, és eltávolodást képviselt ettől Kína saját nukleáris kapacitásának kifejlesztése is. Fokozatosan világossá vált a vezetés számára, hogy egy modern hadsereggel szemben ez a stratégia nem lehet eredményes. Ezért már a 70-es évektől nagyobb hangsúlyt helyeztek a határterületek aktív védelmére. Mivel akkor a Szovjetuniót tekintették a legfőbb katonai fenyegetésnek, a katonai stratégia és a hadsereg korszerűsítése elsősorban a szárazföldi védelmet hangsúlyozta. Az NFH közismert technikai gyengeségeit elhúzódó szárazföldi védekezéssel, kis távolságú támadásokkal a határon túlra, és a nukleáris megtorlás fenyegetésével kívánták ellensúlyozni. Ennek a felfogásnak felelt meg a módosított doktrína, a „népi háború modern feltételek mellett”¹⁸.

A 80-as évek lejtől induló modernizációs program elindította a stratégiai irányelvek felülvizsgálatát. Ezzel összefüggésben, Kína leértékelt egy nagy, potenciálisan nukleáris háború valószínűségét. A Kínai Kommunista Párt (KKP) Központi Katonai Bizottsága a belátható jövő legvalószínűbb konfliktusaként a korlátozott helyi háborúkat jelölte meg Kína határai mentén. A kínai elemzők egy keletkező multipoláris világról beszéltek, amelyben a helyi háborúk esélye megnövekszik a regionális hatalmak növekvő katonai ereje következtében. A Katonai Bizottság megváltozott irányelvei szerint ezért a fegyveres erőket kisebb méretű, korlátozott háborúra kell felkészíteni, mind földrajzi kiterjedés, mind időtartam tekintetében. A múltbeli tapasztalatok alapján (koreai háború, a két indokínai

¹⁷ Jordán Gyula-Tálas Barna: A Kína fenyegetés. Külpolitika, 2000, 7. szám, 190. o.

¹⁸ Jordán Gyula: Kína biztonságpolitikai kérdései. i.m. 196-197. o.

háború) utaltak arra, hogy ezek a háborúk akár hosszúra is nyúlhatnak, de a hadsereggel szembeni követelményeket tekintve a rövid tartamú korlátozott háborúkra összpontosítottak.

A katonai erő gyors és hatékony alkalmazását lehetővé tevő szervezeti és strukturális változtatások részben már 1985 előtt elkezdődtek, ám igazi lendületet ekkortól kaptak. A hadsereget új, önállóbban működő körzetekbe, elkülönült csoportokba szervezték. A legnagyobb horderejű lépés az NFH közel 25%-os, egymillió fővel történő csökkentése volt 1985-87 között. A hadsereget struktúráját vertikálisan elkülönült részekre tagolták: hagyományos haderőnemek szerint illetve katonai, politikai, és hadtáp egységekre – a modern hadseregek ennél jóval integráltabb struktúrájával szemben. Egyre nagyobb hangsúlyt kapott a haditengerészet és a légierő. Új és kiemelt fontosságúként kezelt egységek jelentek meg a 80-as évek második felében: a gyors reagálású egységek. Felállításuk tükrözte azt a felismerést, hogy a gyors és ütöképes válasz az esetleges katonai válságokra lényeges összetevőjét jelenti a felülvizsgált katonai doktrínának. A modern korlátozott háborúk a mozgékony, gyorsaság, és pontosság követelményeit hangsúlyozzák, amelyek pedig megfelelő parancsnoki, ellenőrzési, kommunikációs és felderítési technológiát¹⁹ követel meg. A hadsereg szűkös költségvetése a 80-as évek során nem tett lehetővé lényeges előrelépést ezen képességek kifejlesztésében, így a védelmi költségvetés növelése a 90-es évekre alapvető feladattá vált.

A Szovjetunió szétesése a KNK-t katonai szempontból biztonságosabb helyzetbe juttatta, mint fennállása óta bármikor volt, másrészt a gyorsan javuló viszony Oroszországgal a modern fegyverekhez való hozzájutás lehetőségét nyitotta meg Kína előtt. Ez különösen fontosá vált 1989 után, amikor a Tienanmen téri eseményekre adott nyugati válasz miatt Kína más forrásból lényegében nem tudott modern katonai technológiát vásárolni. Az Öböl-háború sokkoló hatású volt a kínai katonai és politikai vezetőkre, és tudatosította bennük, hogy Kína fegyverrendszerei évtizedekkel vannak lemaradva azon háborús követelményekhez képest, amelyeket a jövőben megívni szándékozik²⁰. A technológia modernizálására helyezett hangsúly előidézte a katonai doktrína megfogalmazásának bizonyos módosulását: „korlátozott háború high-tech feltételek mellett”. Ez a nagyobb védelmi költségvetés folyamatos szorgalmazásán kívül még nagyobb prioritást adott a haditengerészetnek és a légierőnek.

A kínai haderő megítélésénél ugyanazokat a széles skálán szóródó véleményekkel lehet találkozni, mint amiket a kínai gazdaság vagy a kínai vezetés esetében később vázolni fogok. Akik elsősorban a mennyiségi tényezőkre, a volumenre helyezik a hangsúlyt, azok igen tekintélyes erőről adhatnak számot mind regionális, mind globális értelemben. A kínai a világ legnagyobb létszámú hadserege, mennyiségileg tekintélyt parancsoló fegyverzettel rendelkezik. Ezt az alábbi összehasonlító táblázattal próbálom érzékeltetni:

¹⁹ CCCI: command, control, communication and intelligence

²⁰ Nan Li: The PLA's Evolving Warfighting Doctrine, Strategy and Tactics, 1985-95: A Chinese Perspective. The Chinese Quarterly. June 1996, No. 146, 456-458.o.

2. táblázat:

Kína és a világ legnagyobb védelmi költségvetésű országainak hadereje (főbb mennyiségi mutatók)

	Létszám (ezer fő)			Haditengerészet		Légierő	
	Aktív	Tartalék	Tank (db)	Cirkáló/Fregatt/Romboló	Tengeralattjáró	Bombázó	Vadász-repülő
1. Kína	2.310,0	500-600	8.000	41F/21R	69	1.820	874
2. USA*	1.368,7	1.200,6	7.620	27C/35F/54R	73	36 taktikai harci egys.	
3. India*	1.263,0	535	3.414	8F/11R	16	21 egys.	19 egys.
4. Oroszország*	977,1	20.000	21.820	7C/10F/17R	56	586	952
5. Japán	239,0	47,4	1.050	12F/42R	16	1 egys.	9 egys.
6. Franciaország*	273,0	419,0	1.618	1C/30F/3R	10	6 egys.	6 egys.
7. Nagy-Britannia*	211,0	247,0	636	20F/11R	16	10 egys.	5 egys.
8. Németország	308,0	363,5	2.521	12F/2R	14	360	288

*: a felsorolt országok közül ezek rendelkeznek repülőgép-hordozó anyahajóval: USA 12, Nagy-Britannia 3, a többi pedig 1 darabbal – vagyis Kínának nincs ilyen hajója.

Az egys. rövidítés egy 12-24 db repülőgépből álló harci köteléket jelent.

Forrás: *The Military Balance*. 2001-2002 (International Institute for Strategic Studies, Oxford University Press)

Ha azonban a modern háborúk által támasztott követelményekből indulunk ki, akkor inkább azt kell hangsúlyozni, hogy a kínai Népi Felszabadító Hadsereg arzenálja a világ legnagyobb haditechnikai múzeuma. A tankok túlnyomó többsége az ötvenes évek szovjet T-54-es modelljének, illetve egyes későbbi típusoknak a korszerűsített, javított változata. A repülőgépek többségéről is hasonlóan lehet nyilatkozni. A tengeralattjárók jelentős része elavult, zajos (vagyis modern eszközökkel könnyen bemérhető), s az egyetlen, 1987-ben épített atommeghajtású, ballisztikus rakétákkal felszerelt tengeralattjárón is állandó technikai problémákkal küszködnek²¹. Kína növekvő hatalmát és a potenciális „Kínafenyegetést” megfontolva, az elemzők többsége szerint katonai és stratégiai kapacitását tekintve a kínai haderő messze van attól, hogy globális mércével „erős”-nek lehessen nevezni. Két amerikai szakértő cikkében Kína védelmi kapacitására az „üres erőd” jelzőt

²¹ Jordán Gyula-Tálas Barna: i.m. 189. o.

használta, épp Dzu Ge-liang, egy híres kétezer évvel ezelőtt élt kínai hadvezér szavait idézve²².

A világ azonban mégis elsősorban a kínai hadsereg gyors modernizációját és nagymennyiségű korszerű fegyverbeszerzését hajlamos figyelemmel kísérni. Az utóbbi években a Kínával kapcsolatos kérdések közül az egyik legvitatottabb a dinamikus, évente akár két számjegyű ütemben növekvő védelmi kiadása. Például 2001-ben Peking 17,7%-kal növelte az éves védelmi kiadásait, s ezzel az elmúlt 20 évben a legnagyobb éves emelést hajtotta végre²³. Ez azért is érdemel ilyen nagy figyelmet, mert: 1. Ellentétes a hidegháború utáni világfejlődés tendenciájával; 2. nem indokolja a Kína ellen irányuló fenyegetés csökkenése; 3. különösen feltűnővé teszi, hogy a védelmi kiadások növekedésének felgyorsulása közel egy évtizedes stagnálás, sőt esetenként abszolút csökkenés után következett be. A kiadások emelt ütemű növelésének azonban számos indoka lehet. Egyrészt érthető módon már önmagában jó érvet kínál a kínai vezetés számára, hogy változtasson a korábbi gyakorlaton, s felszámolja az abból származó lemaradást és károkat. Másrészt ez kapcsolódik a reformidőszak elején felmerülő és azt végigkísérő vitához, amely arról folyt, hogy milyen viszonyban legyen egymással a gazdaság és a nemzetvédelem fejlesztése. Vagyis: az ország gazdasági megerősödése után kerüljön-e sor nagyobb hangsúllyal a hadsereg korszerűsítésére, vagy inkább a gazdasági lehetőségek figyelembevételével történő párhuzamosság valósuljon meg. A gyakorlatban természetesen ez az alternatíva nem merült fel ilyen sarkítottan, de valójában mindvégig a két szélsőség közötti ingadozás volt a jellemző.

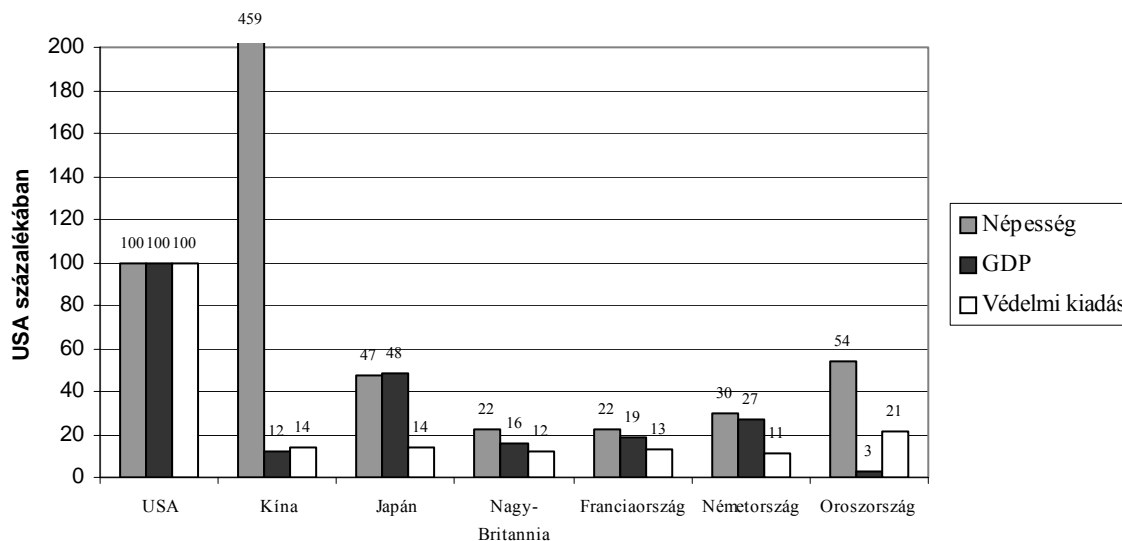
A hivatalos kínai védelmi költségvetésben közölt védelmi kiadásokkal kapcsolatban mindig érdemes emlékezni arra, hogy ezek csupán töredékét jelentik a haderőre fordított tényleges összegnek, amelyet általában 3-4-szeresére becsülnék. A pekingi vezetés előszeretettel idéz olyan adatokat, melyek más országokhoz viszonyítva az ilyen célú kínai kiadások alacsony szintjét jelzik. Az eddig kiadott, védelmi politikáról szóló kínai Fehér Könyvek közölnek ilyen összevetéseket. Ezek szerint Kína 1994-es védelmi kiadásai mindössze 2,3%-át, 1997-ben 3,7%-át, s 2000-ben 5%-át tették ki az Egyesült Államok hasonló célú kiadásainak. Vagy például globális viszonylatban: 2000-res hivatalos adatok szerint az USA a világ védelmi kiadásainak 36%-át adja, a második vonalat ezután Japán és Franciaország képviseli 7%-kal, a harmadik vonal az Egyesült Királyság 5% és Németország 4%-kal, és csak ezután jön Kína, Olaszországgal és Oroszországgal 3% részesedéssel²⁴. Hasonló a helyzet, ha az összes költségvetési kiadáshoz viszonyítják a védelem részesedését, vagy ha a GDP százalékában fejezik ki ugyanezt.

²² Andrew J. Nathan and Robert S. Ross: *The Great Wall and the Empty Fortress: China's Search for Security*. Norton, New York, 1997, 25.o.

²³ Quansheng Zhao: *The Shift in Power Distribution and the Change of Major Power Relations*, *Future Trends in East Asian International Relations*, Frank Class&Co Ltd, Vol 24. 2001 december, 63.o.

²⁴ 'Recent Trends in Military Expenditure', http://projects.sipri.se/milex/mex_trends.html

3. táblázat: Kína és néhány másik ország népességének, GDP-jének, és védelmi kiadásának összehasonlítása, az Egyesült Államok ezen értékeinek arányában.

Forrás: A World Bank és a *The Military Balance 2001-2002* ténylegesként becsült adataiból számítva.

A fenti, valós tényekhez közelebbi adatok ellenére azonban a világ nagy része Kína esetében a kiadások növekvő tendenciájára figyel – ezt a fenti számok sem tudják kozmetikázni. A növekedési vagy csökkenési mutatók valóban fontos jelzéseket adhatnak az ország biztonsági felfogásáról, katonai előkészületeiről, fejlesztési céljairól, egészben véve tehát lehetővé teszik képességeinek és szándékainak jobb megismerését is.

A növekvő védelmi kiadások mellett a Kínai Népköztársaság fegyverbeszerzései, hadserege egyes részeinek gyorsított ütemű korszerűsítése figyelemre méltó. Ezek valamennyi fegyvernemet érintik, de külön hangsúllyal a kiemelten kezelt légyerőt, a haditengerészetet és a nukleáris-rakéta erőket. Indokolatlan és félrevezető azonban, ha a teljes fegyverzethez képest viszonylag kis mennyiségű modern berendezéssel – beszerzésüktől kezdve – azonnal, mint teljes értékű operatív eszközzel számolnak. Ezek bizonyos ideig valójában csak potenciális fenyegetést képviselnek, a katonáknak és tiszteknek pedig csak nagyon kis része szerez rutinszerű tapasztalatot ezek működtetésében – a kiképzés gyakran csupán a bemutatásra és a kísérletezésre korlátozódik. A külföldi fegyvervásárlások ugyanakkor világos beismerései annak, hogy a kínai hadiipar számos területen még mindig képtelen korszerű termékek előállítására. Különösen egyértelmű ez azoknál a fegyverfajtáknál (pl. vadászrepülőgépek és egyes hajótípusok), ahol pedig Kína hatalmas erőfeszítéseket tett saját fejlesztésekre. Ha Kína fegyverexportját tekintjük, a nyolcvanas évekhez képest végbement jelentős csökkenés nemcsak annak tulajdonítható, hogy csatlakozott egyes nemzetközi egyezményekhez, és így érvényesül bizonyos önkorlátozás, hanem az itt érintett problémák is befolyásolják annak alakulását.

5. A Kínai Népköztársaság nemzetközi megítélése

5.1. A kínai gazdasági fejlődés alakulása

Kína, a világ egykori szegényháza lassan a világ ipari műhelyévé válik. A hatalmas lakosságú ország már ma a világ legtöbb telefonkészülékével, az USA után a második legtöbb Internet-használóval, a Föld egyetlen működő mágnesvasútyjával büszkélkedhet, évente 2-3 ezer kilométer autópályát épít, Sanghajban nemsokára felhúzzák a világ legmagasabb felhőkarcolóját, s még 2003-ban fellövik az első kínai űrhajóst²⁵. Nyugati elemzők véleménye szerint az egy főre jutó GDP 2020-ra megháromszorozódhat, és ezzel Kína a világ harmadik legnagyobb gazdasága lesz. A 21. század közepére volumenben utolérheti az Egyesült Államokat²⁶. A felmerülő kérdések: tartható-e a 7-8%-os éves növekedési ütem, ha igen, mire alapozható, s végül milyen mértékű és jellegű kockázatoknak van a kínai gazdaság kitéve?

A három kérdés megválaszolása után a szakértők nagy része változatlanul optimista válaszokat ad, pedig világosan látható, hogy egyre több a gyors gazdasági növekedés által előidézett probléma. Ezek a gondok a teljesség igénye nélkül és nem súlyosság szerinti sorrendben a következők²⁷:

- Egyre nagyobbak a fejlett tengerparti, iparosodott területek és a szegényebb belső nyugati tartományok közötti különbségek.
- A korrupció olyan mértékűvé vált, amely komoly károkat okozhat a gazdaságnak.
- A nép körében kiemelkedően gyorsan növekednek a társadalmi különbségek, s ennek következtében a feszültségek is.
- Az előző miatt, valamint az óriási létszámú (kb. 200 milliós) foglalkozás nélküli vidékiek létének köszönhetően hatalmas mind az országon belüli, mind a külföldre irányuló migráció lakossághoz viszonyított aránya.
- A veszteséges, nem versenyképes állami vállalatok fenntartása óriási költségvetési pénzeket emészt fel. Bezárásuk azonban – főleg az elbocsátott munkaerő miatt – jelentős társadalmi feszültségeket keltene.
- A környezet katasztrofális állapotban van.

²⁵ Kína főbb gazdasági és népességi mutatószámaait lsd. az 1.sz. mellékletben.

²⁶ HVG 2003. március 1-i száma, „Nagy Ugrások” c. melléklet, Nemes Gábor: Meddig tartható?

²⁷ A felsorolásban nem egy elem a biztonságpolitika belpolitikai vonatkozású kérdései közé tartozik.

- A négy nagy állami kereskedelmi bank igen magas, hivatalosan is 26 százalék feletti „rossz”, gyakorlatilag behajthatatlan hitelállománya.

Ha Kína gazdasága ilyen súlyos problémákkal küzd, jogos a kérdés: a kínai emberek és politikusaik mégis mire alapozzák a gyors gazdasági fejlődésre irányuló várakozásaikat?²⁸

1. Elsősorban az elmúlt két és fél évtized pozitív tapasztalataira. A 20. század utolsó két évtizedében ugyanis a kínaiak életkörülményei többen javultak, mint az ezt megelőző hét-nyolc évtizedben együttvéve. Az utóbbi fél évszázadban béke volt, s bár a KKP vezetői e félszáz év első három évtizedében számtalan megpróbáltatásnak és szenvedésnek tették ki a lakosságot, hibáikat és tévedéseiket mára többé-kevésbé helyrehozták. Most az ország társadalmi-gazdasági fejlődése helyes úton jár, s ennek folytatódásához a párt egyre megfelelőbb nemzetközi feltételeket biztosít.

2. Kína jelenleg a világ leggyorsabban fejlődő és modernizálódó országa – a 2003-as évben valószínűleg az egyetlen nemzetgazdaság, amely 7 százalék körüli bővülést célozhat meg –, de egyben a távol-keleti és délkelet-ázsiai régió legfontosabb stabilizáló tényezője is. Gazdasági stabilitását még az egész térségre kiterjedő gazdasági-pénzügyi válság sem rendítette meg. A GDP gyors növekedése kulcsfontosságú kérdés Kína számára, mert minden egyes százalékpontja 800 ezer új munkahely létesítésére ad lehetőséget.

3. A magas növekedési ütem fenntartását alapvetően a belső felhalmozásra, ennek legnagyobb részében a kínai lakosság megtakarításaira alapozzák. Az elmúlt két és fél évtizedben a gazdaság átlagos 8-10%-os növekedése mellett a lakossági fogyasztás csak 4-5%-kal emelkedett, így a növekmény felét új beruházásokra, felújításra, készletbővítésre, tartalékképzésre, valamint a közületi fogyasztás bővítésére és a veszteségek pótlására lehetett fordítani. A kínaiak a minimális kamatszint és az említett bankok gondjai ellenére zsákszámra hordják a pénzt a takarékbba; a lakossági betétek összege évente átlag 10%-kal emelkedik.

4. 1,3 milliárdos lakossága révén a kínai nemzetgazdaság rendelkezik a világ legnagyobb potenciális belső piacával és munkaerő-tartalékával, s mivel belső megtakarításai és a bevont külső erőforrások lehetővé teszik az erőforrások egyre hatékonyabb kihasználását, Kína számára a gyors ütemű gazdasági növekedés hosszabb távon is biztosítottnak tűnik. A nyugatihoz képest messze elmaradt elemekbe – elmaradt infrastruktúra, az ipar elavult

²⁸ A felsorolás forrása Tólas Barna: Kína gazdasága a 20. és a 21. század fordulóján. In: Tólas Barna-Jordán Gyula: Kína az új évezred küszöbén. Stratégiai Védelmi Kutató Hivatal, Védelmi Tanulmányok 33. Budapest, 1999, 119-120.o.

technikai felszereltsége, szegényes lakásviszonyok – történő beruházások lehetősége pedig további dinamizáló tényezőként hat a gazdasági fejlődésre.

5. Kína természeti erőforrásokkal való, nemzetközi viszonylatban is szűkös ellátottsága miatt óriási feladatok állnak az ország előtt, amelyeknek célja a természeti erőforrások megőrzése és újrafelhasználhatóságának biztosítása. Ez a feladat nagy élő- és holtmunkaráfordítást igényel, így tíz- és százmilliók számára biztosíthat majd munkát.

6. A világ legdinamikusabban fejlődő szektorában, a szolgáltatások terén Kína korszakokkal el van maradva a fejlett országok mögött. E területnek ezért rendkívül gyorsan kell fejlődnie, s itt a mozgékony, szorgalmas és tanulékony kínaiak, különösen a fiatalok még sok meglepetéssel szolgálhatnak majd a világ többi országának.

A fentiekből látható, hogy ezek többsége alig, vagy csak bizonyos mértékig függ külső tényezőktől, vagyis a világgazdaság helyzetétől. A fejlett technológia az egyetlen tényező, amely felgyorsíthatja a modernizációt, ezért az ehhez szükséges pénzügyi, jogi, bel- és külpolitikai feltételek biztosítása a vezetés elsőrangú feladata.

Kína belépése a WTO-ba 2001-ben nemcsak lehetőségeket teremtett, hanem elindított egy hosszú tanulási és átalakítási folyamatot is: megkezdődött az ágazati monopóliumok feltörése olyan szektorokban, mint a telekommunikáció, a légi közlekedés, és az energiaszolgáltatás. A csatlakozás az eddiginél nagyobb mértékben engedi be a külföldi konkurenciát a hazai piacra – az átlagos vámteher 15%-ról 12%-ra csökkent –, ám a versenyt Kína jól állja.

A kínai gazdaságba szinte exponenciális ütemben áramlik a külföldi tőke. A nagyobb tőkével rendelkező országok befektetői valójában Kínát az utolsó nagy kiaknázatlan piacnak vélik, mely olcsó munkaereje, de a nagy arányban növekvő vásárlóerő miatt jelenleg a világ legoptimálisabb befektetési terepe. Kína mostanra a külföldi tőkebeáramlás elsőszámú befogadjává vált.

A gazdasági liberalizáció és a külföldi tőke beáramlásának engedése valószínűleg a kínai vezetés biztonságpolitikai stratégiájának részét képezi. Amíg ugyanis ilyen sebességgel és mennyiségben áramlik az országba a tőke, ez – a gazdasági együttműködési szerződésekre is gondolva – tulajdonképpen minden külföldi befektető országban erősíti a Kínával való baráti viszony kialakítására és fenntartására irányuló érdekeket. A KKP vezetése pedig feltehetőleg tisztában van azzal, hogy a tőkeerős befektetőkkel rendelkező nyugati államokban milyen mértékű a gazdasági lobby hatása a politikára. Kína nemzetközi politikáját ezért elsősorban a gazdasági nyitás és modernizáció elősegítése határozza meg, s ezért akár

azt is elképzelhetőnek tartom, hogy a legtöbb, agresszívnek mondható diplomáciai lépés, illetve az egyesek által „nagy hatalmi törekvésnek” minősített politika valójában csak a nemzetközi reakciók megfigyelésére és kiismerésére használt eszközök.

Annak ellenére, hogy a legtöbb elemzés szerint a lassan 1,4 milliárd főre duzzadó népesség élelmezése jelentős élelmiszerimport nélkül megoldható lesz²⁹, a kínai gazdaság gyenge pontja a mezőgazdaság és egyáltalán a vidék, márpedig az ország lakosságának 70%-a itt él. Súlyos gond, hogy a parasztok jövedelme a kilencvenes évek elejétől egyre lassabban növekedett, majd stagnálni kezdett, egyre szélesebbre nyitva ezzel a már amúgy is komoly jövedelmi ollót. A parasztság elsődleges terhe nem a WTO-belépés által megnyitott verseny, hanem az adóterhek. Ezeket a kormányzat a helyi főnökök visszaélései – amelyek egészen az ellenőrizhetetlen, tömeges adathamisításokig mentek – miatt eddig még semmilyen rendelkezéssel nem tudta csillapítani³⁰.

Mindent egybevetve, a kínai gazdaság növekedési üteme a 2000-tól 2010-ig tartó évtized második felétől kezdve fokozatosan mind inkább el fog maradni a jelenlegi kínai vezetés várakozásaitól. A GDP évtizedenkénti megkétszerezése olyan célkitűzés, amelyet a kínai gazdaságnak napjainkra elért fejlettségi fokán, a megváltozott világgazdasági környezetben **nem lehet tartani**. A magas növekedés mesterséges úton fenntartható lenne, de egy ilyen gazdaságban romlik a hatékonyság, s a túl nagy pénz- és hitelkibocsátás miatt a kínálatot meghaladó kereslet felpörgeti az inflációt³¹. A keletkező importigény-többlet felboríthatja az ország külkereskedelmi és fizetési mérlegét, s a folyamat végeredménye gazdasági káosz lenne. A vezetés természetesen a problémát észlelte, és felvette jövőbeni reformjai közé az ún. növekedési modellváltást³², amely az extenzív típusú gazdasági növekedési módról az intenzív növekedési módra való áttérést támogató reformsorozat. Elkerülhetetlen, hogy ennek nyomán a gazdaság növekedési üteme ne lassuljon; a folyamat valójában már el is kezdődött, feltehetően ennek következménye az 1997-ig 10%-os növekedés 8, majd 7%-ra történő visszaesése. A közeli jövőben (a következő évtized során) megalapozottabb ezért a növekedés 5-6%-os szintjével számolni.

²⁹ Ez a téma rengeteg vita alapját képezte, én itt Tálás Barna számításait vettem elsősorban figyelembe.

³⁰ 2003 márciusától vezették be a vidéki adók ismételt, ezúttal 7%-ra történő egységesítését. A rendeletet sok negatív előrejelzés kísérte, kimeneteléről azonban adatok még nem állnak rendelkezésre.

³¹ A folyamat a valóságban kisebb dimenzióban már többször végbement, ez okozta az elmúlt évtizedek „stop and go” ciklusait.

³² Tálás Barna: i.m. 96.o.

5.2. A kínai vezetés

A kelet-ázsiai kultúrkörben a demokráciának, a demokratikus intézményeknek sokkal gyengébb, „rövidebb”, és egészen más jellegű hagyományai vannak, mint a nyugati társadalmakban. Japánban és a „kis tigrisek” között, vagyis a fejlett kelet-ázsiai gazdaságokban a gazdasági fejlettségi szinthez képest sokkal később „érett be” a demokrácia, mint Európában. Ezeknek az országoknak világviszonylatban is igen magas egy főre eső jövedelmet kellett ahhoz elérnie, hogy a középosztály elég fejlett politikai öntudattal rendelkezzen.

Kína ettől a fejlettségi szinttől még messze áll. Demokratikus hagyományai történelmét tekintve gyakorlatilag nincsenek. Az országot jelenleg a Kínai Kommunista Párt irányítja, amely lényegében diktatúrát gyakorol. Tény, hogy a maói időszakban Kína első emberei időnként egészen meglepő, tulajdonképpen irracionális döntéseket hoztak, s ezek miatt az ország külkapcsolatai esetenként mélypontra voltak, a népesség szenvedésének mértékét pedig talán jobb nem feleleveníteni. Ritkán figyelembe vett tény azonban az is, hogy egy kommunista gazdaság fejlődésére 1949-től kezdve lényegében egyetlen példa lehetett – ez a rendszer maga sem rendelkezett nagy történelmi múlttal –, a Szovjetunió. Ennek megfelelően Kínának, ha alkalmazkodni akart a társadalmához és környezetéhez, Mao idején járhatlan utakra kellett lépnie, bizonytalan – sokszor eredménytelen vagy negatív – kimenettel. Azonban a helyzet azóta *megváltozott*. A gazdaságot két évtized alatt egyedülálló módon, óvatos reformokkal sikerült piacgazdasággá átalakítani, s ezt az új utat sok hasonló kultúrájú ország már bejárta. Legjobb példa erre Tajvan, amit lényegében kínaiak laknak. Persze minden országnak megvan a maga sajátos belső környezete és gondjai, amelyekhez alkalmazkodni kell, de a gazdasági fejlődéshez számos hasonló kultúrájú ország tapasztalatait lehet felhasználni. A Kína előtt levő út tehát jól látható, nincs szükség „nagy ugrásokra” vagy „kulturális forradalomra” a gyors haladáshoz. A jelenlegi vezetés szinte már csak nevében kommunista – hisz milyen kommunista párt az, melynek soraiban egyre kevesebb munkást és egyre több nagytőkést lehet találni? A párt kommunista ideológiát sem hangoztat már, helyette a piacgazdaság növekedésének segítségét és a nemzeti, konfuciózus hagyományokhoz való visszatérést emeli ki fő célokként. E célokat a KKP eddig sikeresen megvalósította, s ezért politikája viszonylag széles kínai körökben örvend népszerűségnek. Szintén fontos

tényező, hogy a mai vezetők tanult, értelmiségi, technokrata rétegből származnak, s ezért talán kevesebb megfontolatlan, kevésbé átgondolt lépésre szánják el magukat.

Sok elemző ezen érvek ellenében mégis azt állítja, hogy Kína politikai berendezkedése diktatúra, s ebből kifolyólag az ország és környezete teljesen ki van szolgáltatva a legfelsőbb vezetők szeszélyeinek, elkapkodott döntéseinek, ellenőrizhetetlenségének, és nacionalizmusának. Vagyis hiába látható tisztán a helyes út, a kevés személy kezében összpontosuló ellenőrizetlen hatalom rengeteg kockázatot hordoz magában. Ezen vélekedések ezért a nemzetközi kapcsolatok terén a kínai vezetést megbízhatatlannak, kiszámíthatatlannak jellemzik. E vélemények nem számolnak azzal, hogy a pekingi vezetőknek mindinkább figyelembe kell venni a tömegek érdekeit, ha hatalmuk legitim voltát meg kívánják tartani.

A szakértők nagy része nem volt jó véleménnyel a hatalomátörökítésről sem, nem hitt a sikeres nemzedékváltás lehetőségében. Sőt, egyesek véleménye egészen odáig ment, hogy 2002. novemberére a KKP azért volt kénytelen előkészíteni a hatalomátadást, mert a színpalak mögött Kína igen jelentős hatalmi válsággal küzdött, és államapparátusa szétesőben volt³³. Nos, az ehhez hasonló jóslatok nem váltak valóra. A Kínai Kommunista Párt vezetéváltása a XVI. Kongresszus során sikeresen végbement, a hatalom átadása pedig 2003. március közepén gond nélkül megtörtént³⁴. A hatalomátörökítés problémája tehát már nem állhat a rendszer fennmaradásának útjába, ha a további nemzedékváltások hasonló hatékonysággal lesznek megoldva.

Miután a gazdasági és a politikai reformokat kezdettől fogva a KKP legfelsőbb vezetése kezdeményezte, majd azokat határozottan, sikeresen és mindenki számára érzékelhető eredményességgel hajtotta végre, **a KKP vezető szerepe** az ország politikai életében **nagy valószínűséggel** egy-két évtizedig – véleményem szerint még tovább – **fennmarad**. Ezt támasztja alá az is, hogy Kínában a KKP az egyetlen olyan politikai hatalmi szervezet, amely országos méretekben képes egyensúlyban tartani és integrálni a különböző partikuláris érdekeket. Ennek hiányában könnyen az 1911 és 1927 közöttihez hasonló helyzet alakulhatna ki, amikor is az egyes országrészekben a tényleges hatalom nem a központi kormány, hanem az egymással is hadakozó, és a külföldi hatalmak támogatását élvező helyi hatalmasságok kezében volt.

Az új vezetés, a hatalom ún. „negyedik generációja” egyébiránt komoly reformpotenciálra támaszkodhat, melyekkel tovább gyarapíthatja népszerűségét. A vezetés

³³ Minxin Pei: China's Governance Crisis, Foreign Affairs, 2002 September-October

³⁴ A nemzedékváltásról részleteket lsd. a 2.sz. mellékletet.

által tartott szakemberek és kutatócsoportok már igen sok új politikai újítást kidolgoztak, ezeket csak elő kell venni a tarsolyból, ha megérett az idő. A párton belüli pluralizmus, a kommunista párt szociáldemokratizálódása, az egyelőre még falusi és kerületi szintű közvetlen választások magasabb szintre vitele, egy nyugati típusú, depotizált államigazgatási apparátus megteremtése (melyet az új pártfőtitkár, Hu Csin-tao állítólag már régóta sürget), egyfajta szövetségi modell bevezetése (vagyis az országnyi tartományok önállóságának növelése) mind „benne van a kalapban”³⁵.

5.3. Nacionalizmus³⁶

A tradicionális Kína nem ismerte a nemzet és a nacionalizmus fogalmát. A 19. század végéig a kínai nyelv sem rendelkezett megfelelő szóval a kifejezésre, hanem a Kínába az akkor érkező gyarmatosító hatalmaktól vette át. Mivel a megelőző évszázadokban Kína népe hozzászokott a környező, barbár népekkel szembeni felsőbbrendűségéhez, a beáramló nyugati kereskedők, később pedig az ópiumháborúk által okozott megaláztatások sem nacionalizmust, inkább idegengyűlöletet váltottak ki. E xenofóbiának több kisebb erőszakos megnyilvánulása volt, legemlékezetesebb közülük az ún. boxerlázadás 1900-ban. A felkelések elfojtása a már meglévő, gyűlölettel teli érzelmeket tovább erősítette, ami viszont a radikális forradalmi eszméknek kiváló táptalajt jelentett. Ezért alakult a történelem során úgy, hogy a marxista-leninista eszmék Kínában a nemzet megmentőjeként, a kínai nép anyagi és kulturális felemelkedésének egyetlen hatékony eszközeként fogantak meg. A kommunizmus szellemében így széles kínai tömegek váltak mozgósíthatóvá a külföldi imperialista hatalmak, a feudális földesurak és a militarista tábornokok ellen.

Tény és való, hogy a 20. században csak a kommunisták tudtak egy olyan nemzeti célokat követő és hangoztató, erős központi hatalmat és közigazgatást létrehozni, amely hosszú évtizedeken át független és önálló tudott maradni, még a hidegháború bipoláris rendjében is. Ez olyan vívmány - az utóbbi két évtized új, pragmatikus irányvonala által hozott jólét mellett - a kínaiak szemében, amely ellensúlyozta a kommunista rezsim által elkövetett belpolitikai és gazdasági melléfogásokat.

A nép számára is egyértelmű, hogy bár az újabb reformokat is ugyanaz a párt hajtotta végre, ez a politika már nem felel meg a marxizmus-leninizmus ideológiájának, s attól eltávolodni látszik. A reformok nyomán a kommunista ideológia szerepe leértékelődött, űrt hagyva az emberek előtt lebegő célokban. Az új vezetés jól érzékelte, hogy ez a vákuum jól betölthető a hazafiasság színeibe burkolt nacionalista eszmékkel, s ez az új irányvonal is alkalmas a tömegek megmozdítására, szükség esetén.

A kínai vezetésnek több oka is van tartózkodni attól, hogy túlzásba vigye a nacionalizmus túlfűtését, s rendszeresen hangoztatni, hogy csupán enyhébb, hazafias érzelmekről van szó. Először is az előző század utolsó éveiben végbement országegyesítési lépések (konkrétan Hongkong és Makaó ünnepélyes visszatérése), valamint Tajvan csatlakozásának kérdése, nem kívánt módon ösztönözheti a hazafias eszmék túlhajszolását. Másodszor, Kínában

³⁵ Nemes Gábor: A kis menetelés, HVG 2002. november 23., 21.o.

³⁶ Jordán Gyula-Tólas Barna: A Kína fenyegetés. Külpolitika, 2000, 7. szám, 184-189. o.

több, viszonylag jelentős nemzetiség él, amelyek köreiben egy erős kínai nacionalizmus felerősítheti a szeparatista tendenciákat. Harmadszor, egyes elemzők annak a veszélyét sem zárják ki, hogy egy nacionalista hangulatkeltés később egy agresszív, expanzionista politika ösztönzőjévé válhat.

A nemzeti hangok intenzívebben javarészt az 1989-es Tienanmen téren történt események után jelentek meg, mert a kínai vezetők hajlamosak voltak a pekingi „ellenforradalmi lázadást” – de a külföldi szocialista rendszerek összeomlását is – külföldi manipulációk hatásának tulajdonítani. Ennek keretében megszerkesztett kampányukban „a hegemon szerepre törő imperialista erők – s ezek közül is mindenekelőtt az Egyesült Államok – a „liberális” és „evolucionista” eszmék terjesztésével Kínában is le akarták rombolni a szocialista rendszert, meg akarták bontani az ország egységét, s a Szovjetunió sorsára akarták kárhozottatni Kínát”³⁷. Az ilyen és ehhez hasonló hangnemű felhívások - a Tienanmen tér utáni külföldi szankciók miatt is – egyre nagyobb népszerűségnek örvendtek, s a vezetés azóta is minden alkalmat megragad a nacionalista láng táplálására. Jó példát szolgáltatnak erre Pekingnek az olimpia megrendezésének jogára tett kísérletei. 1993-ban a 2000. évi olimpia rendezésének elutasítása, 2001-ben pedig pont a 2008. évre szóló jog megszerzését használták a hazafias érzelmek felkorbácsolására.

Ahogy Huntington³⁸ is idézi Michael Dibdin *Halott Lagúna* című regényének örökérvényű igazságát: „Nem lehetnek igaz barátaink, ha nincsenek igazi ellenségeink. Ha nem gyűlöljük azt, amik nem vagyunk, nem szerethetjük azt, amik vagyunk.” Ennek megfelelően a kínai érzelmek számára is ellenségképet kellett találni, amelyre – a világban betöltött szerepe miatt – elsősorban az Egyesült Államok volt alkalmas. A propagandának könnyű dolga volt, hogy kihasználjon számos, Kínát sértő amerikai lépést (pl. a már említett olimpiai ügytől a tajvani kérdésen keresztül a belgrádi kínai követséget ért támadásig). Valójában annyira könnyű volt a dolga, hogy nemcsak az értelmiséget, hanem az átlagemberek többségét is képes volt a kampány hatása alá vonni.

A hivatalosan is támogatott Amerika-ellenesség három ponton támadta az USA külpolitikáját. Először elítélték az amerikai hegemonizmusra törő magatartást, vagyis az Egyesült Államok mások belügyeibe avatkozó, saját rendszerét és értékeit másokra ráerőltető politikáját. Másodszor azzal vádolták az USA-t, hogy különböző eszközökkel a kínai kommunista rendszer aláásására törekszik. Ehhez fel tudták használni a Tienanmen téri eseményeket, valamint a Szovjetunió összeomlását is. Az első kettő mára szoros összefüggésbe került, mert Peking elfogadhatatlannak tartja azon alapelv felrúgását, hogy a politikai rendszer megválasztása minden állam belügye. Végül harmadikként támadták az Egyesült Államok „féken tartási politikáját”, amely Kínát, mint az egyetlen megmaradt nagyobb szocialista hatalmat, izolálni akarta. A propagandának a fentieket hangoztatva sikerült erőteljes indulatokat gerjeszteni nemcsak ezekkel, hanem általában véve az egész amerikai kultúrával és néppel szemben is.

A nacionalista kampány módszerei többretegűek; elsősorban az elemi- és középiskolák, valamint az egyetemek diákjaira, de pl. a hadseregbe is összpontosítanak. Eszközei többnyire hazafias filmek, olvasmányok, mozgósítások és programok (pl. az „Én kínai vagyok” c. egyetemi program) terjesztése. A hivatalosan meghirdetett célok: a nemzeti szellem megújítása, az etnikai csoportokhoz tartozók összetartásának erősítése, a nemzeti méltóság és büszkeség táplálása (akár a kínai és a nyugati jellemelek összehasonlításával is),

³⁷ Jordán Gyula-Tálas Barna: i.m. 186. o.

³⁸ Samuel Huntington: A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása, Európa, 2001, 14. o.

s nem utolsó sorban a párt szükségességének, teljesítményének, valamint nemzeti összefogó erejének hangoztatása.

A propaganda hatására a nép, különösen az értelmiség mentalitása radikális fordulatot vett. Amíg a nyolcvanas évek elején még népszerű volt a Kína elmaradásáért felelősnek tartott tradíció, kultúra, hagyományos értékek elutasítása, a kilencvenes évekre pontosan ezek kerültek előtérbe. A tradicionális szellemet erősítő tévésorozatok, könyvek hatásának legjobb példája az 1996-ban öt fiatal újságíró és irodalmár által írt „Kína, amely nemet mondhat” című könyv. E pár hónap alatt 400 ezer példányban eladott, hihetetlen népszerűségnek örvendő mű támadta az amerikai kulturális, politikai és gazdasági imperializmust, s egy Kína-ellenes összeesküvés veszélyét vázolta a környező országok részéről. A könyv szerint az amerikai műveletlen, dekadens kultúra elnyomni próbálja a nemes és mély kínai örökséget, és az USA kormányának nincs joga bíraskodni és megmondani, hogy mi a helyes és helytelen. A tajvani kérdéstről még szélsőségesebb véleménnyel rendelkezik, mivel a szigetért, a tajvaniak véleményétől függetlenül, szükség esetén abszolút megfelelőnek tartja a fegyveres megoldást is, s Amerika beavatkozása esetén a felkészülést a katonai összecsapásra³⁹.

A nacionalizmus legfontosabb vonása, hogy nem csak az ideológiai vákuumot tölti ki, hanem közelíti a párt és a tömegek álláspontját, ezért legitimáló funkcióval rendelkezik. A nép támogatása miatt erősíti továbbá a kínai vezetésnek azon fellépését, amely számos kérdésben – mint az emberi jogok, a kereskedelmi gyakorlat, a fegyverkereskedelem, Tajvan kérdése – a nyugati nyomásnak ellenáll.

5.4. Kína az ázsiai-csendes-óceáni térségben

A hidegháború végével, a Szovjetunió összeomlásával az ázsiai-csendes-óceáni régióban a 90-es évek elején a katonai jelenlét egyszerre kétfelől csökkent (a térségben korábban mindkét szuperhatalom jelen volt). Biztonságpolitikai szempontból ez erős destabilizáló hatást eredményezett, s egy olyan hatalmi vákuumot hozott létre a régióban, amelynek betöltésére egyidejűleg több vállalkozó akadt - ezen országok közül a legnagyobb hatalommal és befolyással rendelkező állam Kína. A térségben eddig még nem jött létre az európai- és atlantihoz hasonló átfogó biztonsági rendszer. Ennek legfőbb okát a kulturális és társadalmi sokszínűség, valamint a rendkívül eltérő érdekek jelentették⁴⁰.

Kínában a 90-es évek elején fokozott erőfeszítéseket tettek annak érdekében, hogy az ország ne essen olyan típusú gazdasági és politikai káoszba, mint amilyen a Szovjetunió területén annak szétesése után jelentkezett. Természetesen Kína belső környezete teljesen más

³⁹ Zhao Suisheng: A State-Led Nationalism: The Patriotic Education Campaign in Post-Tiananmen China. *Communist and Post-Communist Studies*, Vol. 31. No. 3. és Xu Gunagqiu: The Chinese Anti-American Nationalism in the 1990s. *Asian Perspective*, Vol. 22, No. 2. Idézi: Jordán Gyula-Tálás Barna: i.m. 187.o.

⁴⁰ Megjegyzés: pl. Samuel Huntington is úgy véli, az Ázsia-csendes-óceáni régióban levő különböző civilizációs törésvonalak miatt sokkal nehezebb, ha ugyan nem teljesen lehetetlen egy ilyen szövetség létrejötte. Huntington elméletét sokan bírálják.

volt – a végrehajtott reformok már elindították az országot a piacgazdaságra való átállás felé, emellett a nemzetiségi kérdés is más súllyal, a birodalomépítő mentalitás pedig egyáltalán nem létezett -, s ezért ez a veszélyforrás gyengébb volt. Ám a fenyegetés felerősítette a máig is egyik legmagasabb rangú stratégiai célkitűzésként kezelt stabilitás, valamint a rendszer egésze feletti ellenőrzés értékét – amely tényezőkre már az 1989-es Tienanmen téri események óta amúgy is nagy hangsúly helyeződött⁴¹.

A kínai vezetés a fentiek értelmében óvakodik a gyors, ugrásszerű változásoktól és reformoktól, s teszi ezt több megfontolásból. Egyik a maói időszak történelmi tapasztalatai, a „nagy ugrások” sikertelensége. Másik oka a már említett egyértelmű tény, hogy a Kínai Kommunista Párt legitimitációját és legszélesebb körű társadalmi támogatottságát csak akkor tarthatja fenn, ha a hatalmas lélekszámú kínai népességnek meg tudja adni a biztonságérzetet stabilitás és nagy ütemben növekvő jólét formájában. Nemzetközi kapcsolatai terén ez azt jelenti, hogy Kína a legutóbbi időkig a bilaterális kapcsolatok értékét a multilaterális viszonyrendszer elé helyezte, mert az utóbbi valóban nagyobb lehetőséget biztosít más országok számára a nyomásgyakorláshoz. Kína pedig még sok szempontból – a reformok lassú és fokozatos megvalósítása miatt is – nem tesz eleget bizonyos nemzetközi normáknak. A bilaterális kapcsolatok kiépítése nem csak hogy nagyobb mozgásteret biztosít, hanem időleges biztonságot ad más országok tiltakozásai ellen olyan ügyekben, mint a demokratizálás, az emberi jogok, és a fegyverkereskedelem. Ahogy a belső reformok terén, úgy tűnik Kína a multilaterális kapcsolatok kiépítésében is a lassú, megfontolt előrehaladást választotta. Először minél inkább igyekszik gazdaságát integrálni a térség és a világ rendszerébe, s ezt a törekvését multilaterális gazdasági szervezetekbe való belépéssel megerősíteni. Mint a 90-es évek eleje óta általában, szándékait a régió felől közelítve valósította meg először az APEC-be (Asia Pacific Economic Cooperation – Ázsiai-Csendes-óceáni Gazdasági Együttműködés), majd nemrég a WTO-ba (World Trade Organization) való belépésével. Hosszú ideje részt vesz az ADB (Ázsiai Fejlesztési Bank) ülésein megfigyelői státuszban, és sok vonatkozásban partnere. Igyekszik a régió országaival pénzügyi kapcsolatait is elmélyíteni: erre utalt az ezredvégi ázsiai válság idején a térség különböző országainak nyújtott pénzügyi segítsége is. Egyre erősebb szálak fűzik Kínát az ASEAN-hez is (Association of South-East Asian Nations – Délkelet-ázsiai Nemzetek Szövetsége)⁴².

⁴¹ Jordán Gyula: Kína biztonságpolitikai kérdései. In: Tóth Barna-Jordán Gyula: Kína az új évezred küszöbén. Stratégiai Védelmi Kutató Hivatal, Védelmi Tanulmányok 33. Budapest, 1999, 142. o.

⁴² Ehhez lásd az 53.o. 6.4. Kína és az ASEAN című fejezetet.

Az Egyesült Államok tisztában van azzal, hogy Kína elsősorban bilaterális kapcsolatai fejlesztésére törekszik. Ezért mind példamutatásként, mind pedig a Kínára történő nemzetközi nyomásra való inspirálásként igyekszik erősíteni a térségbeli országok közti dialógust, a multilaterális megközelítést. Nagyobb hangsúlyt helyez a regionális biztonságra, és ösztönzi egy multilaterális biztonsági rendszer létrejöttét. Így pl. támogatná az APEC tevékenységének kiterjesztését biztonsági témákra, vagy az ASEAN Regionális Fórum dialógusának kiszélesítését.

Az Ázsia-Csendes-óceán térségében zajló folyamatokat szemlélve sok feszültségkeltő elemet találunk, és ezek többsége a fent említett kooperációra való hajlam ellenére érinti Kínát. Jelenleg a már válságként emlegetett észak-koreai helyzet jelenti a legerősebb konfliktusforrást. Második a tajvani probléma, melyet Kína belügynek tekint és nem hajlandó lemondani az erőszak alkalmazásának lehetőségéről. További, állandó diplomáciai és akár fegyveres konfrontálódás lehetőségét hordozzák a dél-kínai tenger szigetcsoportjainak hovatartozása körül folyó viták. A Paracel- és a Spratly-szigetekre több állam – köztük Kína – tart egyidejűleg igényt, de a Kelet-kínai tengeren is van egy szigetcsoport, a Diaoyu (japánul Senkaku), amelyért a kínaiak a japánokkal rivalizálnak⁴³. A távolabbi múltban, Mao idején Kínának rengeteg szárazföldi határvitája is volt, melyek közül több fegyveres konfliktussá is alakult (pl. India 1962, Szovjetunió 1969, Vietnam 1979). Maóra azonban már nem lehet hivatkozni a jövőbeni valószínűségek számítgatásánál, hiszen nemcsak Kína külső és belső környezete változott meg gyökeresen, hanem maga a kínai vezetés is.

Már esett szó az ázsiai-csendes-óceáni régióban a hidegháború után keletkezett hatalmi vákuumról. Egyes elemzők úgy vélik, hogy a jelenlegi trendeknek megfelelően a térség négy nagyhatalma: USA, Kína, Japán, Oroszország közül az első kettő az, melyeknek hatalmi pályája felfelé ível; más szóval a Szovjetunió szétesését és a japán gazdaság válság utáni stagnálását figyelembe véve jelenleg az említett hatalmi úrt inkább az Egyesült Államok és Kína tölti be⁴⁴. Ez az új konfiguráció határozza meg a hatalmi viszonyokat a térségben. A kínai vezetés azonban a „*ji csao duo qijang*” elméletet hangoztatja, vagyis szerinte egyetlen szuperhatalom létezik, de sok erős, viszonylag egyenlő erejű nagyhatalom veszi körül – így nyilatkozatai szerint elismeri az Egyesült Államokat mint szuperhatalmat, és magát nem

⁴³ Quansheng Zhao i.m. 63.o.-on említi, hogy Teng Hsziao-ping hagyott hátra bizonyos utasításokat, melyek szerint a Diaoyu szigetcsoport kérdésében a békés megoldásra, és az erőforrások közös kiaknázására kell törekedni.

⁴⁴ Quansheng Zhao: i.m.. 53-56.o.

számítja azzal egyenrangúnak, regionális szinten sem⁴⁵. Észre kell venni, hogy ez az elmélet Kínát ugyan nagyhatalmi pozícióba állítja, de „szabadabb” mozgásteret csak a régió belül enged számára.

A biztonságpolitikai elméleti irányzatok közül talán a realista iskola tanításai párosíthatóak legkevésbé egy környezetvédelmi szempontból nemzetközi szinten is együttműködő magatartással. Az ázsiai-csendes-óceáni térségben a biztonság szempontjából viszont még mindig erős tendencia van az állam domináns szerepének felfogása irányába, ezért szoros környezetvédelmi együttműködés a térség államai között a közeljövőben sem valószínűsíthető. A realista felfogást a térségben számos tényező erősíti, a legfontosabbak: 1. a Japán militarizmustól való tradicionális félelem; 2. a térség katonai és gazdasági hatalmi struktúrájának aszimmetriája; 3. a országokon belüli társadalmi feszültségek, melyről minden vezetés szereti nacionalista kampánnyal elterelni a figyelmet; 4. az USA jelenléte a térségben⁴⁶.

⁴⁵ Csou Ven-csung külügyminiszter-helyettes kijelentése szerint „Kína nem szuperhatalom és nem is akar azzá válni.”

⁴⁶ M. Shamsul Haque: i.m. 223-224.o.

5.5. Kína várható magatartása, biztonságpolitikai elméletek tükrében

Az eddigiekben bemutatott pekingi politika megítélésének alapjait. A kínai vezetés, a nacionalizmus, a gazdaság eredményei és a regionális hatalom növekedése olyan tényezők, amiket a Kína-kutatók és a biztonságpolitikai szakértők szinte mind más kombinációban és széles skálán szóródva vesznek számításba. Máshogy fogalmazva a négy tényező egyike sem kezelhető fehéren-feketén, hanem külön-külön is árnyaltabb megközelítést igényelnek, s együttesen szemlélve ezeket kombinációjuk végtelen lehetősége adódik. Az elemzések végeredményei többnyire valamelyik oldalra billentik a mérleg nyelvét, s vagy a nemzetközi rendre fenyegető tényezőnek ítélik meg Kínát (ők többnyire az ún. „Kína-fenyegetés” elmélet hívei), vagy leértékelik azt, és a világ jelentéktelenebb, fejlődő országai közé sorolják.

A kínai vezetésről és nacionalizmusáról alkotott vélemények többnyire a kiszámíthatatlanság mellett érvelnek. Ez teljes mértékben érthető, hiszen a világ vezető országainak tekintélyesebb biztonságpolitikusi mind demokratikus országokból származnak, s ha vannak is tapasztalataik a diktatúrákról, az szinte csak negatív lehet. A KKP ellenőrzés nélküli hatalmát ezért jobbra a jövőt illető legnagyobb kockázati tényezőnek tartják, s legfontosabb okként kezelik a kínai diplomácia nemzetközi normákat felrúgó magatartásában. A félelmek valószínűleg jogosak a tekintetben, hogy Kína mindenkor vezetői lassan egy évszázada próbálják megvalósítani céljukat – ha más-más utakon járva is. E célkitűzés kivétel nélkül minden vezető esetében az, hogy a 19. században sorozatosan megalázott Kína a lehető legrövidebb idő alatt megszerezze a világban azt a helyet, amely méretei és népessége alapján megilleti. Ez tulajdonképpen tényleg egy világhatalmi pozícióra való törekvés, és a mindenkor kínai vezetés sokan hajlamosak emiatt nacionalistának bélyegezni. A kérdés csupán az, hogy vajon milyen alapon tagadható meg a világ legnépesebb országának azon törekvése, hogy hatalmát megpróbálja arányba hozni a Föld lakosságában elfoglalt részéhez. Valóban nacionalizmusnak nevezhető ez a törekvés a Föld népességének 1/5-ével, és egyedülálló, több évezrede töretlen civilizációjával rendelkező ország részéről? Véleményem szerint a „nacionalizmus” fogalom egy állam nagyhatalmi törekvéseire nem alkalmazható, és Kína fenti törekvése racionálisnak és minden egybevetve jogosnak ítélni. Semmilyen államnak nem róható fel, hogy népességével arányos világhatalmat óhajt magának, amíg ezt nem más országok leigázásával próbálja elérni. Peking pedig befolyását az ősi kínai területek kivételével nem próbálja kiterjeszteni. Azon országok számára viszont, amelyek már saját népességüknél jóval nagyobb súllyal rendelkeznek (vagy rendelkeztek) a világpolitikában, mégis nehezen tolerálható bármiféle törekvés, ami befolyásukat gyengítené.

Látni kell azt is, hogy Kína mai vezetői jórészt technokrata értelmiségiek, akik világosan látják: világhatalmi pozíciót csak a nemzetközi rendszerbe való beilleszkedéssel és a nyugati technológia megszerzésével lehet elérni. A kritikusok szerint azonban a Kínai Népköztársaságban (KNK) autoriter politikai rendszer van, ezért a döntési folyamatok, a döntéseket befolyásoló tényezők nem megismerhetőek. Így nem lehet tudni, hogy a KKP vezetésében mikor jelenik meg újra egy, az 1995-96-os tajvani válsághoz vezetőhöz hasonló kihívó magatartás. Ebből kiindulva „jobb félni, mint megijedni”, számolni kell a Pekingi vezetés „nacionalista” ambícióival és fel kell készülni rájuk.

Érdeemes egy kicsit visszatérni Huntingtonhoz is, akinek híres elmélete érthető ingerültséget váltott ki a kínaiakban, mivel a Nyugatra nézve az iszlám mellett őket állítja be az egyik legfőbb lehetséges konfliktusforrásnak. A már említettekkel egyetemben, ez a téma is irritálja a kínai vezetést és növeli nacionalizmusát, gyakorlatilag egy körforgásszerű folyamatot gerjesztve, mivel a növekedő hazafias kínai érzelmek szaporítják a „Kína-fenyegetés” híveinek táborát. Huntington teóriáját egyébként a Kínakutatók is megalapozatlannak tartják, mert a konfucianus eszmékre épülő kínai kultúra sokkal inkább preferálja a békét, harmóniát és egyetértést, mint a kereszténység vagy az iszlám, és nem rendelkezik azok civilizációs küldetésstudatával sem.

A másik, kisebb táborot alkotó szakértők – akik elutasítják Kína nagyhatalmi szerepét, s a párt lépéseit kiszámíthatónak tartják – megállapításaiban is vannak megfontolásra érdemes észrevételek⁴⁷. Egyik az, hogy Kína időnként valóban ellenáll a nemzetközi rendszer logikájához és annak megfelelő működéséhez szükséges követelményekhez való alkalmazkodásnak. Ennek okaként gyakorlatilag elfogadják a kínai álláspontot: ez a vonakodás természetes, hiszen mások által hozott szabályokhoz kell alkalmazkodni. Kína ezen felfogásának alapját és hátterét az a több mint száz éve követett cél képezi, hogy egy Nyugattal is dacolni képes, erős Kína jöjjön létre. Épp ezért a KKP vezetése már jelenleg is elég erősnek érzi magát ahhoz, hogy eldönthesse: mit fogad el vagy vesz át a – szerinte a Nyugat által kreált és dominált – nemzetközi rendszerből. Másképpen fogalmazva az abszolút szuverenitás elvét minden más elv fölé helyezve teljes ellenőrzésre törekszik saját sorsa és fejlődése felett. Ezen elv alapján ítélte meg például a koszovói válságot, Irak régebbi és jelenlegi problémáját, valamint ehhez ragaszkodik Tibetet, az emberi jogok kérdését, de mindenek előtt Tajvant illetően. Ezzel összefüggésbe hozható – bár inkább már a regionális politika témakörébe tartozó – megállapítás, hogy a potenciális nagyhatalmak sorában Kína nem rendelkezik szövetségesekkel; a későbbiekben többször – főként Oroszországnál – emlegetett „stratégiai partnerség” fogalma pedig nem azonosítható a szövetséggel. Ennek fő okaként ismét az jelölhető meg, hogy Kína óvakodik tudomásul venni és elfogadni a kölcsönös nemzetközi függőség létét, ám valószínűleg a külfölddel való egyre szorosabb gazdasági összefonódásból előbb-utóbb ezt is megtanulja.

Ami a hatalmas ország gazdaságának megítélését illeti, a vélemények szintén széles tartományából válogathatunk. Fontos, és nem minden szakember által figyelembe vett szabály, hogy egy nemzetgazdaságot a lehető legtöbb statisztika alapján kell megvizsgálni, különben hamis eredményekhez, fals előrejelzésekhez jutunk. Véleményem szerint a legtöbb nézeteltérés e témában azon alapul, hogy az elemzők nem egy fajta adatcsoportot tanulmányoznak elemzéseik készítéséhez, hanem arra használják a statisztikáikat, hogy többnyire érzelmeken alapuló álláspontokat támasszanak alá velük. Amerikai „szakértők” erre különösen hajlamosak. A kínai gazdaságot megítélő vélemények mindenesetre két nagyobb részre bomlanak.

Azok az álláspontok, amelyek elismerik a Kína gazdasági fellendülésében rejlő erőt, a már elmondottak miatt többnyire a vezetést és a nacionalizmust megítélő véleményük alapján súlyoznak. Többségük szerint jelenleg Peking érdekei ellen szól bármilyen diplomáciai lépés, ami veszélyeztetné a külföldi tőke jelenlétét az országban. E vélemények azt az időtartamot illetően térnek el, ami Kína megerősödéséhez szükséges. Egyesek szerint

⁴⁷ Jordán Gyula-Tálás Barna: A Kína fenyegetés, Külpolitika, 2000, 7. szám, 183. o.

ugyanis ez a folyamat még jó néhány évtizedet is igénybe fog venni, s addig Pekingnek még nem lesz elég ereje vagy bátorsága ahhoz, hogy világszínvonalra emelje hadseregét és/vagy agresszív diplomáciát folytasson. Azok közül viszont, akik kevesebbre becsülik ezt az időtartamot, akad néhány félelemre és cselekvésre buzdító politikus. Állításaik nagy részét arra alapozzák, hogy a Kínai Népköztársaságot egy kommunista, totalitárius, antidemokratikus, intoleráns, kegyetlen és kétszínű rezsimnek tartják, s ezért óva intenek attól, hogy a kínai politikai hatalom kezébe gazdasági hatalom is jusson. Elismerik ugyan, hogy a maói időszakhoz képest csökkent az instabilitás, de szerintük a mánia kitörései bármikor kiújulhatnak, s ezért Pekinggel túl kockázatos egyezséget kötni, mert az vagy a saját érdekeinek megfelelően próbálja meg értelmezni, vagy bármilyen okból (ami lehet a központi hatalom gyengülése is) nem képes végrehajtani azokat. Kétségbe vonják a Kínával való kereskedelem erkölcsösségét, különösen veszélyesnek tartva a KNK-ba történő fegyverszállításokat. Nem győzik továbbá hangsúlyozni, hogy épp Kína gazdasági növekedése teszi lehetővé hadseregének gyors modernizálását, s hogy Peking mennyivel többet költ valójában fegyverekre a bevallott, kimutatható összegeknél.

A vélemények ellentétes oldalát azok az elemzők képviselik, akik szerint Kína - gazdaságát, és ebből levezetve minden mást tekintve - legjobb esetben is csak másodrendű hatalom, a Nyugat pedig túlértékeli szerepét. Ezek a szakemberek a kínai gazdaság mutatószámait a nemzetközi összehasonlítás szemszögéből értékelik. Elismerik a gyors növekedés tényét, azonban hosszú távú adatait a térség többi országáéhoz hasonlítva nem tartják különösen kiugrónak, s felhívják a figyelmet az adatok megbízhatatlanságára is. Előszeretettel hivatkoznak a mutatószámok szűk csoportjára – pl. egy főre eső statisztikák –, és hangsúlyozzák, hogy pl. az egy főre eső GDP tekintetében Kína még mindig a világrangsor közepe táján található, valamint a világkereskedelemben való részesedése is viszonylag jelentéktelen. A működőtöke beáramlását elemző adatokból felhívják a figyelmet arra, hogy milyen magas hányada érkezik kínai etnikumúaktól (1997-ben pl. 80 százalék), és hogy mekkora a Kínát elhagyó majd – adó- és egyéb kedvezmények kihasználása céljából – pl. Hongkongon vagy Szingapúron keresztül külföldi tőkebefektetésként visszatérő összegek nagysága. Mindent egybevetve arra a végső következtetésre jutnak, hogy Kína szerepét a nyugati hatalmak minden tekintetben túlbecsülik⁴⁸. Katonai szempontból sem jelentős hatalmi tényező, és csak „problémás viselkedése” miatt érdemel figyelmet ezen a területen is.

A biztonságpolitikai szakértők véleménye általában elmozdul valamelyik elmélet irányába. A három legfontosabb, Kína esetében jól alkalmazható felfogás a liberalizmus, az interdependencia-elmélet, és a realizmus, vagy ezek modern korunknak megfelelően változó formái. A tények általában bonyolultabbak annál, mintsem hogy tisztán az egyik elmélettel helyesen leírhatóak legyenek, a szakemberek és politikusok azonban mégis hajlamosak a fentebb felsorolt szempontok közül kiválasztani és hangsúlyozni azokat, amelyek az ő álláspontjukhoz, világképükhöz legközelebb állnak – legjobb példa a jelenből ifjabb George W. Bush amerikai elnök, aki egy erősen realista szemléletű tanácsadó- és minisztergárdával vette körül magát. Ezek az emberek a világot feketén-fehéren, jók és gonoszok táborára osztva szeretik látni, s a rendelkezésükre álló adatokat igyekeznek saját céljaikra felhasználni.

⁴⁸ Gerald Segal: Does China Matter? Foreign Affairs, 1999. September-october, 24-36.o.

A liberális elmélet szerint a gazdasági fejlődés egy adott szintet elérve politikai liberalizációt, demokráciát eredményez. A liberálisok álláspontja: a demokratikus államok békés külpolitikát folytatnak, és nagyon kis valószínűséggel keveredhetnek háborúba egymással. Az Ázsia-csendes-óceáni régió több országában – az ún. „Kis Tigrisek” államaiban ez a demokratizálódáshoz vezető folyamat már végbement, s az elmélet hívei szerint Kína mint „Nagy Tigris” előtt is ez a jövő áll. Ők azon a véleményen vannak, hogy hamarosan ki fog alakulni egy megfelelően képzett, modern gondolkodású középréteg, s létrehoz egy pluralista politikai berendezkedést. Így a kommunista párt már csak egy lesz a sok kisebb-nagyobb pártból. A gond itt az, hogy – amint már részletesen megindokoltam – Kínában belátható időn belül liberális demokrácia kialakulása abszolút valószínűtlen.

Joseph S. Nye 1997 telén publikált cikkében hat lehetséges jövőbeni mintát vázolt Kína jövőbeni viselkedését illetően⁴⁹: a „kistigrisekéhez hasonló” fejlődés, hirtelen demokratikus reformok, a diktatúra változatlanága melletti gyors gazdasági fejlődés, növekvő nacionalizmus és militarizálódás a diktatúra megmaradásával, föderatív reformok az országrészek növekvő különbségei és önállósodása miatt, gazdasági és politikai stagnálás és káosz. A szerző a liberális felfogáshoz közeli első verzió valószínűségét 40%-ra, az ötödiket 20%-ra, a maradék négyet pedig 10-10%-ra értékelte. A külpolitika az első három forgatókönyv esetén mérsékelte, a negyediknél erősen agresszív és Nyugat-ellenes, az ötödik és hatodik változatnál pedig előre nem kiszámítható lenne. A Nye által kiosztott valószínűségek jól tükrözik: a szakértők már 1997-ben is egész nagy esélyt adtak a gyors gazdasági fejlődés fenntartásának, szoros kapcsolatot véltek érzékelni a gazdasági-politikai fejlődés és a külpolitika között, s nem utolsó sorban erősen bizonytalan tényezőnek tekintették Kínát.

Az interdependencia-modell a globalizálódó világban kialakuló gazdasági összefonódásokat s az ezek mentén kialakuló „politikai hálókat” képesnek tartja a háború kialakulásának megakadályozására. A nemzetközi együttműködés a közös haszon okán természetes; a hálóból való kimaradás veszteséggel jár, amely csak ellentétes lehet az érdekekkel⁵⁰. Az elmélet szerint a kormányokat be kell vonni a nemzetközi egyezményekbe, a nemzetközi normákhoz való alkalmazkodásra pedig nem rábírní, hanem kedvezményekkel ösztönözni kellene. Tulajdonképpen ez az egyetlen felfogás, amely a kínai vezetést erősen kiszámíthatónak, alkalmazkodásra egyre inkább hajlamosnak véli, mert tisztában van vele, hogy a Kína által két hosszú évtized alatt elért gazdasági eredményt (és az ennek folytatására látott igen jó esélyeket) a vezetés nem szívesen áldozná fel könnyen bármiféle nacionalista érzelmeket kielégítő külpolitikára. A Renmin Ribao (ejtsd: Zsenmin Zsipao, kínai napilap) egyik száma világosan elemzi Kína népszerű álláspontját a nemzetközi politikáról⁵¹: „A jelenkor fő kérdése a béke és a fejlődés. A világ a többpólusúvá válás, azaz a multipolaritás irányában fejlődik, a nemzetközi helyzet általános tendenciája az enyhülés, a békés nemzetközi környezet remélhetően folyamatosan fenntartható, így országunk a továbbiak során is a gazdasági építésre összpontosíthatja majd az erejét. A világ tudományos és technikai forradalmának, valamint a termelési szerkezet kiigazítása előrehaladásának a felgyorsulása, az ázsiai és csendes óceáni térség gyors gazdasági fejlődése, az országunk által gyakorolt szuverenitás közeli helyreállítása Hongkong és Makaó felett⁵², egytől egyig új kedvező fejlődési lehetőséget

⁴⁹ Joseph S. Nye: China's Reemergence and the Future of the Asia Pacific. Survival, Vol39. Winter1997-98, 71-73.o.

⁵⁰ Gazdag Ferenc: i.m. 82.o.

⁵¹ Idézi a Renmin Ribao 1996 márc. 20-i számát Tálás Barna: i.m. 86.o.

⁵² Ezek az események azóta sikeresen végbementek.

nyújt számunkra. Országunk széles piaca és fejlődési távlatai hatalmas vonzerőt jelentenek a külföldi vállalatok és befektetők számára.” A jelenlegi trendek ezen elvek mind intenzívebb elfogadására, híveik részéről pedig baráti jellegű Kína-politika eszkalálódása irányába mutatnak.

A realista szakértők az interdependencia-modell legélesebb bírálói, s annak hatásait pontosan ellenkezőnek tartják céljaival, mondván: a kölcsönös függőség feszültségeket okoz, s a gazdasági kényszerítés számos történelmi példa alapján konfliktust vagy akár háborút idézhet elő. A gazdasági eszközökkel történő nyomásgyakorlás Kína esetében eddig sem működött, s egy megerősödő Kína esetében még kevésbé fog működni, inkább növelni fogja az ekkor már valószínűleg amúgy is egyre magabiztosabb KKP agresszivitását. A realista álláspont ezért az ellenőrzés és a katonai eszközökkel való fékentartás politikáját támogatja, s ennek hatékonyságát történelmi példákkal támasztja alá. Az elmélet szerint Kínát gazdasági hatalommá való növekedése katonai és politikai nagyhatalommá teszi, ez pedig hegemon törekvéseket és fenyegető magatartást fog eredményezni. A vele kapcsolatos kockázatot csak növeli antidemokratikus politikai berendezkedése, amely a későbbiekben a háborút felhasználhatja a társadalom figyelmének a belső problémákról való elterelésére⁵³. Az összes modell közül tehát legkevésbé ez tekinti Kínát egy stabil, kiszámítható, status quo hatalomnak.

⁵³ A HVG 2003. február 8. száma, s azóta több újság és folyóirat említi: lehetséges, hogy az amerikai költségvetés, kereskedelmi- és folyó fizetési mérleg óriási hiányáról az amerikai kormány épp az Irak elleni háborút felhasználva próbálja elterelni a közvélemény figyelmét. Elképzelhető, hogy a fenti vádak egy demokráciára is érvényesek lehetnek?

6. Kína külkapcsolatai

6.1. Az Egyesült Államok-Japán-Kína

A hidegháború idején a fennálló amerikai-szovjet-kínai stratégiai háromszög volt az a meghatározó tényező, ami érintett minden problémát az ázsiai és a csendes-óceáni térségben. A Szovjetunió szétesésével, a gazdasági erő felértékelődésével Oroszország szerepe már nem a régi, s nem olyan meghatározó a nemzetközi rendben. Mostanra inkább az orosz-kínai kétoldalú kapcsolatnak lett különleges jelentősége - a továbbiakban lesz is róla szó. Japán ereje viszont a 90-es évektől kezdve felértékelődött, s így a térség jelenlegi hatalmi viszonyait az USA-Japán-Kína kapcsolatok befolyásolják leginkább. E három ország bármelyik két felének kapcsolatában beálló változás erősen érinti a harmadik szereplőt is. Ezért tartom szükségesnek a háromoldalú vizsgáldást.

A stratégiai háromszög jellegéből eredően mindegyik szereplő igyekszik a másik két fél ellentéteit saját érdekei érvényesítésére használni. A korábbi japán-amerikai kereskedelmi súrlódásokat pl. Kína használhatta fel regionális hatalmának növelésére, és egy Kína-ellenes tömb kialakulásának megakadályozására. A japán-kínai kapcsolat feszültségei, a sziget-viták és a japán remilitarizációtól való félelem az Egyesült Államoknak adott lehetőséget regionális kiegyensúlyozó szerep gyakorlására. Végül a kínai-amerikai viták és ellentétek kiéleződésekor pedig – például a Tienanmen téri események után, amikor az amerikai diplomácia Kína elszigeteléséért folytatott hadjáratot – Japán közbelépése enyhítette a feszültségeket.

A háromszög országait az egymás gazdaságaitól való kölcsönös függés is egyre szorosabb szálakkal köti össze. Ahogyan a 2. és 3. táblázatok adatai mutatják, kereskedelem szempontjából mindhárman az elsők között szerepelnek a másik kettő listáján.

4. TÁBLÁZAT: Az Egyesült Államok, Kína és Japán kereskedelmi partnereinek rangsora (1997) (%)

Rangsor	USA	Japán	Kína
1	Kanada(20,9)	USA(27,7)	Japán(18,7)
2	Japán(11,9)	Kína(8,6)	Hongkong(15,6)
3	Mexikó(10,1)	Tajvan(5,4)	USA(15,1)
4	Kína(4,8)	Németország(4,5)	Dél-Korea(7,4)
5	Nagy-Britannia(4,4)	Dél-Korea(4,1)	Tajvan(6,1)
6	Németország(4,3)	Hongkong(3,4)	Németország(3,9)
7	Tajvan(3,1)	Ausztrália(3,1)	Szingapúr(1,9)

Forrás: Quansheng Zhao: i.m. 58.o

5. TÁBLÁZAT: Az Egyesült Államok Kína és Japán egymás közti kereskedelme (2002) (%)

USA		Japán		Kína	
Import (\$1223 mrd)	Export (\$776 mrd)	Import (\$355 mrd)	Export (\$450 mrd)	Import (\$197 mrd)	Export (\$232 mrd)
Japán: 11%	Japán: 8,7%	USA: 19%	USA: 30%	Japán: 18%	Japán: 22%
Kína: 4%	Kína: 2,5%	Kína: 14,5%	Kína: 7,8%	USA: 10%	USA: 21%
(Kanada: 19%)	(Kanada: 23%)		(Tajvan: 7%)	(Tajvan: 11%)	

Forrás: The World Almanac 2003

Az előbb szereplő táblázat 1997-es adatokat mutat ugyan, s Kína azóta jelentősen javította pozícióit, de már akkor hatalmas összegű kereskedelemről volt szó. Ha a mai globalizálódó világban fél oldalban kellene jellemezni a fenti három ország kapcsolatát, talán a bemutatott gazdasági összefüggések a legmegfelelőbbek, és nagyon sok vonatkozásban a legmeghatározóbb tényezők. A kép árnyaltabb bemutatásához azonban több oldalú vizsgálat szükséges.

Az utóbbi idők elemzései az ázsiai-csendes-óceáni térségben Japán csökkenően lévő szerepét igyekeztek hangsúlyozni, és a már említett „kettő fent, kettő lent” címszavakkal jelzett hatalmi átrendeződésre rámutatni. Ezek az írások fókuszba helyezték a kínai-amerikai viszonyt, s kizárólag ennek alakulásával foglalkoztak.

A múlt század negyvenes éve óta az Egyesült Államok külpolitikai testületeiben folyamatosan vita dúl a Kínához fűződő kapcsolatok, a Kínával fenntartandó viszony kérdésében. Ez az amerikai vita végigkíséri a kínai szocialista útkeresések szinte egész történetét, a kommunista párt ingadozásait a „proletár”, illetve a „paraszti” irányvonal között, a kínai-szovjet kapcsolatok különböző szakaszait a korai periódus titokban tartott ideológiai vitáitól az ötvenes évek szövetségén keresztül a nyílt ellenségeskedésig, majd a viszony lassú normalizálódásáig. A vita Amerikában a mai napig tart, s jelenleg elsősorban arról folyik, érdeke-e az Egyesült Államoknak Kína gazdasági megerősödése.

A már említett liberálisabb felfogás szerint igen – hiszen a gazdasági reformok előbb-utóbb maguk után vonják a politikai reformokat. A realista politikusok szerint viszont nem, mert

Kína akár szocialista, akár kapitalista, a távol-keleti-csendes-óceáni térségben az Egyesült Államok potenciális ellensége lesz, amellyel elkerülhetetlen az összeütközés – először a dél-kínai tengeri talapatból kitermelhető olaj, majd később a Csendes-óceán déli medencéjében található hajózási útvonalak fölötti uralomért folytatott harc miatt. Ez utóbbi nézet hívei egyben a tajvani független állam létrehozásának fő szószólói, akik leplezetlenül keresik a lehetőségét annak is, hogy Kína területén több, egymással rivalizáló állam jöjjön létre.

Az utóbb említett álláspontnak szélsőséges nézeteket valló hívei is akadnak, ezek többsége Kína elítélésének és elszigetelésének azonnali szükségességét hangoztatja. Richard A. Gephard, az amerikai képviselőház egykori demokrata vezetőjének 1997. május 27-i beszédében jól foglalta össze a szélsőséges „Kína-fenyegetés”-párti véleményeket⁵⁴: „Az Egyesült Államok nem folytathat hagyományos üzleti tevékenységet egy kínai zsarnoksággal, amely üldözi a muzulmán és keresztény vezetőket és sok más hit vezetőit, tízmilliókat megakadályoz vallásuk gyakorlásában, eladja a leghalálosabb fegyvereket a legveszélyesebb országoknak, hasznot húz a rabszolgamunkából, és a kényszerű abortusz határtalan gonoszágát alkalmazza. ... Kereskedelempolitikánk Kínával kudarcot vallott. Kudarcot vallott nemcsak morális alapon, hanem gazdaságilag is.”

Az idézet ugyan egyike a legszélsőségesebb véleményeknek, de látni kell, hogy túlzásai valós feszültségekre utalnak. A leghosszabb múltra visszatekintő probléma Tajvan kérdése. Az USA az elmúlt évtizedek során több dokumentumban (ezeket lásd. a Tajvanról szóló fejezetben) is kinyilvánította, hogy álláspontja szerint egyetlen Kína létezik, mégis óriási mennyiségű modern fegyvert ad el Tajvannak, de még törvényt is hozott 1979-ben (Taiwan Relations Act) további fegyverek szállításáról. Kína ezt egyáltalán nem nézi jó szemmel, sőt mi több, belügyeibe való beavatkozásként kezeli. A két ország viszonyát tovább rontotta 1995-ben a tajvani elnök amerikai (nem hivatalos jellegű) beutazásának engedélyezése, s az USA reakciója az ezt követő kínai megfélemlítő rakétakísérletekre Tajvan közelében. A kínaiaknak emellett számolniuk kell egy nagyon erős amerikai Tajvan-lobbyval is, amely a modern haditechnikán kívül sok mindenre vonatkozik: az USA és Tajvan között nagyon kiterjedt kereskedelmi kapcsolatok léteznek - Tajvan az amerikaiak 8. legfontosabb kereskedelmi partnere.

Az Egyesült Államok a 90-es években újra és újra kritizálta a térség számos államában alacsony prioritást élvező emberi jogok állását, s tette mindezt gazdasági érdekei ellenében. Az „emberi jogok” fogalom alatt millió apróbb vagy jelentősebb dolog szerepelhet; ide tartozik a politikai jogoktól (szavazás, gyülekezés, stb.) kezdve a szociális jogokon át (pl. munkajog) akár a szabad vallásgyakorlás jogáig⁵⁵ rengeteg kérdés – e téren a világ nagyon

⁵⁴ idézi Jordán Gyula-Tálas Barna: A Kína fenyegetés, Külpolitika, 2000, 7. szám, 176. o.

⁵⁵ Emlékeztető vallásjogi botrány volt Kínában pl. a Falun Gong szekta betiltása, melynek sokak szerint komoly belpolitikai gondokhoz kellett volna vezetnie.

sok országa kisebb-nagyobb mértékben felelősségre vonható. Ez a politika nemcsak konfliktusokat gerjesztett az USA egy sor állammal való kapcsolatában, hanem megteremtette egy a nyugati értékek elutasítását hirdető országokat tömörítő egységfront kialakulásának veszélyét. A Clinton adminisztrációt ez is ösztönözte, hogy a térség kül- és biztonságpolitikáját multilaterális mederbe terelje.

Ami a gazdaság oldalát illeti, a kínai-amerikai kapcsolatok szinte tele vannak súrlódásokkal. Biztonságpolitikai szempontból ezek közül a kínai fegyverkereskedelem áll első helyen. Kínát az amerikai kormány többször vádolta azzal, hogy nemcsak hagyományos fegyvereket adott el egyes terroristákat befogadó országoknak (pl. Afganisztán, Irán), hanem nukleáris és rakétatechnológiát is (Pakisztánnak). Ez utóbbi akciójával Kína az atomfegyverek terjesztésének tilalma ellenében cselekedett.

Az amerikaiakat eleve irritálja a magas kínai kereskedelmi többlet. Ezt csak tetézi, hogy 2000-től kezdve – az informatikai buborék kipukkadásával – megszűnni látszik az USA gazdaságának szárnyalása, és már 2002-re a költségvetés rekorddeficitet ért el. 1997-98 óta folyamatosan nő az amerikai kereskedelmi hiány is, ennek 2002-ben csaknem a negyede Kínával szemben keletkezett, amely megelőzve Japánt az Egyesült Államok harmadik legnagyobb beszállítójává vált. Kína 2001-ről 2002-re egy év alatt 20%-kal, 125 milliárd dollárra emelte az USA-ba irányuló kivitelét, pedig az csak 22 milliárd dollárnyi terméket exportált Kínába. Az amerikai piac sikerét bizonyítja, hogy a mindössze 30 milliárd többlettel rendelkező kínai kereskedelmi mérleg pozitívumát lényegében az USA piaca teremtette meg⁵⁶. Az amerikai vezetés ennek egyáltalán nem örül, és úgy kezeli ezt, mint valamiféle szívességet, amit Kínának viszonznia kellene.

Az emberi jogok, a fegyverkereskedelem és a kínai exporttöbblet mellett az Egyesült Államokban veszélyesnek tartják a Kínából származó illegális bevándorlókat, a szabadalmi és a szerzői jogok sorozatos megsértését. Amellett, hogy Kína pl. az Egyesült Államok számlájára írta azt is, hogy 1993-ban nem nyerte el a millenniumi olimpia rendezésének jogát, az utóbbi időben más olyan események is történtek, amelyek negatívan befolyásolták a két ország viszonyát. 1999 tavaszán a belgrádi kínai nagykövetség lebombázása szintén a kapcsolatok lehülését eredményezte, a fagypontra azonban 2001 áprilisában következett be, amikor egy kínai vadászrepülőgép nekiütközött egy nemzetközi légtérből megfigyeléseket végző amerikai kémrepülőgépnek, majd lezuhant. Peking napokig nem engedett amerikai

⁵⁶ HVG 2003. március 1., Nagy Gábor: Lovak közt a gyeplő – az amerikai kereskedelmi mérleg rekordhiánya

diplomátákat a hajnani katonai reptéren kényszerleszállást végzett repülő 24 fős személyzetéhez, a gépet pedig csak két hónappal később engedte elszállítani, apró darabokban. Ez utóbbi esemény a kétoldalú kapcsolatok olyan kríziséhez vezetett, amely nyomán számos cikk jelent meg egy újabb hidegháború kezdetéről, melyben Kína venné át a Szovjetunió helyét.

A leírtak után érthető, hogy miért vette mindkét utóbbi amerikai elnök (Clinton és Bush) komolyan a „Kína-fenyegetést”, és kezdeményeztek távolságtartó és ellenséges hangnemű külpolitikát Kínával szemben. A Clinton-adminisztráció alatt mégis enyhült a viszony: az eredeti „féken tartás” politikáját szép lassan felváltotta a „konstruktív foglalkozás”. Tisztségének vége felé járva Clinton Kínát egyenesen „stratégiai partnernek” nyilvánította. Az újabb, sokkal kevésbé megalkuvó, inkább az erő politikáját folytató Bush még hivatalba lépése előtt a partner helyett a „versenytárs” kifejezést használta, melyen Colin Powell külügyminiszter 2001. januárjában finomított egy keveset, mikor azt mondta: „Kína versenytárs, potenciális regionális riválisunk, de emellett kereskedelmi partner is, amely a stratégiai érdekközösségek esetén hajlandó együttműködni velünk.” 2001 márciusában ezt így magyarázta: „... nem kerestünk szavakat e komplex kapcsolat leírására, hanem inkább belátjuk, hogy ez egy komplex kapcsolat.”

Peking régóta nem titkolja félelmét az olyan kísérletektől, amelyek a hidegháború óta követett „békés evolúció” stratégiájának megfelelően meg akarják buktatni a kommunista rendszereket. Tagadhatatlan, hogy ez a félelem nem megalapozatlan, már Clinton első külügyminiszter-jelöltje is kimondta, hogy Kína békés evolúciója segítésére fog törekedni. E törekvés helyességét azonban az USA-ban is sokan megkérdőjelezzik, mert tudják, hogy a KKP megbuktatása nem feltétlenül vezetne demokráciához, viszont a káosz és a menekültáradat, amelyet okozna – nos, ezt senki sem kívánhatja.

Az elnökök kezdeti harciasságát azonban, mint látni fogjuk, mindkét esetben közeledés váltotta fel. A Clinton-adminisztráció – nem utolsósorban Kínának az 1997-es ázsiai válságban betöltött pozitív szerepe miatt – belátta, hogy érdekeit egy stabil, gyarapodó Kína sokkal inkább szolgálja. Ezt a már említett liberális felfogás is erősítette, végül a két ország az ezredfordulóra eljutott oda, hogy egy konstruktív stratégiai viszonyt teremtettek, s ez még csekély mértékű katonai kooperációra is kiterjedt. A Bush-kormány kezdeti negatív attitűdje is mára oldódni látszik. Ennek magyarázatáért az ifjabb Bush szinte teljes elnökségét meghatározó 2001 szeptember 11-i terrorcselekményhez nyúlhatunk vissza. Kína a merénylet után kinyilvánította részvétét és a további hasonló akciók ellen segítőkész szándékát, s azóta

cselekedeteivel alátámasztja ígéretét a globális terrorizmus megfékezésében nyújtott segítségről. Fontos hozzátenni, hogy a Kínának érdekében állt ez a politika, ugyanis a Kína délnyugati részén élő, jelentős létszámú, iszlám vallású ujjur kisebbség szeparatista törekvéseit a terrorizmus elleni harcra hivatkozva könnyebb letörni.

A Bush-adminisztráció új, a megelőző csapás szükségességét hirdető doktrínája tulajdonképpen megnevezte és felsorolta azokat az államokat, amelyek „a gonosz birodalmának” tengelyét alkotják, de Kína kinyilvánított terrorizmusellenessége kivonja őt a fenyegetést jelentő államok sorából. Bush fekete-fehér gondolkodása – „egy ország vagy velünk vagy a terroristákkal van” – Kínát egyre pozitívabban kezdi megítélni, ahogyan ezt az elnök személyesen is megfogalmazta Csiang Cö-minnel saját texasi birtokán tett 2002 októberi közös kirándulásuk után: Pekinget a globális terrorizmus elleni harcban „szövetségesként” jellemezte, kapcsolatuk véleménye szerint „őszinte, konstruktív és együttműködő”.

Bár Kína a 2003-as tavaszi iraki háború ellen tette le a voksát, a Washingtonnal ápolta egyre jobb kapcsolatai miatt vitája az amerikaiakkal eltörpült a franciákkal és a németekkel vívott diplomáciai háborúhoz képest⁵⁷. Az Egyesült Államoknak az észak-koreai válsághoz való hozzáállásában is jól látszik Washington Kína iránt táplált növekvő bizalma és válságkezelő képességének elismerése. Az amerikai vezetés sokkal kevésbé akar és merne vállalkozni a Nemzetközi Atomenergia-ügynökség ellenőreit kiutasító és atomfegyverkezését gyakorlatilag nyíltan vállaló Észak-Korea lefegyverzésére, mint ahogyan tette azt Irak esetében⁵⁸. A washingtoni kormányt ezért joggal éri rengeteg bírálat, hiszen Észak-Koreára sokkal inkább illenek a „preemptív”, megelőző csapást hirdető Bush-doktrína alapfeltételei⁵⁹. Az amerikai kormány viszont tudja, hogy egy nukleárisan is felfegyverzett állam ellen sokkal nagyobb pusztítás mellett lehetne csak hadat viselni, főleg ha az rendelkezik a világ harmadik legnagyobb hadseregével, és határától alig 50 kilométerre van a dél-koreai főváros. A USA ezért próbálja diplomáciai úton enyhíteni a feszültségeket, és a mostanra általa is elismert legnagyobb regionális hatalomra, Kínára bízni a konfliktus kezelését. A kínai diplomácia tudja, hogy nem érdemes sarokba szorítani az észak-koreai vezetést, és hogy valószínűleg az egész „cirkusz” a kaotikus gazdasági állapotban lévő Észak-Korea részéről csak újabb segélyek kiharcolásáért folyik. Ennek megfelelően igyekeznek a tárgyalási feltételeket javítani a

⁵⁷ Kínának, bár a Biztonsági Tanácsban nemmel szavazott, nem sok érdeke fűződött az iraki kérdéshez.

⁵⁸ HVG 2003. január 4. Észak-koreai fenyegetés: Harci Játszmák

⁵⁹ HVG, 2003 január 18., Nagy Gábor: Amerikai és ellenségei – kettős látás

kommunista állam elleni gazdasági szankciók bevezetésének ellenzésével, de finom diplomáciai módszerekkel egyben igyekszik jobb belátásra bírni a koreai diktatúra vezetőit.

Összegezve az eddig elmondottakat látható, hogy a két amerikai nézet – a liberálisabb és a realista – közül jelenleg a terrorizmus elleni harcban való közreműködése miatt a Kína-baráti oldal kerekedett felül. Kérdés, hogy ez a Kínával együttműködő politika és mentalitás meddig prosperál majd az amerikai legfelsőbb körökben, miután a terroristagyanús, tömegpusztító fegyverekkel rendelkező diktatúrákat az Egyesült Államok „leszerelte”.

A kínai külpolitikai szakértők a fentiekkel – úgy tűnik – tisztában vannak, s többségük véleménye szerint Kína jövőbeli nemzetközi környezetére elsősorban az Egyesült Államok magatartása van hatással. A várható trendeket elemző előrejelzéseiket is az amerikai politikai forgatókönyvek alapján készítik: Vang Csi-szi, a Kínai Társadalomtudományi Akadémia, Amerikai Tanulmányok Intézetének igazgatója például három forgatókönyvet írt az USA külpolitikájának alakulására. Ezek az előrejelzések egy szélsőségesen realista és hegemonista, expanzív, világhuralomra törő külpolitikát; egy mérsékelt hegemonizmussal párosult, de befolyását megőrző külpolitikát; és egy bizonyos területeken terjeszkedő, bizonyos területekről visszavonuló, középutas külpolitikát mutatnak be⁶⁰. A kínai véleményeket jól tükrözi, hogy a szerző az első kettő valószínűségét sokkal többre tartja a harmadiknál.

Az ázsiai-csendes-óceáni térségben az USA legfőbb szövetségese Japán. A kereskedelmi súrlódások ellenére a két ország szoros szövetségben maradt. E szövetség a hidegháborúban alakult ki, természetesen reagálva az ázsiai térség kommunista túlsúlyára. A 90-es évek hűvös kínai-amerikai viszonyában az USA-Japán szövetség képezte azt a tengelyt, amelytől Kína tartott –, elsősorban a nemzetközi elszigetelődés lehetősége és egy közös „féken tartó” politika kialakulásának veszélye miatt.

Japán gazdasági erejénél fogva a 20. század végéhez közeledve a térség vezető hatalmának számított, Kína azonban egyre inkább természetes riválisává kezd válni – bár meg kell említeni, hogy a két ország között még mindig óriási különbségek vannak. A régió vezetése feletti általános szembekerülésen túl feszültségforrás közöttük a dél-kelet ázsiai gazdasági befolyás kérdése: mindkettőt csábítja ez a gyorsan fejlődő, erőforrásokban gazdag

⁶⁰ Wang Jisi: Assessment of China's International Environment and U.S. Strategic Trend. In: Contemporary International Relations, 2002 november, Beijing (a folyóiratban megtalálhatóak a pekingi egyetemek elismert szakértőinek külpolitikai összefoglalói, melyeket 2002. november 5-ére, a XVI. Kongresszusra készítettek)

terület. Kína növekvő erejével belátható időn belül kiterjesztheti ellenőrzését a Dél-kínai tengerre, ahol a japán ipar olajimportjának 90%-a halad keresztül⁶¹.

Bár a japán haditengerészet jóval korszerűbb a kínainál, a japán nagyhatalmi szerepvállalást szignifikánsan csökkenti fegyveres erőinek összességében vett gyengesége, amely a II. világháború után keletkezett „békealkotmánynak” köszönhető. Ez ugyan eltiltja Japán vezetést egy háborúhoz szükséges fegyveres erő birtoklásától, ám az igazán erős gát a japán és az ázsiai gondolkodásmód: a negatív történelmi tapasztalatok miatt szinte az egész japán társadalom ellenzi a jelentős katonai fejlesztést vagy szerepvállalást, az ázsiai országok pedig – beleértve Kínát is – rettegnek bármiféle japán remilitarizációs szándéktól. Bár az amerikai szövetség által nyújtott védőernyő miatt Japán GDP-je 1%-nál is kevesebbet költött védelmére, ez a japán gazdaság növekedése következtében egyre magasabb abszolút összegeket jelentett, s mára így is Japáné a térség legnagyobb védelmi költségvetése.

Japán gazdasági fejlődése is megtorpant és sebezhetővé vált; hiányoznak a szükséges természeti erőforrások, a munkaerő öregszik, a vállalatok adósságának aránya túl magas. Egyesek szerint a jelenlegi stagnálás az instabilitás jele.

6. TÁBLÁZAT: Az Egyesült Államok, Kína és Japán GDP-jének alakulása 1995-től 2001-ig, milliárd dollárban

Év	USA	Japán	Kína
1995	7400	5079	702,4
1996	7813	4560	823,25
1997	8318	4174	904,4
1998	8781	4298	954,1
1999	9274	4783	999,6
2000	9848	4668	1080,4
2001	10104	3994	1192,3

Forrás: IMF International Financial Statistics 2003 february

A gazdaságok fejlődését a fenti táblázatok szemléletesen mutatják, ám hozzá kell tenni, hogy pl. a CIA becslései vásárlóerő paritáson számolva már a japán elé helyezik Kína GDP-jét: 2002-ben a kínai GDP-t már 5560 milliárd dollárra (4400/fő) becsüli, míg a másik két országot 3450 milliárd dollárra (27200/fő) Japán, illetve 10082 milliárd dollárra (36300/fő) az Egyesült Államok esetében⁶².

⁶¹ Jordán Gyula: i.m. 154. o.

⁶² Forrás: The World Almanac 2003

Ha elfogadjuk azt a meghatározást, hogy nemzetközi értelemben akkor beszélünk nukleáris paritásról, amikor két nukleáris hatalom mindegyike rendelkezik az első nukleáris csapás utáni nukleáris visszavágás képességével, akkor a nyolcvanas évekre Kína mind az Egyesült Államok, mind a Szovjetunió vonatkozásában elérte a paritás állapotát. Ez azt jelenti, hogy Japán teljes mértékben atomhatalmak gyűrűjébe került, ami elkerülhetetlenül felveti: vajon helyes koncepció-e az ország atomfegyver-mentessége. Konkrétabban: követhető-e a japán „békeirányvonal” a nemzetbiztonság kockáztatása nélkül? Japánnak itt – már jó néhány éve - számba kell vennie Észak-Koreát is, amely szintén rendelkezik nukleáris fegyverekkel és hordozóeszközökkel, s belső problémái miatt kiszámíthatatlan, fenyegetést jelentő tényező. Az amerikai atomernyő biztonságában és az USA ellenzése miatt a japán válasz a kérdésre az, hogy követhető, de a kínai, az orosz, valamint az észak-koreai nukleáris ütőerő miatt az Oroszországgal való területi vitát, Kína esetében pedig az eltérő társadalmi rendszer keltette bizalmatlanságot figyelembe véve Japán nem választhat más utat, mint a legszorosabb katonai együttműködést Amerikával.

Nem meglepő tehát, hogy az 1997. szeptember 24-én, egyévi tárgyalás után létrejött egyezmény hosszú távú irányelveket állapított meg egy USA és Japán között létrejövő katonai kooperációról. Ez az egyezmény tulajdonképpen a kelet-ázsiai konfliktusok és válságok kezelésére jött létre, felváltva az 1960-as paktumot. Az új irányelvek tartalma a következő⁶³: japán hadihajók részt vesznek a blokádozásokban, amelyek a nemzetközi szankciók végrehajtását célozzák, aknaszedési tevékenységekben japán és nemzetközi vizeken; Japán engedélyezi az USA erőinek, hogy válságok során polgári kikötőket és bázisokat használjanak; válságok idején Japán élelmiszert és üzemanyagot biztosít az amerikai hadihajóknak; a két ország titkosszolgálatok szorosabban együttműködnek; s végül a fenti módon kooperál, ha ezt igénylő helyzet áll elő a Japán körüli területeken. Ez az utolsó pont figyelmet érdemel, mert az amerikaiak elutasították az egyezmény földrajzi határainak definiálását. A legtöbb feltételezés szerint alkalmazható a Koreai-félszigetre és a Tajvani-szorosra egyaránt.

Kína érthető módon komoly figyelmet szentelt az új amerikai-japán szövetség irányelveinek, annak egyes kitételeire és magyarázataira kifejezetten ingerülten reagált. Mindezt annak ellenére tette, hogy a kínai szakértők többsége szerint az USA-Japán szövetség folytatódása harmóniában van Kína érdekeivel, mert megszünteti a japán újrafegyverkezés veszélyét, és a Kína növekvő erejétől aggódó ázsiai országokra nyugtatóan hat; egészében

⁶³ Jordán Gyula: i.m. 155.o.

véve tehát hozzájárul a térség stabilitásához. Az ingerült reakciók mégis tovább folytatódtak, főleg miután egy japán politikus kijelentette, hogy a „környező területekbe” természetesen Tajvan is beletartozik.

A tajvani vezetés természetesen úgy üdvözölte az egyezménynek az említett kitételét, mint biztonságának további garanciáját. Az óvatosabb tajvani szakemberek viszont rögtön figyelmeztettek, hogy a szövetség számára elsősorban a Szoros és nem maga Tajvan a fontos. Az egyezmény irányelvei igazából nem jelentenek szorosabb elkötelezettséget Tajvan mellett egyik ország részéről sem.

Az ázsiai országok zöme szintén üdvözölte az egyezményt és a további jelentős USA-jelenlétet a térségben, mint a jövő zálogát bármilyen esetleges japán-kínai fegyverkezési verseny elkerülésére. Mindezek ellenére Japánban sokan úgy vélték, hogy a fenti irányelvek összeegyeztethetetlenek a japán alkotmánnyal, mert az megtiltja a részvételt kollektív védelmi akciókban. Japán vezetésének nem lesz könnyű meggyőznie a saját közvéleményét, hogy az új katonai viszony az ország érdeke.

Összefoglalva az egész fejezetben elmondottakat tehát megállapítható, hogy a nyugati világ, mindenekelőtt Amerika és Japán számára Kína ma fontos gazdasági partner, másrészt ideológiai ellenfél, távlatilag pedig a csendes-óceáni régióban lehetséges katonai rivális. Ezt az alaphelyzetet a Kínai Népköztársaságban végbemenő gazdasági és ideológiai modernizáció sem változtatta meg. Az Egyesült Államokban, a kínai belső fejleményektől, a jelenlegi együttműködéstől és a jó kínai-amerikai viszonytól függetlenül aktívak azok a politikai erők, amelyek Kínában is teljes társadalmi rendszerváltást kívánnak, s amelyek Kína esetében is eljátszanak az ország területi felszabdolásának régi gondolatával. Mindez a kínai vezetésben értelemszerűen védekező reflexeket vált ki, s partnerek keresésére ösztönözhet, ha a társadalmi rendszerét megkérdőjelező nyugati magatartás túlságosan felerősödne - netán agresszívvé válna -, vagy ha diplomáciai lépések hatására Kína túlságosan elszigeteltnek érezné magát.

6.2. Kína-Oroszország

A 90-es éveknek azon orosz törekvései, melyek az amerikai-nyugat-európai egységfront megbontását célozták, nem jártak sikerrel; az Egyesült Államok és Nyugat-Európa gazdasági, politikai és katonai összefonódása a 20. század utolsó évtizedében még

mindig olyan erős volt, hogy oroszországi lehetőségek felcsillanásával egy-két nyugat-európai hatalom arról nem volt leválasztható.

Oroszország, amely megkérdőjeleződött nagyhatalmi helyzete miatt a többpólusú világrendszer létrejöttében érdekelt, e koncepció megvalósításához a legalkalmasabb terepet az Ázsia-csendes óceáni térségben találhatja meg, mivel a partnerként számba jöhető hatalmi pólusok közül legalább kettő, Kína és Japán itt található. Ráadásul Kína az orosz véleménnyel szimpatizáló magatartást tanúsít, azaz hasonlóképpen ellensúlyozni kívánja az Egyesült Államok megingathatatlan látszó hatalmát.

Az előző fejezet legutolsó gondolatmenetét is tovább fűzve, Kína és Oroszország egymásban könnyen megtalálhatják az egyensúly megteremtésére alkalmas partnert. Nyilvánvaló azonban, hogy nem csak külpolitikai szempontok veendő figyelembe a kínai-orosz kapcsolatok jövőjének megítélésakor. A leginkább meghatározó tényező Kína belpolitikai pályája lesz, illetve az a politika, amelyet a nyugati szövetség végül kialakít Kínával szemben.

A kialakult nemzetközi rend az első világháború utáni helyzetet idézi fel⁶⁴, hiszen egyrészt van Oroszország, amely elvesztette a hidegháborút, és hasonló gazdasági és hatalmi mélypontra került, mint Németország az 1920-as években. A másik oldalon Kína az egykori Szovjetunióra hasonlít, hiszen – az analógia kedvéért - ma az egyetlen „kommunista nagyhatalom” szerepét tölti be. Szerb István cikkében arról olvashatunk, hogy a nyugati hatalmak elkövették ugyanazt a hibát, amelyet az első világháború után is: a háború vesztes felét kizárták a szövetségből, s magára hagyták. Ezért az szükségképpen megtalálja az erőviszonyok kiegyensúlyozásához leginkább alkalmas partnerjelöltet – s Oroszország esetében ez csak Kína lehet. A szerző esélyt lát arra, hogy a történelem megismétli az 1922-es rapallói titkos szerződést, ám az ezúttal szerződő felek Oroszország és Kína lennének.

Mind az amerikai-kínai, mind az amerikai-orosz kapcsolatrendszerben ma egyértelműen az Egyesült Államok a meghatározó, kezdeményező fél. Végül is az orosz-kínai kapcsolatrendszer jövője függ attól, hogy az Egyesült Államok milyen politikát folytat irányukban külön-külön, de együttesen szintén. Az amerikai katonai-ipari komplexumnak továbbra is ellenségképre van szüksége, s erre a hidegháború után még sokáig az orosz hadiipari potenciál tűnt a legmegfelelőbbnek. Kisebb, de hasonló szerepet játszik a még gyenge, de katonailag-iparilag sebesen modernizálódó Kína is, önmagában azonban ez az

⁶⁴ Szerb István: Kína a távol-keleti-csendes-óceáni térségben. *Külpolitika*, 2000. 7. szám 198-200.o.

ország egyelőre még nem elegendő az amerikai fegyverkezési igények megindoklására. 2001 szeptember 11-e új fejezetet nyitott a biztonságpolitikában, s vele az USA új ellenségképet tudott teremteni magának, csökkentve a két nagy országra nehezedő nyomást. Azonban a terrorizmus ellen már nem alkalmazható a hagyományos fegyveres erő, s elképzelhető, hogy az USA – ha agresszíven folytatja a Bush által meghirdetett politikát – hamarosan felszámolja a demokráciákra veszélyt jelentő, terroristagyanús vagy potenciálisan terroristákat támogató rezsimeket. Ekkor kénytelen lesz új ellenségképet találni magának, vagy visszatérni a régiékhöz.

Mint a leírtakból kitűnik, Kína számára, amennyiben nem nyugszik bele az Egyesült Államok hosszú távon érvényesülő regionális uralmi helyzetébe, természetesen adódó lehetőség az együttműködés valamilyen formája a hidegháború vesztes hatalmával, Oroszországgal. A továbbiakban röviden áttekintem az orosz-kínai diplomáciai eseményeket, így könnyen le lehet majd szűrni, hogy a természetes, magától adódó szövetségből mennyi és milyen mértékig valósult meg.

A szovjet-kínai kapcsolatok hivatalosan Gorbacsov 1989-es pekingi látogatásával normalizálódtak, jóllehet közvetlenül ezután a szovjet belpolitikai helyzet összekuszálódása miatt rögtön egy jelentős hullámvölgy is kezdetét vette. E helyzetből az első látható kivezető lépések 1991-ben következtek be, mikor májusban aláírták az utolsó szovjet-kínai államközi egyezményt az ún. keleti határszakasz kijelöléséről.

1992 januárjában Li Peng miniszterelnök vette fel magas szinten az érintkezést a már orosz vezetőként megjelenő Jelcinnel New Yorkban, az ENSZ közgyűlésén. Ez a találkozó nyitotta meg a magas szintű találkozók azóta is folytatódó hosszú sorát. Decemberben Jelcin sort kerített első kínai látogatására, melynek végeztével közös közleményt adtak ki a kétoldalú kapcsolatok fejlesztéséről. Megerősítették, hogy Kína és Oroszország baráti államok, és az ENSZ alapokmányával és a békés együttélés öt alapelvével összhangban fejlesztik külkapcsolataikat. Már ekkor kinyilvánították, hogy fellépnek a hegemonizmus és az erőpolitika minden megnyilvánulása ellen, kezdeményezték a határproblémáik békés megoldását, katonai kapcsolatuk fejlesztését.

1993-ban már megegyeztek a hosszú távú katonai együttműködésben, amely akkor konkrétan orosz katonai szállításokat jelentett. 1994-ben „konstruktív partneri viszonyt” kezdeményeztek, melynek keretében megszüntették az egymásra irányuló nukleáris fenyegetést, és további megoldásokat kerestek a határvonalak pontos kijelölésére. 1995-ben további orosz katonai fegyverszállítványozásokban egyeztek meg, 1996-ban pedig amellet,

hogy a politikai élet teljes szférájára kiterjesztették a rendszeres konzultációkat, először és egyértelműen megfogalmazták „stratégiai partneri” viszonyukat. Szintén ez évben aláírtak egy, a nyugati határrendezésről szóló egyezményt - bevonva a kazah, kirgiz és tádzsik államfőket -, mellyel egyúttal csapatcsökkentést is végrehajtottak a térségben.

A további években a két ország együttműködése elmélyült, az államfők kölcsönös látogatásai rendszeressé váltak, s 2000-ben Putyin hivatalba lépésével a viszony nem változott, sőt Putyin Kínába látogatásakor megkezdték egy a két ország közötti politikai kapcsolatokat rendező államközi szerződés kidolgozását.

2001 júniusában Kína Oroszországgal, Kazahsztánnal, Kirgizisztánnal, Tádzsikisztánnal és Üzbegisztánnal formálisan létrehozta a Sanghaji Együttműködési Szervezetet, amely a kétoldalú kapcsolatok javítása mellett harcot hirdetett a terrorizmus és a szeparatizmus ellen is.

2001 júliusában létrejött egy kínai-orosz szerződés, amely lehetővé tette a több ezer kilométeres határ demilitarizálását. Peking mára az előírt 100 km helyett 500 km-re vonta vissza hadseregét a határtól. Az 1969-es katonai összecsapáshoz is vezető határviták szinte eltűntek, a kilencvenes években folytatott tárgyalásoknak köszönhetően gyakorlatilag csak az Amur folyó néhány szigetére korlátozódtak – a 3645 kilométeres határ több, mint 98%-áról ugyanis megegyeztek a felek. Az orosz külügyminiszter állítása szerint „Moszkvának egyetlen más országgal sincs ilyen átfogó szerződésrendszere, a pekingi vélemény pedig hangsúlyozta, hogy Kína még egyetlen nagyhatalommal sem ápolt ilyen jó kapcsolatokat⁶⁵.

Bármilyen lendületes is az orosz-kínai együttműködés elmélyülésének folyamata, látni kell, hogy Oroszországban bőségesen vannak olyan nézetek is, amelyek egyértelműen ellenzik, de legalábbis lehetetlennek tartják a két ország stratégiai együttműködését, nem is beszélve esetleges szövetségükről. E vélemények szerint a gyengén fejlett és kellően be nem népesített orosz Távol-Kelet mágnesként vonzza a kínaiakat, s elkerülhetetlen a két ország, a két kultúra konfliktusa e térség miatt. Véleményüket elsősorban demográfiai érvekkel támasztják alá, időnként olyan nézeteknek is hangot adva, hogy végeredményben már meg is kezdődött Szibéria gyarmatosítása, meghódítása a kínai beköltözésekkel⁶⁶.

Megítélésem szerint a fentiekből levezethető, hogy az orosz politikai elit és a társadalom felkészült a Kínával való szorosabb viszony elfogadására, akár szövetségi kapcsolatnak fogják ezt nevezni, akár nem. A már említett „rapallói szellem” a kínaiaknál

⁶⁵ Schweitzer András: A bűvös sárkány. HVG 2003. március 1. „Nagy Ugrások” c. melléklet,

⁶⁶ Szerb István: i.m. 206-207.o.

azonban még nem nyilvánul meg élesen. A hivatalos kínai megnyilatkozások többsége hangoztatja, hogy a stratégiai partnerség nem jelent szövetséget, hanem csak azt, amit az elnevezés takar, vagyis egyenjogú alapon nyugvó partneri viszonyt, amely senki ellen sem irányul.

Talán nem tévedés kijelenteni, hogy megállíthatatlanul folyik Oroszország és Kína közeledése, részben tudatos választás, részben külső kényszerek hatására. Hogy meddig jut előre a szövetségteremtés folyamata, az tulajdonképpen az amerikai külpolitikán fog múlni.

6.3. A dél-kínai tengeri szigetek körüli konfliktusok

A nyitási politikával, a biztonsági orientáció változásával Kína számára egyre hangsúlyosabbá váltak a tengerentúli kereskedelemhez, a hajózási útvonalakhoz fűződő érdekek. A területek és útvonalak birtoklására és ellenőrzésére való törekvések tehát túlterjednek a hagyományos kontinentális kereteken, s egyre inkább illeszkednek Kína regionális hatalmi törekvéseibe. E törekvés a régió számos országának – köztük többé-kevésbé közvetlenül az Egyesült Államoknak - érdekeivel és biztonsági szempontjaival ütközik, fenntartva a térségben a bizonytalanság és a fenyegetettség érzését.

Kína ezen igényei elsősorban a dél-kínai tengeri szigetekre vonatkoznak, hiszen szárazföldi határait mára szinte teljes körűen rögzítette kétoldalú egyezményekkel. A dél-kínai szigetek esetében az okozza a feszültséget, hogy a szigetekre és a hozzájuk tartozó talapzatokra a Kínai Népköztársaság mellett több más ország is igényt tart. Kína történelmi igényét a szigetek tulajdonjogára mindig hangoztatta, de korábbi gyengesége és a nemzetközi viszonyok alakulásának következtében ennek érvényesítésére nem volt lehetősége. Követeléseinek intenzitása a 70-es évektől kezdett erősödni, s a szovjet befolyás gyengülése a térségben tovább erősítette azt.

A szigetek, illetve a hozzájuk tartozó tengeri területek jelentőségének hangoztatásában kiemelt helyen szerepelnek a gazdasági szempontok. A kínai szárazföld természeti erőforrásokban meglehetősen szegény, s bármely természeti kincsekben gazdag terület kulcsfontosságú lehet a népesség ellátásában. Ezzel kapcsolatban használják a kínai elemzők a „shengcun kongjian” (élettér) kifejezést⁶⁷, mely a fasizmus elméletei miatt történelmileg lejáratott fogalom ugyan, a kínai tömegekben mégis könnyen ébreszt szimpátiát, hiszen

⁶⁷ Jordán Gyula-Tálas Barna: A Kína fenyegetés, Külpolitika, 2000, 7. szám, 193. o.

ellensúlyozza a nemzeti megaláztatás emlékeit. Az ilyen és ehhez hasonló nacionalista felhangú propaganda megjelenése aggodalommal tölti el a régió országait.

Kína elsősorban a Paracel és a Spratly szigetcsoportokra és a hozzájuk tartozó vizekre tart igényt, a követelés határainak pontos megjelölése nélkül. Ezek közül az előbbit a kínai hadiflotta 1974-ben egy tengeri összecsapás során foglalta el Vietnamtól, az utóbbi környékén pedig 1987-ben hajtotta végre első nagy járőrözését – mely Vietnam szintén növekvő jelenléte miatt 1988-ban ismét fegyveres összeütközéshez vezetett. Az 1982-es ENSZ tengerjogi konvenció egyébként valamennyi érintett ország igénybejelentésére ösztönzést adott, s így a Spratly-re öt másik ország: Tajvan, Vietnam, Malajzia, Fülöp-szigetek és Brunei is pályázik.

Kína 1989 végén közölte a térségben végzett geológiai felméréseinek eredményeit, amelyek jelentős természeti kincsről adtak számot: ezek szerint a tengerfenék hatalmas mennyiségű kőolajat, földgázt és foszfort rejt magában⁶⁸. Tekintettel arra, hogy Kína a kilencvenes évek óta nettó olajimportőr ennek óriási jelentősége van, még ha a tartalékok kiaknázásához nincs is meg a teljes technikai felkészültsége. A térség országainak komoly aggodalmai miatt a KNK azzal a javaslattal lépett fel, hogy tegyék félre a szuverenitás témáját, és egyezzenek meg a terület erőforrásainak közös hasznosításában. Annak ellenére, hogy ezt azóta hangoztatja, számos feszültségkeltő lépést tett a kérdésben.

Ilyen lépésként lehet értelmezni, hogy a kínai parlament 1992 elején törvényt fogadott el a „Kínai népköztársaság területi vizeiről és csatlakozó területeiről”, amely tartalmazta a kínai területi igényeket Tajvanra, a Paracel- és a Spratly-szigetekre, valamint „más szigetekre, amelyek a KNK-hoz tartoznak”⁶⁹. Ugyanebben az évben egy tengeri olaj-kitermelési koncesszió keretében megint összetűzése támadt Vietnammal, 1995-ben pedig a Fülöp-szigetektől alig 200 kilométerre levő, a „Mischief” nevet viselő zátonyon emelt építményt. Ez utóbbi akció szintén kisebb fegyveres konfliktusba torkollott, de ugyanakkor azt is megmutatta, hogy Kína nem csak Vietnammal szemben alkalmazna adott esetben katonai erőt.

Kínának ezeket az erőszakot alkalmazó lépéseit végigkísérték a békés szándékokról szóló nyilatkozatok, a közös kommunikék. Mint jól látható, e kettős magatartás jelenti az egyik forrását a kiszámíthatatlanságnak, amely alapját képezi a „Kína-fenyegetés” elméletnek.

⁶⁸ A *China Daily* 1989 dec. 24-i számában található adatok: 25 milliárd köbméter földgáz, 370 ezer tonna foszfor és nemegész 200 milliárd hordó kőolaj, amely nagyobb mennyiséget jelent, mint Kína addig ismert szárazföldi olajtartalékai.

⁶⁹ Jordán Gyula-Tálas Barna: i.m. 193. o.

Nehéz megmondani, hogy erősíti vagy gyengíti a Kínai Népköztársaságnak az említett szigetcsoportok feletti szuverenitásra bejelentett igényét az, hogy a tajvani Kínai Köztársaság hasonlóan az egész területet jogos tulajdonának tekinti. Ennek szellemében Tajvan nem bírálta Pekinget az erő alkalmazásáért, sőt az 1988 márciusi, Vietnammal szembeni összecsapáskor a tajvani védelmi miniszter kijelentette: ha szükséges lenne, Tajvan még segítené is a KNK-t megvédeni pozícióját a szigeteken⁷⁰. Tajvant viszont zavarja, hogy a rivális államok Pekinget ismerik el diplomáciailag, ezért minden tárgyalásból kihagyják a „Kínai Köztársaságot”.

6.4. Kína és az ASEAN

Az ASEAN az Ázsia-csendes-óceáni régióban a leghosszabb múltra visszatekintő nemzetközi szervezet, amelyet 1967-ben hozott létre Malajzia, Indonézia, Thaiföld, Szingapúr, és a Fülöp-szigetek. A szervezethez 1984-ben csatlakozott Brunei, 1995-ben Vietnam, 1997-ben pedig Laosz és Burma, a legutóbb társuló Mianmar-ral pedig a tagok száma 10-re emelkedett. Kína álláspontja az ASEAN-t illetően megváltozott: létrehozása után hosszú ideig stratégiai cinkossággal vádolta az USA-val, de időnként a Szovjetunió ellensúlyozására is felhasználta a regionális politikában. A 90-es évekre a hangsúly áthelyeződött a gazdasági kapcsolatokra. Kína 1991-ben vált a szervezet konzultációs partnerévé, 1994-ben pedig a Regionális Fórum tagjává. A kereskedelmi és a gazdasági kooperáció a két fél között gyors ütemben nőtt, bővültek a kölcsönös beruházások. A kereskedelem volumene Kína és az ASEAN között az 1986-os 3,35 milliárd USD-ről 1996-ra 20,4 milliárd USD-re bővült, évi átlagos 20% növekedés mellett⁷¹.

Feszültséget tartalmazó elemek még most is vannak e viszonyban, ám mostanra túlsúlyba kerültek a kooperációt előtérbe helyező törekvések. Az említett dél-kínai szigetcsoportok körüli problémák is a főbb feszültség-források közé tartoznak. Az előző fejezetben említett esetek jól bizonyítják, hogy Kína változatlanul törekszik tengeri igényei érvényesítésére. Az ezekre az akciókra történő ASEAN reagálás viszont jelzi, hogy ezekkel azt kockáztatja, amit legfőképpen el szeretne kerülni: egy egységes szervezeti felsorakozást magával szemben, mivel ez veszélyeztetné az általa kiépített bilaterális kapcsolatokat.

⁷⁰ Jordán Gyula: i.m. 166.o

⁷¹ Jordán Gyula: i.m. 167.o

Az ASEAN egyensúlyi politikára törekszik, vagyis a feszültségek csökkentésére és a konfliktusok oldására. E cél követéséhez el kell kerülnie a szövetkezést a regionális nagyhatalmakkal: Pekinggel és Washingtonnal. Ezért pl. az emberi jogok kérdésében az ASEAN Peking álláspontja mögé sorakozik fel abban, hogy ezt belügyként kellene kezelni. A másik oldalról viszont az 1995-96-os tajvani krízis idején Washington mögé állt, és elítélte a kínai fenyegető magatartást – de az ASEAN országok természetesen nem egységesen léptek fel, mivel el akarták kerülni egy Kína-ellenes koalíciónak még a látszatát is. Az erőegyensúly megteremtéséért a térségben az ASEAN minden, a régió stabilitására irányuló törekvést támogat.

Annak ellenére, hogy az ASEAN országai még közvetlenül az ezredforduló előtt - kinyilvánítás nélkül ugyan - de egyetértettek abban, hogy hosszabb távon Kína jelenti a főbb fenyegetést, az ezredforduló eseményei megváltoztatták álláspontjukat. 2001 novemberében az ASEAN tagállamok és Kína aláírtak egy hivatalos, ún. „10+1”-es megállapodást egy szabadkereskedelmi övezet létrehozásáról az elkövetkezendő 10 évben. Ez kapcsolataikban egy új fejezet megnyitását jelenti, elősegíti egy szélesebb kooperáció kialakulását. Kína pedig e szerződéssel újabb lépést tehet a bilaterális kapcsolatokról a multilaterális viszonyrendszer kialakítása felé. Az ASEAN politikájában történt változásnak több eredője van⁷²:

Először: mind Kína, mind az ASEAN államok megértették, hogy a gazdasági eredmények továbbfejlődéséhez szükséges átalakításoknak jót tesz egy szélesebb körű gazdasági együttműködés. A szóban forgó országok közti kereskedelem az ezredfordulón még inkább felgyorsult, pl. csak 1999-ről 2000-re megduplázódott, így a kooperáció kiterjesztése erről az oldalról is sürgetőbbé vált.

Másodszor: az 1998-as válság után Kína számos ASEAN tagországnak nyújtott ideiglenes pénzügyi támogatást, jelezvén ezzel egy mélyebb együttműködési szándékot. E lépés nyomán kialakulni kezd egy kölcsönös bizalom, amely a jövőbeni Kína-ASEAN viszony kulcsa lehet.

Legvégül: a globalizáció és a regionalizáció tendenciáinak húzószerepe volt a megállapodás közös konklúziójának megfogalmazásában: a 2000 után a nyugati világban tapasztalható (a már említett „informatikai buborék” kipukkadása következtében) lassuló gazdasági fejlődési ütem kisebb keresletet eredményez a fejlett országokban. Ezért az

⁷² Lu Chunlin: China-ASEAN Relations at a New Stage, International Strategic Studies, 2002, 2nd issue

ASEAN országoknak és Kínának egyaránt új exportlehetőségekre van szüksége; ennek egy részét fedezhetik a kölcsönös kereskedelemben rejlő lehetőségek mélyebb kiaknázásával.

6.5. A KNK és Tajvan: az újraegyesítés problémái és biztonságpolitikai kérdések

Szárazföldi hatalma 1949-es megteremtését követően a KKP ugyanúgy fegyverrel akarta elfoglalni Tajvant, ahogyan ezt Hajnan és néhány másik kisebb sziget esetében sikeresen végrehajtotta. A sziget elleni inváziót a koreai háború kitörése, majd ezt követően a Truman amerikai elnök által a térségbe küldött flotta járőrözése akadályozta meg. Az USA 1954-ben kölcsönös védelmi szerződést kötött a tajvani kormánnyal, ezzel 1979-ig biztosította a szigetet egy esetleges kínai támadással szemben. A KNK mégsem hagyott fel a fenyegetéssel: 1954-ben és 1958-ban ágyúzta a Tajvanhoz tartozó szigeteket. A KNK és a Tajvanra visszavonult Kínai Köztársaság egyaránt önmagát tekintette egész Kína egyetlen legitim képviselőjének. A hidegháború elején a legtöbb állam a tajvani Kínai Köztársaságot ismerte el Kína legitim képviselőjeként, az ENSZ-ben is ő foglalta el a Kínát megillető helyet. A helyzet azután változott meg, hogy 1971-ben a világszervezet ezt a pozíciót a KNK-nak juttatta, majd a tagállamok sorra a népi Kínát ismerték el diplomáciailag⁷³. Tajvan nemzetközi elszigetelődése azt követően vált igazán komollyá, miután 1979-ben az Egyesült Államok is Pekinggel létesített diplomáciai kapcsolatot.

Az 1949 óta egymással ellenséges viszonyban álló pekingi és tajpeji hatalom kezdettől fogva egyetértett abban, hogy egyetlen Kína létezik, és ennek része Tajvan. Szembenállásuk alapvető oka éppen ennek az „egy Kínának” az értelmezése. Évtizedeken keresztül egyik fél sem volt hajlandó tudomásul venni, hogy a Tajvani Szoros két oldalán két különálló politikai hatalom jött létre, amely területén teljes szuverenitást gyakorol. Lényegében ez képezi a máig tartó viták magját, és ennek köszönhető, hogy a két szembenálló fél viszonya olyan sokféleképpen értelmezhető – az sem állapítható meg egyértelműen, hogy esetüket a nemzetközi jog tételei szabályozzák, vagy kínai belügynek kell tekinteni.

A két országrész viszonya a régió összes biztonságpolitikai kérdésével kapcsolatba hozható, sőt az Egyesült Államok szerepe miatt globális összefüggései is vannak. Érdemes először tehát végigvenni azokat az eseményeket, amelyek Amerikát a tajvani probléma egyik kulcsszereplőjévé teszik.

Az Egyesült Államok három dokumentumban ismerte el, hogy Tajvant Kína részének tekinti. Először a Nixon utazását lezáró sanghaji kommunikében (1972), a kínai-amerikai diplomáciai kapcsolatok felvételét bejelentő közös közleményben, és az ehhez fűződő amerikai kormány-nyilatkozatban (1979), és a „Sanghaj II”-nek is nevezett közös nyilatkozatokban⁷⁴. Clinton elnök 1998. júniusi kínai látogatásán tett nyilatkozatában megerősítette az ún. „három nem” politikáját Tajvan illetően: az USA nemet mond Tajvan függetlenségére, az „egy Kína és egy Tajvan” vagy a „két Kína” politikára, valamint Tajvan részvételére olyan nemzetközi szervezetekben, melyeknél az államiság a követelmény (ilyen pl. az ENSZ). Ez bizonyos eltávolodást jelentett attól a majdnem

⁷³ Jordán Gyula: A Kínai Népköztársaság és Tajvan: újraegyesítési és biztonságpolitikai kérdések. Társadalom és Honvédelem, 2000/3.sz. 130-131.o.

⁷⁴ Jordán Gyula: Kína biztonságpolitikai kérdései. In: Tóth Barna-Jordán Gyula: Kína az új évezred küszöbén. Stratégiai Védelmi Kutató Hivatal, Védelmi Tanulmányok 33. Budapest, 1999, 152.o.

tradicionálissá vált amerikai Kína-politikától, amely szerint Tajvan népének magának kell döntenie saját jövőjéről.

Az amerikai politika fenti magatartásával azonban homlokegyenest ellenkezők a következő lépések. 1979 elején az amerikai törvényhozás elfogadta a „Tajvani kapcsolatok törvényét” (Taiwan Relations Act), amely többek között tartalmazta a védelmi jellegű fegyverek további szállításának ígéretét Tajvannak. 1982-ben Reagan elnök az alábbi biztosítékokat adta Tajvannak. Ígérete szerint nem fog:

1. végső dátumot szabni a fegyverszállításoknak Tajvan részére;
2. konzultálni Pekinggel a fegyvereladásokról;
3. közvetítő szerepet játszani a Kínak és Tajvan közt;
4. felülvizsgálni a Taiwan Relations Act-et;
5. megváltoztatni álláspontját Tajvan szuverenitásának kérdésében;
6. nyomást gyakorolni Tajvanra, hogy kezdeményezzen tárgyalásokat Pekinggel⁷⁵.

(A Clinton adminisztráció ezeket az ígéreteket részben, olykor teljesen mellőzte.)

Az 1995-96-os válságban az USA két repülőgép-anyahajót küldött a térségbe, demonstrálva elszántságát Tajvan védelmére. Amerika következő, a clintoni politikával szembehelyezkedő akciója a 2001 áprilisi repülőbalesetet követő válság után következett be. Bush elnök ugyanis először kijelentette, hogy Kína ne is számítson amerikai semlegességre egy Tajvant erő fegyveres támadás esetén, majd nem sokkal ezután az amerikai szenátus megszavazta újabb modern fegyverrendszerek eladását Tajvan részére⁷⁶. Abból egyébként, ahogy az USA a tajvani kérdést kezeli, könnyen észrevehető, hogy Tajvan védelmét a kínai-amerikai kétoldalú kapcsolatok kihűlése esetére az amerikai vezetés igyekszik ütőkártyának fenntartani. Ebből logikusan következhet, hogy az Egyesült Államok érdeke a status quo fenntartása. A jelenlegi javuló kínai-amerikai viszonyban azonban a tajpeji vezetés ismét egyre kevésbé lehet biztos a nemzetközi támogatásban, hiszen az többnyire az amerikai magatartás függvénye.

A Kína-Tajvan kétoldalú kapcsolatokat a 80-as évek végétől több esemény befolyásolta. Csang Csing-kuo 1988-ban meghalt, s a már életében elinduló látványos demokratizálódási folyamat tovább folytatódott Tajvanon. Ez mára rendkívül nagyra növelte a szoros két oldalán elhelyezkedő két politikai rendszer közti különbséget. Tajvanon mostanra szinte teljesen konszolidálódott a demokratikus rendszer, a szárazföldön azonban a reformok csak enyhe politikai liberalizálódást eredményeztek a totalitárius rendszerben⁷⁷.

A 90-es években a tajvani vezetés több békülékeny gesztust tett. Ezek közül az egyik legfontosabb Li Teng-huj elnök 1991-es bejelentése volt, hogy véget ért a „kommunista lázadás elfojtására történő mozgósítás” 1949 óta tartó időszaka, s Tajvan formálisan tudomásul vette Kína politikai megosztottságát, így lemond a szárazföldi Kína feletti

⁷⁵ Peter T. R. Brookes: Taiwan Policy: Back to the Future. Strategic Review, Spring 2000, 78.o.

⁷⁶ Quansheng Zhao: The Shift in Power Distribution and the Change of Major Power Relations, Future Trends in East Asian International Relations, Frank Class&Co Ltd, Vol 24. 2001 december, 64.o.

⁷⁷ Jordán Gyula: Demokrácia Kínai földön: Tajvan demokratizálódása. Valóság 1999/7

rendelkezés addig fenntartott igényéről. A KNK álláspontja a kérdésben lényegében nem változott: az alá- és fölérendeltségi viszony elismerését továbbra is az újraegyesítés előfeltételének tekinti, és nem hajlandó lemondani az erőszak alkalmazásának lehetőségéről. Kína emellett máig fenntartja és hangoztatja azt a véleményét is, hogy minden nemzetközi, Tajvannal kapcsolatot teremtő diplomáciai eseményt a kínai belügybe való beavatkozásnak tekint.

Tajpej azóta kialakított felfogása szerint létezik egy történelmi, kulturális és földrajzi értelemben vett Kína, s ennek Tajvan is része. Ám mivel a Kínai Kommunista Párt soha sem gyakorolt hatalmat Tajvan felett, ezért Tajvan nem tekinthető a KNK részének. Másfelől mindenképpen figyelembe kell venni a két ország által bejárt fejlődési utak közötti különbséget, amely kialakított egy önálló tajvani identitástudatot, amelyet akár nacionalizmusnak is lehet nevezni. Mivel a Kuomintang annak idején kialakított egy kínai (ún. *han*) nacionalizmust is, Tajvanon a „két nacionalizmus egy országban” érdekes esete áll fenn. Ugyanakkor a tajvani „egy Kína” felfogás egyesek szerint kompromisszum-készséget tükröz, hiszen elfogadja a ténytet, hogy a két kínai fél kapcsolata nem nemzetközi kérdés, hanem belügy⁷⁸.

Tajvan mindig élesen elutasította az egyesülés alapjául felkínált, Hongkong és Makaó esetében úgymond sikeresen alkalmazott „egy ország, két rendszer” formulát. Ma már inkább a demokrácia kérdése kap nagyobb szerepet a visszautasítás okai közt, míg korábban a gazdasági különbségeket szerette hangsúlyozni a tajpeji vezetés. A KNK visszatérő fenyegetőzése az erőszak alkalmazásával, valamint az erre való elszántság demonstrálása a korábban már említett 1995-96-os rakétakísérletekkel és hadgyakorlatokkal, tudatosították a tajvaniakban, hogy a függetlenség kihirdetése valószínűleg cselekvésre készítené Pekinget. Ez tükröződik vissza egy 1996-os tajvani közvélemény-kutatás eredményeiből is: a tajvani állampolgárok 54,5%-a szavazott a status quo mellett, 15,9%-a értett egyet a függetlenséggel, és 29,4%-a támogatta az egyesülést⁷⁹. A felmérések azt is igazolják, hogy a tajvaniak sokkal inkább szavaznának a függetlenség mellett, ha az nem járna a fegyveres konfliktus veszélyével. Ugyanakkor szintén felmérésekből vehető észre, hogy a pekingi kardcsörtető magatartás (1996-ban és 2000-ben egyaránt) rendszerint növelte a tajvani öntudatot és dacot, s eredményeképpen akár két-három százalékkal is nőtt a függetlenséget támogatók aránya.

Vajon mi okból ragaszkodik a KNK ilyen rendkívüli módon az újraegyesítéshez? Számos indokot lehet felsorolni. A presztízsveszteség, a félelem a nemzeti megaláztatástól, a szuverenitás és a területi integritás elsőrendű értéként történő kezelése, a félelem a tajvani függetlenség után felerősödő tibeti és ujjur szeparatista mozgalmaktól; ezek mind-mind olyan tényezők, melyek a pekingi vezetést a kényszerű cselekvés felé irányítanak egy független Tajvan kikiáltása esetén. Mindez megmagyarázza Peking hisztérikus reakcióit az olyan megnyilvánulásokra, amiket a tajvani függetlenség felé tett lépésként értékel. Ilyen reakciónak lehettünk tanúi Li Teng-huj tajvani elnök 1999 nyári kijelentése után, amely a két fél viszonyát „különleges államközi kapcsolatként” jellemezte – a mondat semmi új elemet nem tartalmazott, csak tényeket állapított meg. Ugyanilyen reakciót váltott ki a 2000. márciusi választások eredménye: a tajvaniak a Demokratikus Haladó Pártra tették le a voksukat, s ennek a pártnak a vezetője, Csen Suj-pien lett Tajvan köztársasági elnöke (ez

⁷⁸ Jordán Gyula: Kína Biztonságpolitikai kérdései. i.m. 178.o.

⁷⁹ Social Science and National Identity: A Critique. Pacific Affairs, Winter 1999-2000. No.4. 547.o. Idézi: Jordán Gyula: A Kínai Népköztársaság és Tajvan: újraegyesítési és biztonságpolitikai kérdések. Társadalom és Honvédelem, 2000/3.sz. 140.o.

volt az első alkalom, hogy a választásokat nem a Kuomintang nyerte). Ez a korábban ellenzéki párt sokkal inkább próbál teret adni a függetlenedést támogatók véleményének, s Csen elnöknek számos olyan kijelentése volt már, amelyre Peking negatívan reagált. Legutóbbi ilyen eset az elnök 2002. augusztus 3-i kijelentése volt, amikor beszédében azt mondta: „a tajvani szoros két oldalán két ország fekszik”. Az elnök által támogatott, függetlenségről szóló népszavazásra mindmáig nem került sor. A pekingi fenyegetőzés hatására ugyanis a tajpeji parlament – ahol a Demokratikus Haladó Párt csak relatív többséget élvez – nem hajlandó megszavazni az indítványt⁸⁰.

A 2000. márciusi választás előttre időzítve, nyilvánvalóan ezzel is az eredmény befolyásolására törekedve, február 21-én a KNK nyilvánosságra hozta második Fehér könyvét az „egy Kína” elvről és Tajvan kérdéséről. Az utóbbi két évtized politikájának nyomvonalán haladva Peking a dokumentumban a békés újraegyesülés lehetőségét részletezi, ugyanakkor bizonyos esetekre nézve továbbra is fenntartja az erőszak alkalmazásának lehetőségét. A katonai erő alkalmazásának feltételeit Peking itt megtoldotta egy újabb lehetőséggel: fegyveres beavatkozáshoz fog folyamodni, ha a tajvani hatóságok vég nélkül elutasítják a békés újraegyesülés tárgyalásokon keresztül történő rendezését⁸¹.

A tajvani vezetés világosan tudatosította, hogy egy jövőbeni válság során egyáltalán nem feltétlenül reménykedhet a nemzetközi közösség támogatásában, és ezért kezdettől fogva komoly erőfeszítéseket tesz védelmi képességeinek fejlesztésére. Nemzeti jövedelmének rendkívül nagy részét fordította katonai kiadásokra: a 90-es évek előtt ez több, mint 40%-ot jelentett, de a tajvani gazdaság megerősödése miatt a GDP-hez mért csökkenés sem jelent kisebb abszolút értéket. A haditechnika importjának mennyiségét tekintve Tajvan 1995 és 2000 között világelső volt⁸², ráadásul e hatalmas összegeket többnyire modern – legalább is a KNK fegyverrendszereinél generációkkal korszerűbb – fegyverekre fordította.

Tajvan fontos biztonsági tényezőként kezeli nemzetközi kapcsolatainak fejlesztését is. Gazdasági erejére támaszkodva elsősorban a gazdasági diplomácia eszközeit, a kereskedelmet, a befektetéseket és a segítségnyújtás különböző formáit igyekszik felhasználni nemzetközi pozíciói erősítésére. Ezen eszközök hatékonyságát fokozta a 80-as évektől kibontakozott látványos demokratizálódási folyamat, amely Tajvant illetően a nemzetközi közösség megítélését – kontrasztot képezve a Tienanmen téri eseményekkel – pozitív irányba tereli. Feltehetően ez adott alapot a tajvani vezetésnek arra, hogy 1993-tól intenzív kampányba kezdjen az ENSZ-be való visszakerülése érdekében. Sokak szerint ez a lépés csökkentené a két ország között, valamint az egész térségben jelenlévő feszültséget, valamint a KNK fegyveres fellépésének valószínűségét is. A nemzetközi közösség Tajvan ENSZ tagságát nem támogatja teljeskörűen – mint az látszik abból, hogy 10 év elteltével a sziget még mindig nem tagja a szervezetnek.

A 90-es évek fejleményeit, és a Tienanmen tér utáni nemzetközi szankciók gyors elenyészését figyelembe véve a tajpeji vezetés meggyőződött arról, hogy nemzeti biztonságának növelését – bármennyire tűnik is ellentmondásnak – a KNK-val való kapcsolatainak javításán keresztül növelheti. Li Teng-huj 1990-ben elmondott beszédében felvázolta az egyesülés végrehajtásához szükséges feltételeit: a kommunista hatóságok

⁸⁰ Schweitzer András: A bűvös sárkány. HVG 2003. március 1. „Nagy Ugrások” c. melléklet

⁸¹ Jordán Gyula: A Kínai Népköztársaság és Tajvan: újraegyesítési és biztonságpolitikai kérdések. i.m. 126-127.o.

⁸² Gazdag Ferenc: i.m. 127.o.

hajtsanak végre politikai demokratizálást, mondjanak le a katonai fenyegetésről és ne akadályozzák Tajvan nemzetközi kapcsolatainak fejlesztését. Hozzátette, hogy ezek teljesülése előtt is lát esélyt a kapcsolatok javítására, a kérdések lépésről lépésre történő kezelésére⁸³. Az új kezdeményezések szellemében 1990 októberben létrehozták a Nemzeti Egyesítési Tanácsot, amely 1991-ben irányelveket dolgozott ki Kína békés és demokratikus úton történő újraegyesítésére, három szakaszon keresztül (rövid-, közép- ill. hosszútávra). 1991-ben létrejött a hangsúlyozottan magánjellelű (Tajvani) szoros cserealapítvány, melynek vezetője 1993-ban találkozon vett részt a KNK-ban választul létrehozott, nem hivatalos szerv (Tajvani Szoroson Keresztüli Kapcsolatok Társasága) vezetőjével. 1995-96-ban ugyan a találkozók szüneteltek, 1998-ban azonban már Csiang Cö-min államfő is fogadta a tajvani szervezet elnökét⁸⁴.

A 90-es években a Szoros két oldala között szoros gazdasági és kereskedelmi kapcsolatok is kialakultak. A KNK gyorsan vált Tajvan második legnagyobb exportpiacává, a két országrész kereskedelmi kapcsolatai dinamikusan növekednek jelenleg is. Hongkonghoz hasonlóan Tajvanról is megindult a munkaintenzív feldolgozóipar áttelepülése a KNK-ba. A tajvani működőtőke befektetés is erőteljesen megindult, azonban egészen idáig nem voltak pontos adatok erről; a tajpeji kormány nemrég engedélyezte a KNK-ba történő közvetlen tőkebefektetéseket (és a Kínából bejövő importot), ezért eddig éles különbség volt a hivatalos és a tényleges adatok között. A két ország növelte a Szorost átívelő hajó- és repülőgépforgalmat is⁸⁵.

Peking ezeket a gazdasági kapcsolatokat a közvetlenül jelentkező haszon túlmenően alig titkolt politikai célból is ösztönzi: a tajpeji vezetést a gazdasági függésen és a tajvani üzleti körökön keresztül akarja befolyásolni. Nem lehet azonban figyelmen kívül hagyni, hogy először: a gazdasági kapcsolatok természetéből fakadóan kölcsönös függést eredményeznek, így egy erőszakos akció esetében Pekingnek is súlyos anyagi következményekkel kellene szembenéznie. Másodsor: a gazdasági kapcsolatok szorosabbra fűzése két ország között nem feltétlenül vezet politikai unióhoz – amint ez számos európai állam kapcsolatában észrevehető.

Végül érdemes számba venni azokat a tényezőket, amelyek egyrészt korlátozhatják, másrészt erő alkalmazására ösztönözhetik a KNK-t Tajvannal szemben. A KNK a gazdasági reformok és a nyitási politika követése során egyre szorosabb kapcsolatot épített ki a világgazdasággal. Egy Tajvan elleni fegyveres támadás szükségszerűen nemzetközi szankciókat vonna maga után. Ezen kívül az akció az egyre fontosabbá váló tajvani tőkebefektetések kivonásához is vezetne. Az erőszak alkalmazása a tőkebefektetések szempontjából kulcsfontosságú tengerentúli kínaiak véleményét is negatívan befolyásolná. Katonai szempontból nézve a KNK hadserege jelenlegi felkészültsége, fegyverzetének színvonala mellett nem is számolhatna egy invázió biztos sikerével – a kudarc pedig mind a hatalmi elit, mind a hadsereg alkupozícióját és hatalmi súlyát erősen gyengítené. Katonai szempontból egyébként is óriási kihívás lenne a La Manche csatornánál háromszor szélesebb Tajvani szoros. Végül, de nem utolsó sorban, nem zárható ki teljesen az USA beavatkozása egy támadás megindítása esetén. Az amerikai belpolitikai mozgások (ahogyan már jellemeztem egyszer az elnökök magatartását) is elég bizonytalan kimenetelűek ahhoz, hogy egy hosszabbtávra tervezett háborúnál ne lehessen számolni az Egyesült Államok reakciójával.

⁸³ Jordán Gyula: A Kínai Népköztársaság és Tajvan: újraegyesítési és biztonságpolitikai kérdések. i.m. 133.o.

⁸⁴ Jordán Gyula: Kína Biztonságpolitikai kérdései. i.m. 178.o.

⁸⁵ Schweitzer András: A bűvös sárkány. HVG 2003. március 1. „Nagy Ugrások” c. melléklet

A Pekinget erő alkalmazására ösztönző tényezők közé tartozik a már fentebb említetteken kívül, hogy a hidegháború óta sokat változott a nemzetközi környezet; Kína másfél évszázada nem nézett szembe ilyen csekély külső katonai fenyegetéssel, s minden erejét egyszerre összpontosíthatná Tajvanra. A nemzetközi és diplomáciai szankciók gyors elenyészése a Tienanmen téri események után önbizalmat adhat Pekingnek, hogy a tajvani akció után is hasonlóan alakulna a nemzetközi helyzet. Végül a KNK vezetése – ha esetleg a 2001. áprilishoz hasonló események megismétlődnének – előbb-utóbb úgy érezheti, hogy az idő már nem neki dolgozik és később már nem remélheti a támadás sikerét a tajvani fegyverrendszerek modernizálása miatt. Ebben az esetben kénytelen lenne mihamarabb a cselekvést választani a kivárással szemben. A jelenlegi erőviszonyokat és a két fél gazdaságainak fejlődését tekintve, ez utóbbi megoldás valószínűleg csak téves helyzetértékelés következménye lehetne.

7. Összegzés, vélemények

Dolgozatomban törekedtem bemutatni minden fontosabb tényezőt, ami a jövőbeni kínai és a Kína irányába történő diplomácia magatartását befolyásolhatja. Említettem az utóbbi 7-8 év jelentősebb, a témát érintő eseményeit, összevettem a szakértők véleményét, álláspontjait, érveit. Összefoglalásként nem tartom indokoltnak az egészet még egyszer, rövidebb formában megismételni, inkább a jelenlegi nemzetközi helyzet alakulásának figyelembevételével a legvalószínűbb, a legtöbb szakértő által felvetett forgatókönyvvel szeretném befejezni elemzésemet.

A második évezred végére az európai keresztény civilizáció egyedülálló gazdasági fejlődése nyomán olyan gazdasági, katonai és pénzügyi erőre tett szert, amellyel kialakíthatta saját aszimmetrikus világrendjét. Ebben a globális világrendben az emberiség közel 3/5-ének nincs esélye arra, hogy a vezető 1/5 tudományos-technikai vívmányaiból részesüljön, vagy annak életszínvonalát belátható időn belül elérje. A maradék 1/5-öt a kínai lakosság képezi, a jelenlegi trendek szerint nekik legalább reményük lehet egy jobb lehetőséget biztosító életmód megteremtésére.

A jövőben a világ s vele az emberiség sorsformáló döntések és változások előtt áll. Ezeket a döntéseket minden bizonnyal azok az országok fogják meghozni, amelyek nagyobb hatalommal, vagyis érdekérvényesítő képességgel rendelkeznek. A világot jelenleg irányító Egyesült Államok valószínűleg nehezen túrta meg maga mellett egy új „játékost”. A nemzetközi rendszer a jövőben azonban remélhetőleg egy konszenzus- és döntésképesebb, demokratikusabb egészé fog alakulni, s mint ilyen, nagyobb lehetőséget fog teremteni új hatalmi elemek kibontakozására. Kínának – mint a világ jelenleg leggyorsabban fejlődő országának – ebben lehet a reménye ahhoz, hogy elérhesse célját és elfoglalja szerinte méltó helyét a döntéshozó államok sorában. A távolabbi, belátható jövőben lényegében Kína az egyetlen ország, amely hatalmában és befolyásában „felnőhet” az Egyesült Államok mellé, és annak „kihívójává” válhat. A legfőbb kérdés az, hogy az USA hagyja-e majd – amíg még befolyással rendelkezik a dolgok alakulása felett –, hogy ez bekövetkezzen.

A pekingi vezetés valószínűleg tisztában van azzal, hogy hatalmas lakosságához méltó hatalmi tényező csak és kizárólag akkor válhat Kínából, ha gazdasága színvonalát mindinkább a fejlett országokéhoz közelíti. Ezért minden erőfeszítésének arra kell irányulnia, hogy a gyors gazdasági fejlődést minél nagyobb mértékben és minél hosszabb időtávon tartani tudja,

s elhárítson minden olyan külső és belső fenyegetést, ami ebben meggátolhatja. Ez tehát a legfontosabb kül- és belpolitikai célja.

Ha Kína vezetése célkitűzésének megfelelően cselekszik, kül- és belpolitikája majdnem teljességgel kiszámíthatóvá válik. Az egyetlen bizonytalansági tényező az: elég racionálisak-e az országot irányító emberek ahhoz, hogy cselekedeteiket a fenti cél szolgálatába állítsák. A legtöbb elemző feltehetően igent válaszolna, ezért a továbbiakban feltételezem, hogy a kínai vezetés racionálisan fog cselekedni, s ezzel Kína számára előíranyoz egy viselkedésmintát.

E viselkedésminta meghatározza Kína magatartását a dolgozatban bemutatott problémákat és államközi kapcsolatokat illetően. A kínai vezetés jövőbeli racionális magatartása: elsősorban a konfliktusok kerülése. Olyan egyezmények megkötése, amelyek a kínai gazdaságot sikeresen és előnyösen tudják integrálni a világgazdaságba. Másrészt – a változások kiszámíthatósága érdekében – a további reformok lassú, lépésről lépésre tett megvalósítása. Harmadsorban, az előzőek könnyebb véghezvitele érdekében, a Kínai Kommunista Pártnak meg kell őriznie népszerűségét és a közvéleménytől fokozatosan egyre inkább függő legitimitását.

A KKP kül- és belpolitikáját várhatóan úgy fogja alakítani, hogy a gazdaság gyors növekedését, saját hatalmát, vagy a belső stabilitást fenyegető tényezőket a lehető nagyobb mértékben kizárja. Konkrét problémákra és példákra lebontva ez a következőket jelenti:

- Legnagyobb figyelmét a fejlődésére fenyegetést jelentő belső gondok kezelésére fogja fordítani.
- Megpróbál elkerülni bármilyen hirtelen, radikális politikai vagy társadalmi változást, reformot.
- Egy ideig még valószínűleg nem fog engedni a külföldi emberjogi vagy hasonló szervezetek nyomásának, mert ahhoz a belső stabilitást vagy a gazdasági fejlődést veszélyeztető intézkedéseket kellene hoznia.
- A pártvezetés a népszerűségét támogató hazafias felhangú kampányait várhatóan nem veszi le napirendről.
- Külpolitikájában igyekszik csak annyit nyitni, hogy elősegítse a világgazdasági integrációt; beléphessen nemzetközi gazdasági szervezetekbe, és előnyös két- vagy többoldalú gazdasági szerződéseket köthessen. A kínai diplomácia jelenlegi helyzete és legutóbbi lépései is ezt támasztják alá.

- Regionális nagyhatalmi szerepét feltehetően komolyan veszi és nem próbál visszaélni vele, de megpróbálja megtartani és használni azt érdekei – elsősorban a fent leírt prioritást élvező céljai – érvényesítéséhez.
- Hadseregét rövidtávon (kb. 10 éven belül) nem, középtávon (15-25 év múlva) azonban radikálisan és nagyarányban fogja modernizálni és átstrukturálni, minden bizonnyal komoly pénzügyi erőforrások bevonásával.
- Tajvannal kapcsolatban Kína várhatóan megpróbálja az időt a saját szolgálatába állítani, és a békés egyesülést a gazdaságok összefonódása és az egymástól való függőség kialakításával elérni. Ha ez nem sikerül, nagy valószínűséggel akkor sem fog katonai akcióra sort keríteni, mivel egy háborúval kialakuló belső és nemzetközi helyzet elsődleges céljainak megvalósítását túl sok tekintetben veszélyeztetné.

Befejezésként szeretnék néhány optimista, esetleg utópikusnak nevezhető gondolatot megfogalmazni a jelenlegi kínai politikai berendezkedés és államhatalom jövőjéről.

A 21. század elején egyre több, a Föld kimerülő erőforrásaira és a hosszú távú, alternatív gazdálkodás szükségességére történő figyelmeztetés hallható. Előbb-utóbb ki kell alakulnia egy új politikai berendezkedésnek, melynek döntéshozatalában a jelen szükségletei mellett gyermekeink jövőbeni érdekei is dominálnak. A „homo oeconomicus” egoizmusánál jobban semmi sem ösztönözheti a technikai és gazdasági fejlődést, azonban az emberiségnek hamarosan le kell majd vetkőznie ezt a mentalitást a puszta túlélésért. Az egyszerű ember sajnos nem valószínű, hogy bármit feláldozna a jövő nemzedékekért, így a reformokat felülről kell majd végrehajtani. A jelenkor fejlett államainak demokratikus politikai rendszerében az egyszerű, tanulatlan emberek lényegében maguk döntenek, s döntéseik többnyire saját jólétükre irányulnak, még ha ezzel gyermekeik kárára is szolgálnak.

A konfuciánus kultúra az ideális állam felépítését a tiszteleten alapuló szigorú családi hierarchia mintájával modellezi, ahol a fiú feltétlen engedelmességgel tartozik az apának, az apának pedig mindig a fiú érdekeiben kell cselekednie. A kérdés az, hogy a mai modern világban el lehet-e képzelni egy olyan vezetőt, aki minden döntését morális, erkölcsi alapra helyezi, és ezt szem előtt tartva a nép jóléte érdekében hozza. Ez pedig azt az újabb kérdést veti fel, hogy ismerheti-e egy vezető a nép érdekeit annak teljességében? Bibó István szerint a demokratikus eszmék mellett a konfuciánus kultúra az, amely a vezető hatalmát

humanizálja⁸⁶, mert 1. A konfuciánus értékeket tiszteletben tartó vezetőnek rengeteg, elsősorban morális-erkölcsi szempontok által vezérelt kötelessége van országának népével szemben; 2. Kon-fu Ce azt írta: a népnek jogában áll elűzni az uralkodót, ha az a nép érdekei ellen cselekszik. Röviden megvizsgálám, hogy a jelenlegi kínai vezetés politikai gyakorlata miért különbözik látványosan a bolsevik típusú módszerektől, és tükrözhet akár *konfuciánus vonásokat*.

a) TERVEZETT UTÓDLÁS. 2002 novemberében a Kínai Kommunista Párt megtartotta XVI. – történelmi jelentőségű – Kongresszusát. A politika történetében ez volt az első olyan alkalom, hogy egy nagy ország vezetésében előre megtervezetten ilyen arányú nemzedékváltást hajtsanak végre⁸⁷. Ha a novemberi kongresszus „vívmányát” egy új politikai rendszer hatalomváltási rutinja első, sikeres elemének tekintjük, azt vehetjük észre, hogy a KKP akár konfuciánus eszmék figyelembe vételével is tervezhette-szervezhette a váltást. Az új megválasztott pártfőtitkár, Hu Csin-taót egyesek szerint még Teng jelölte ki, és kifejezetten a párt majdani vezetésére „nevelték”. Tehát évtizedes előretervezésről lehet beszélni. Úgy tűnik, hasonló módszert alkalmazott Csiang Cö-min: az általa kiszemelt „trónörökös-jelöltet” beválasztották a párt állandó bizottságába, azzal a félre nem érthető céllal, hogy majd egyszer, újabb évtized(ek) múltán a rég halott Teng által kiszemelt jelenlegi főnök utódja legyen⁸⁸. Hu Csin-tao-ról azt is érdemes tudni, hogy a legtöbb politikussal ellentétben az ő esetében a korrupció gyanúja sem merült fel soha; tehát morális-erkölcsi szempontból „érdemes lehet” arra, hogy ő vezesse a pártot – vagyis Kínát –, hiszen „erre nevelték”.

b) ELLENŐRZÉS. Akár csak Teng Hsziao-ping, most Csiang Cö-min is a párt Katonai Bizottságának elnökeként vonult vissza. Ez azt jelenti, hogy az új pártfőtitkár, Hu Csin-tao mindig elődje szeme előtt és potenciális beavatkozása mellett hozhat csak döntést, már ha igaz a szakértők véleménye, hogy Kínában a hadsereg egy viszonylag erősen szeparált hatalommal rendelkező tényező. A konfuciánus elmélet szerinti „népfelkelési lehetőség” pont az előző vezető által uralt hadseregben rejlik: ha az új vezér nem a morális-erkölcsi értékeknek megfelelő döntéseket hoz, elődje egy katonai puccsal még mindig helyrehozhatja a hibákat.

⁸⁶ Bibó István: Az európai társadalomfejlődés értelme. Bibó István összegyűjtött munkái. EPSZM Bern, 1982, 2. kötet, 560.o.-635.o.

⁸⁷ A KKP XVI. Kongresszusán történt események általánosságait közismertnek feltételezem. A teljesség kedvéért azonban az események rövid leírása megtalálható a 2. számú mellékletben.

⁸⁸ Gömöri Endre: A hatalomváltás kínai technikája. Figyelő, 2002. november 21-27. 7.o.

Az eddig elhangzottakat összefoglalva tehát elképzelhetőnek tartom, hogy a világ történetében először Kínában, civilizációs és történelmi okokra visszavezethetően, belátható időn belül a kommunizmus teljesen el fog tűnni, és ki fog alakulni egy új politikai rendszer, amely átmenetet fog képezni a diktatúra és a demokrácia között. Az új politikai berendezkedés tulajdonképpen egy „ellenőrzött diktatúra” lesz, vagyis nem fog rendelkezni a demokrácia számos hátrányával, de civil kontroll helyett mégis teret fog engedni bizonyos mértékű ellenőrzésnek (a fenti két pontban leírtak). Az új struktúra legfontosabb humán alapelemei a konfucianizmus elveinek megfelelően a következők lesznek: az emberi felelősség, a másik ember tisztelete, valamint a közösség érdekeinek prioritása az egyén érdekei előtt. Mindazonáltal biztos vagyok benne, hogy ha létre is jöhet egy ilyen új politikai berendezkedés, akkor maga után fog vonni sok újabb hátrányt, amelyek az eddig létező rendszerekben nem voltak túlságosan ismertek vagy kirívóak. Az is egyértelmű, hogy akármilyen jól működne is egy ilyen egyszerre előre- és hátranyúló ellenőrzés (ld. előző oldal), soha nem lehetne annyira erős, mint a demokráciában ismert civil kontroll. A Föld természeti erőforrásainak szűkösségét nézve azonban lehet, hogy a kontroll csökkenése amennyire hátrány, ugyanúgy akár előnnyé is válhat, ha a jövőt illetően kell döntéseket hozni.

Ha e feltételezéseknek létezik egy kevés igazságalapja, és a 2003 márciusi kínai hatalomváltáskor egy, a jövőben lassan kialakuló, „modern konfuciánus” államberendezkedés első szárnypróbálgatását láthattuk, akkor idővel a kínai vezetés döntései egy mindinkább racionális, cselekedeteit – akár konfuciánus – morális-erkölcsi alapra helyező, s ezért egyre kiszámíthatóbb magatartást fog követni. Vagyis egyre szembetűnőbbé fog válni, hogy a pekingi vezetés csak és kizárólag az e fejezet elején megemlített, prioritásként kezelt céloknak és feladatoknak (melyek a jólét és a stabilitás megszerzése és fenntartása) tesz eleget. Külpolitikája pedig úgy fog alakulni, hogy a kiemelt célokat egy folyamatosan stabilizálódó, szélsőséges magatartást kerülő, a szükséges diplomáciai lépéseket mind inkább tisztában látó, a környező országokkal jobb kapcsolatokat ápoló külpolitika útján próbálja majd elérni. Ha a fenti feltételezések tartalmazznak igazságmagot, az sem valószínű, hogy Kínában, ahogyan a többi kelet-ázsiai országban, a gazdasági fejlődés szükségképpen magával fogja vonni a politikai rendszer demokratizálódását.

A gondolatsor továbbfűzésére egyelőre nem merek vállalkozni. Legvégül annyit jegyeznek meg: eddig a modern kínai történelem minden eseményének igazi jelentőségét a világ csak utólag, nem csekély távlatból tudta megítélni.

1. melléklet: Adatok Kínáról, 1997, 2000, és 2001.

	1997	2000	2001
Népesség			
Népesség, lélekszám	1,2 milliárd	1,3 milliárd	1,3 milliárd
Népesség növekedés (éves, %)	1,0	0,7	0,7
Átlagos élettartam (év)	69,7	70,3	70,5
Termékenység (születések száma / nő)	1,9	1,9	1,9
Gyermekhalandóság (ezer születésből)	35,0	32,0	31,0
Írástudatlanság (% , 15 év felett)	16,8	14,8	14,2
Írástudatlanság (% , 15 év feletti nők)	24,7	22,1	21,3
Környezet			
Terület (négyzetkilométer)	9,6 millió	9,6 millió	9,6 millió
Erdő	...	1,6 millió	...
Erdőirtás (évi átlag, %, 1990-2000)	...	-0,9	...
Vízhasználat (az összes erőforrás %-ában)	...	2241,0	...
CO2 kibocsátás (tonna / fő)	2,7
Tisztított vízhez való hozzáférés (népesség %-a)	...	75,0	...
Modern orvosi ellátáshoz való hozzáférés (%)	...	68,0	...
Energiafelhasználás (kg olajnak megfelelő)	909,5	904,9	...
Elektromos áram felhasználás (kW / fő)	701,8	827,2	
Gazdaság			
GNI (milliárd dollár)	871,4	1,1 ezer	1,1 ezer
GNI / fő (dollarban)	710	840	890
GDP (milliárd dollár)	898,2	1,1 ezer	1,2 ezer
GDP növekedés aránya (előző évhez képest)	8,8	8,0	7,3
Mezőgazdaság: hozzáadott érték (GDP %-a)	19,1	15,9	15,2
Ipar: hozzáadott érték (GDP %-a)	50,0	50,9	51,1
Szolgáltatások: hozzáadott érték (GDP %-a)	30,9	33,2	33,6
Javak és szolgáltatások exportja (GDP %-a)	23,1	25,9	25,8
Javak és szolgáltatások importja (GDP %-a)	18,3	23,2	23,4
High-tech export (exportált ipari termékek %-a)	12,7	18,4	20,4
Költségvetés egyensúlya (GDP %-a)	-1,5
Technológia és infrastruktúra			
Telefonok száma (hálózat és mobil, /1000 fő)	66,8	177,6	247,7
Számítógépek száma (/1000 fő)	6,0	15,9	19,0
Internet-használók száma (ezer fő)	400	22500	33700
Repülőgép-forgalom (indulások száma, ezer db)	470,2	572,9	840,9

Forrás: World Development Indicators database, April 2003 (www.worldbank.org/data/dataquery.html)

2. melléklet: Generációváltás Kínában, 2002. november és 2003. március⁸⁹

Úgy tűnik, Mao halála után a kínai kommunista vezetés átvette a hagyományos „újat úgy, hogy a régi is benne legyen” szemléletet, s eszerint dolgozta ki a hatalomváltás sajátos technikáját. Ez személyekre éppen úgy vonatkozik, mint intézményekre.

2002. november elején tartotta a Kínai Kommunista Párt a XVI. Kongresszusát. Az esemény több, sokak által történelmi jelentőségűnek nyilvánított fordulatot hozott a kínai vezetés működésében. A legfontosabb, hogy Csiang Cö-min elképzeléseinek megfelelően a még Teng Hsziao-ping által tíz éve utódjának kijelölt Hu Csin-taót választották főtitkárnak, és ezzel végbement az újkori Kína történetében talán először zökkenőmentes hatalomátadás. Nem elhanyagolható az sem, hogy a pártelnöki posztról távozó Csiang Cö-min is belépett a politikai kánonba, és új reform-eszmével gazdagította a hangoztatott politikai alapelvek tárházát. Az új tézis alap gondolata a „három képviselő” elve. Ez valójában azt jelenti, hogy a KKP ezentúl nemcsak a munkások és a parasztok, hanem az ún. „haladó termelési erők” – vagyis az új kínai vállalkozó réteg – pártjának is tekintendő. Ugyanakkor a „három képviselő” gondolata a köztudatban még nem kapcsolódik teljesen Csiang nevéhez, egyelőre tehát ő még nem lépett a kínai történelmi hierarchiában Mao és Teng oldalára. Nem utolsó sorban meg kell említeni azt is, hogy Csiang Cö-min, akár csak annak idején Teng, megtartotta magának a párt katonai bizottságának vezetését. Ezzel lemondása után is olyan hatalmi pozíciót tartott meg, amelyet az állam- és pártvezetői poszttal szinte azonosnak tekintenek. A fentiek mellett végbement néhány módosítás a pártstruktúrában is, pl. a politikai bizottság állandó bizottságának létszáma hétről kilencre emelkedett.

A pekingi parlament 2003. márciusi Népi Gyűlésén megválasztotta az új állami vezetőgárdát is – és ezzel teljessé vált a még novemberben elindított generációváltás. A 76 éves Csiang Cö-min helyét az államelnöki poszton is felváltotta az 59 éves Hu csin-tao, a második a Csiang emberének számító Vu Pang-kuo lett, mint a parlament elnöke. A harmadik – egyben eddig legnépszerűbb – politikus, Csu Zsung-csi miniszterelnök a helyettesből előrelépő Ven Csia-pao-nak adta át posztját.

A hatalmi váltás mellett alapos kormányzati reformot is elfogadott a parlament. Két, a fejlett piacgazdaság követelményeinek megfelelő új szerv megalakulását is bejelentették: az állami vagyonkezelőét és a bankfelügyeletét - az előbbi egyébként valószínűleg egy későbbi nagyszabású privatizálás levezénylésére is képes lehet. A kormányzati reformot a „régiek” dolgozták ki, elfogadásakor az új gárda még át sem vette hivatalát. Vagyis „az újak” tevékenységük kereteit már készen kapják; ez a nyugati politikai kultúrában szokatlan körülmény is illusztrálja a kínai politika folyamatosságát, a konszenzuserősítő stílust, de legfőképp a hosszasan előkészített és a lehető legkevesebb megrázkódtatással elképzelt

⁸⁹ Források: Nemes Gábor: A kis menetelés. HVG 2002. november 23. 19-22.o.

Nemes Gábor: Az ifjonti hév. HVG 2003. március 22. 19-22.o.

Gömöri Endre: A hatalomváltás kínai technikája. Figyelő, 2002. november 21-27. 7.o.

átmenetet. Hozzá kell tenni ugyanis, hogy az egyes posztokra kiszemelt kádereket a váltás előtti utolsó hónapokban egyre inkább bevonták a napi ügyek intézésébe.

Felhasznált irodalom

- Contemporary International Relations, 2002 november, Beijing
- Észak-koreai fenyegetés: Harci Játzmák. HVG 2003. január 4.
- Gazdag Ferenc: Biztonságpolitika, Osiris, 2002
- Gömöri Endre: A hatalomváltás kínai technikája. Figyelő, 2002. november 21-27.
- Haque, M. Shamsul: Environmental Security in East Asia: A Critical View. Future Trends in East Asian International Relations, Frank Class&Co Ltd, Vol 24. 2001 december
- Huntington, Samuel: A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása, Európa, 2001
- IMF International Financial Statistics 2003 february
- Jordán Gyula-Tálas Barna: A Kína fenyegetés. Külpolitika, 2000, 7. szám
- Jordán Gyula: A Kínai Népköztársaság és Tajvan: újraegyesítési és biztonságpolitikai kérdések. Társadalom és Honvédelem, 2000, 3. szám
- Jordán Gyula: Demokrácia kínai földön: Tajvan demokratizálódása. Valóság 1999/7
- Jordán Gyula: Kína a megváltozott nemzetközi helyzetben. Tényezők és perspektívák. Társadalmi Szemle 1994/1
- Jordán Gyula: Kína története. 1999, Aula
- Jordán Gyula: Peking és a tartományok. A regionalizmus és a decentralizáció problémái Kínában. Társadalmi Szemle, 1998/2
- Lu Chunlin: China-ASEAN Relations at a New Stage. International Strategic Studies, 2002, 2nd issue
- Minxin Pei: China's Governance Crisis, Foreign Affairs, 2002 September-October
- Nagy Gábor: Amerikai és ellenségei – kettős látás. HVG, 2003 január 18.
- Nagy Gábor: Lovak közt a gyepelő – az amerikai kereskedelmi mérleg rekordhiánya. HVG 2003. március 1.
- Nan Li: The PLA's Evolving Warfighting Doctrine, Strategy and Tactics, 1985-95: A Chinese Perspective. The Chinese Quarterly. June 1996, No. 146
- Nathan, Andrew J. and Ross, Robert S.: The Great Wall and the Empty Fortress: China's Search for Security. Norton, New York, 1997
- Nemes Gábor: A kis menetelés, HVG 2002. november 23.
- Nemes Gábor: Az ifjonti hév. HVG 2003. március 22.
- Nemes Gábor: Meddig tartható? HVG 2003. március 1-i száma, „Nagy Ugrások” c. melléklet
- Nye, Joseph S.: China's Reemergence and the Future of the Asia Pacific. Survival, Vol39. Winter1997-98

- Quansheng Zhao: The Shift in Power Distribution and the Change of Major Power Relations. Future Trends in East Asian International Relations, FrankClass&CoLtd, Vol24.2001december
- Schweitzer András: A bűvös sárkány. HVG 2003. március 1-i száma, „Nagy Ugrások” c. melléklet
- Segal, Gerald: Does China Matter? Foreign Affairs, 1999. September-october
- SIPRI, 'Recent Trends in Military Expenditure', http://projects.sipri.se/milex/mex_trends.html
- Szerb István: Kína a távol-keleti-csendes-óceáni térségben. Külpolitika, 2000. 7. szám
- Tálás Barna-Jordán Gyula: Kína az új évezred küszöbén. Stratégiai Védelmi Kutató Hivatal, Védelmi Tanulmányok 33. Budapest, 1999
- Tálás Barna: Kína az ezredfordulón. Keleti füzetek. Külkereskedelmi Főiskola, Budapest, 1998
- The Military Balance, 2001-2002 (International Institute for Strategic Studies, Oxford University Press, UK)
- The SIPRI Yearbook 2000 (Stockholm International Peace Research Institute), Oxford Un. Press, 2000
- The World Almanac 2003
- Tóth Anikó: Kína és az emberi jogok. Külpolitika, 2000. 7. szám
- Womack, Brantly: How Size Matters: The United States, China and Asymmetry. Future Trends in East Asian International Relations, FrankClass&CoLtd, Vol24.2001december
- Xiong Guankai: The New Security Concept of China, International Strategic Studies. 3rd issue, 2002
- www.worldbank.org/data/dataquery.html